

Univerzita Karlova

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Krajina a život lidí.

Poděbradsko v 1. polovině 20. století

Landscape and people's lives.

**Region of Poděbrady in the first half of the 20th
century**

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.

Autor: Bc. Dana Bartošová

Učitelství pro střední školy (český jazyk – dějepis)

Typ studia prezenční

2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů, odborné literatury a internetových zdrojů uvedených v seznamu použité literatury, který je součástí této práce. Tištěná verze této diplomové práce se shoduje s elektronickou verzí.

V Praze dne 11. dubna 2014

Dana Bartošová

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D. za vedení mé diplomové práce a za cenné rady, které mi poskytl. Rovněž děkuji i všem ostatním, kteří mi pomohli k realizaci mé práce.

Anotace

Ve své diplomové práci jsem se pokusila postihnout proměnu venkova, konkrétně regionu Poděbradsku, která se odehrála v první polovině 20. století. Centrem regionu je město Poděbrady, celou oblast tvoří dohromady 35 obcí. Na proměně venkova se podílelo několik faktorů – vznik samostatné republiky, pozemková reforma, elektrifikace, regulace řeky, rozvoj komunikací, dopravy a mechanizace zemědělství. Věnuji se i přírodním podmínkám regionu, neboť ty velmi ovlivňují místní život a hospodaření. Střední Polabí je rovinatá oblast známá svou úrodností. Proto tady většina lidí v první polovině 20. století pracovala v zemědělství. Důležitými zaměstnavateli byli velkostatkáři z řad šlechtických rodin, zejména v Poděbradech a v Dymokurech. Ti dávali práci lidem na polích i v průmyslových podnicích. V kraji byly v provozu pivovary, cukrovary, cihelny, mlékárna, olejna či sklárna. K životu lidí patřilo i trávení volného času, zvyky a slavnosti.

Klíčová slova

region, statek, panství, proměna venkova, řeka, životní rytmus, krajina, Labe, zemědělství, obchod

Abstract

In my thesis I tried to put down the transformation of rural areas, specifically the region of Poděbrady, which took place in the first half of the 20th century. The center of the region is the town Poděbrady, the whole area consists of 35 municipalities together. The transformation of rural involved several factors - the establishment of an independent republic, land reform, electrification, river regulation, the development of communications, transport and mechanization of agriculture. I deal with the natural conditions of the region, because they greatly influence the local life and economy. „Střední Polabí“ is a flat area known for its fertility. Therefore, most people here worked in agriculture in the first half of the 20th century. Major employers were landowners from aristocratic families, particularly in Poděbrady and Dymokury. They gave work to people in the fields and in industrial plants. Breweries, sugar mills, brickworks, dairy, oily or glassworks were in operation in the region. Leisure, customs and festivals belonged also to the life of people.

Key words

region, homestead, manor, transformation of rural, river, rhythm of life, landscape, Labe, agriculture, trade

Obsah

Úvod.....	7
1. Vymezení regionu	14
2. Proměny krajiny v regionu.....	22
2. 1 Labe a další vodní plochy v regionu	36
2. 2 Elektrifikace	57
3. Hospodářský život.....	59
3. 1 Pozemková reforma.....	76
3. 2 Trhy	85
3. 3 Průmysl.....	100
3. 4 Pracovní poměry na venkově	122
3. 5 Doprava	127
4. Životní rytmus.....	140
Závěr	149
Seznam použitých pramenů a literatury	151
Seznam příloh.....	161

Úvod

Tématem mé diplomové práce je Poděbradsko v první polovině 20. století. Toto téma a tuto lokalitu jsem si vybrala, neboť tamější kraj je mi blízký, ze vsi na Poděbradsku pochází velká část mé rodiny. Vymezení regionu, o němž tato práce pojednává, se opírá o administrativní členění z roku 2003. Jedná se o obce, jejichž obcí s rozšířenou působností je město Poděbrady. Hranice regionu jsou do jisté míry dány i historickým vývojem kraje.

Bohuslav Balbín se ve svém díle *Krásy a bohatství české země* o Poděbradsku zmiňuje v rámci popisu Královéhradeckého kraje. Celý kraj vnímal jako svazek květů, na jehož vrcholu byly velké květy v ose od Poděbrad až k pramenům řeky Labe. Poděbrady jsou dle Balbína vzdáleny šest velkých milí od Prahy. V popisu kraje autor nevynechal ani Libici nad Cidlinou, rodiště sv. Vojtěcha, a Městec Králové, jenž nazval „*Městec Odraný*“, rodiště krále Přemysla Otakara II. Z dalších lokalit v regionu poté Balbín připomněl Chotěšice a Dymokury.¹

Zajímám se o dějiny 20. století, proto jsem zvolila období první poloviny minulého století. Již má bakalářská práce se zabývala tímto regionem, konkrétně obcí Dymokury. Tématem mé bakalářské práce byl Dymokurský velkostatek rodu Czerninů ve 20. století. V práci jsem se ale nevěnovala pouze velkostatku a osudům rodiny Czerninů, v obecní kronice jsem pátrala i po vývoji obce samotné, zejména po důležitých událostech, které se odehrály po zániku velkostatku. Téma velkostatku rodu Czerninů a obce Dymokury se napsáním mé bakalářské práce v podstatě vyčerpalo, ale při psaní své diplomové práce jsem nechtěla tento region zcela opustit.

Přestože tato práce do jisté míry navazuje na mou bakalářskou práci, je pojata odlišným způsobem. V centru mého zájmu tentokrát nebyla konkrétní obec, panství² ani konkrétní rodina, nýbrž poděbradský region jako celek. Soustředila jsem se na

---

¹ BALBÍN, Bohuslav. *Krásy a bohatství české země*. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého. Praha: Panorama, 1986, s. 215 – 216.

² Panství zanikla v roce 1848 vznikem státní správy. Výraz „panství“ se ale pro šlechtický velkostatek běžně užíval dál, proto ho i já ve své práci užívám.

krajinu v regionu, zejména na řeku Labe, jež ovlivňuje osobní i profesní život místních obyvatel, na zemědělství či průmysl v regionu, ale i na způsob života a trávení volného času lidí v první polovině 20. století. Pokusila jsem se porovnat život na vesnici a ve městě, konkrétně v Poděbradech, které tvoří centrum oblasti a díky svým lázním jsou i vyhledávanou kulturní a turistickou destinací. Stranou jsem nechala politické dění té doby, neboť popis politických událostí by vydal na další podobně rozsáhlou práci.

Ve své práci jsem se snažila postihnout proměnu venkova, která probíhala v první polovině 20. století. Věnuji se faktorům, které ovlivnily lidské životy, tedy elektrifikaci, pozemkové reformě, rozvoji komunikací, mechanizaci zemědělství. Neopomím ale ani specifické regionální zásahy, které usnadňovaly hospodaření místních lidí, například regulace řeky Labe. Čtenář z textu pozná, že lidé v této části Polabí žili odlišně než lidé v hornatějších oblastech, dozví se též informace charakterizující místní hospodaření, zvyky a zaměstnání obyvatel. Předmětem mého zkoumání se staly dějiny každodennosti, ale i hospodářské dějiny kraje. První polovinu 20. století jsem si vybrala, protože se domnívám, že jde o dobu přelomovou zejména pro lidi na venkově. Teprve v této době se zde začala využívat většina vynálezů objevených již v 19. století.

Je těžké definovat průměrného obyvatele Poděbradska v první polovině 20. století, neboť způsob života jednotlivých lidí se často odvíjel od jejich zaměstnání. Jinak žili například učitelé, úředníci, dělníci a jinak rolníci. V této práci se ale nejvíce zaměřuji na ty, které živilo zemědělství, obdělávali pole a pečovali o dobytek. Rolníci, jejichž pracovní doba byla daná přírodními cykly, vstávali za svítání a svou práci končili se západem slunce. Někteří hospodařili na vlastních polích, jiní se starali o pronajaté kusy půdy. Tento stav částečně pozměnila pozemková reforma ve 20. letech, které se v práci blíže věnuji. Důsledkem přidělového zákona mnoho lidí získalo půdu, kterou mohli začít sami obdělávat. Místní hospodáři se ale v průběhu let museli potýkat i s problémy, které působilo počasí. Jednalo se například o povodně či záplavy, které často doprovázelo rozlítí řeky Labe. Jiná léta naopak přšelo málo, a úroda toho roku byla proto mizivá. To dokládají například záznamy z roku 1935. Zemědělské práce znemožňovala i

dlouhotrvající zima, například v roce 1923 a 1924. Rolníci byli závislí na tom, co vypěstovali a vyprodukovali, přírodní pohromy jim znesnadňovaly život. Když se zemědělcům dařilo, prodávali své výrobky na trzích. Příznivá pro ně byla například sklizeň v roce 1927, 1929 nebo 1931 a 1933. Jak rolníci na vesnici bydleli a žili, popisují v poslední kapitole.³

Neopomím ani zaměstnance, kteří pracovali v továrnách a velkých podnicích. Vlastníkem těchto závodů, cihlen nebo cukrovarů, byli většinou velkostatkáři, kterých žilo na Poděbradsku několik. V regionu ve velkém hospodařili především šlechtici – Czernin, Hohenlohe-Schillingsfürst a Kinský. Ti však o svůj šlechtický titul zákonem č. 61/1919 Sb. přišli. Velkostatky jim sice zůstaly, ale důsledkem pozemkové reformy ve 20. letech 20. století byly značně omezeny i jejich pozemkové držby. V průběhu druhé světové války pak přišlo další výrazné omezení některých bývalých šlechticů. V květnu roku 1942 totiž říšský protektor Reinhard Heydrich nařídil nucenou správu majetku těch rodů, jejichž členové se podíleli na prohlášení věrnosti českému národu. Prohlášení adresovaná československému prezidentovi vznikla v září roku 1938 a 1939. Signatáři těchto listů byli mimo jiné i majitelé chlumeckého a dymokurského panství – Zdeněk Radslav Kinský a Rudolf Czernin.⁴

Hospodářské dějiny jsou v centru pozornosti badatelů již téměř od začátku 20. století, nejvýznamnější práce z této oblasti představují proslulé Kutnarovy Malé dějiny brambor či novější Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě Magdaleny Beranové a Antonína Kubačáka. Dějiny každodennosti se těší zájmu teprve od 90. let 20. století. Důležitou publikací zabývající se tímto tématem se stalo dílo Mileny Lenderové Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století rozdělené do dvou dílů nebo kniha autorského kolektivu Pavla Nováka Dějiny hmotné kultury a každodennosti

---

³ NOVÁK, Pavel. Rolník z Českomoravské vysočiny. In: *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 79 – 103.

Pamětní kniha obce Běrunice, I. díl., uložena ve Státním oblastním archivu Nymburk.

⁴ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. Šlechtic – velkostatkář. In: *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 13 – 27.

PUTNA, C. Martin. Torzo díla Karla VI. Schwarzenberga. In: *Karel VI. Schwarzenberg*, Torzo díla, Praha: Torst, 2007, s. 27 – 28.

devatenáctého a první poloviny dvacátého století, kterou jsem ocenila při líčení všedního života i technických vynálezů první poloviny minulého století.⁵ Téma mé práce také velmi souvisí s krajinou, mezi tituly pojednávajícími o krajině bych vyzdvihla zejména publikaci *Člověk, krajina a krajinný ráz* autora Pavla Klvače. O tématu psal například i Jiří Sádlo (*Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*) nebo Alois Slepíčka (*Venkov a/nebo město: lidé – sídla – krajina*). Krajině v konkrétním regionu se věnuje dílo *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*.⁶ Publikací, které se zabývají regionální historií, vyšlo již mnoho, intenzivněji se jimi autoři zabývají především od 90. let 20. století, často v souvislosti s oslavou významného výročí obce apod.

Primární prameny pro svou práci jsem čerpala především ze Státního oblastního archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, neboť zde je uložen fond Archiv města Poděbrady, jenž obsahuje informace o Poděbradech i jejich nejbližším okolí. Státní oblastní archiv v Praze přechovává dokumenty k poděbradskému a dymokurskému velkostatku, které jsem v práci rovněž využila. Ty udávaly především fakta o hospodaření velkostatků, ale i o pozemkové reformě, která se velkostatků citelně dotkla. Ve fondu jsem se setkávala s účetními knihami, korespondencí mezi ředitelstvím velkostatku a jeho dodavateli či zaměstnanci. Fond

---

⁵ KUTNAR, František. *Malé dějiny brambor*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2005.

BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2010.

LENDEROVÁ, Milena (et al.). *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. I. díl. Dějiny hmotné kultury. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001.

LENDEROVÁ, Milena (et al.). *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl. Život všední a sváteční. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005.

NOVÁK, Pavel a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

⁶ KLVAČ, Pavel (ed.). *Člověk, krajina a krajinný ráz*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií, 2009.

SÁDLO, Jiří (et al.). *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha: Malá Skála, 2008.

SLEPIČKA, Alois. *Venkov a/nebo město: lidé – sídla – krajina*. Praha: Svoboda, 1989.

LIPSKÝ, Zdeněk – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – WEBER, Martin a kolektiv. *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha: Karolinum, 2011.

uvádí také konkrétní pole a pozemky zabrané pozemkovou reformou. Zdrojem informací pro mě byly i kroniky obcí regionu, v nichž se autoři snažili zachytit každý významný okamžik ze života obce. Věnují se společenským akcím v obci, počasí, přírodním pohromám, sezónní sklizni, školství atd. Přestože usilují o objektivní líčení událostí, subjektivnímu pohledu se samozřejmě leckdy nevyhnou. Některé kroniky dosud přechovávají obecní úřady daných obcí, jiné jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Lysé nad Labem.

Jako zdroj informací mi posloužily i fotografie, plakáty a pohlednice, které jsou součástí kronik a archivních sbírek. Fond Velkostatek Dymokury a Velkostatek Poděbrady ukrývá zejména hospodářské mapy, například mapu lesních porostů. Polabské muzeum v Poděbradech nabízí k nahlédnutí například plakáty týkající se konání trhů, různé vyhlášky a fotografie kulturních akcí v Poděbradech. Využila jsem také fotografie dostupné na internetu a ze soukromého rodinného archivu místních obyvatel. Jak už jsem uvedla, pracovala jsem s mapami dostupnými ve zmíněných archivech, s mapami přístupnými na internetu a s mapami vojenského mapování. Většina map uvedených přímo v textu pochází ze Speciálních map III. vojenského mapování.

Pro popis krajiny jsem čerpala především z dobových publikací o kraji, neboť se domnívám, že právě ty mohou nejlépe současnému čtenáři odhalit tehdejší vnímání krajiny okolí Poděbrad. Autory těchto publikací jsou František Josef Čečetka a Čeněk Klásek spolu s redakcemi. Oba, profesí učitelé a František Josef Čečetka také spisovatel historických námětů i knih pro děti, se ve svých vlastivědných dílech věnovali regionu z hlediska přírody, zemědělství, průmyslu, obchodu, ale i školství, kultury nebo každodenního života. Nevynechali ani statistické informace o počtu živností, spolků, výstavbě silnic apod. Jejich autentický pohled na věc mi umožnil lépe proniknout do života na začátku minulého století.

Čečetka líčí Poděbradsko jako kraj bohatý svou historií a především jako krajinu, jejíž „tepnou“ je řeka Labe.⁷

Informace o poděbradském velkostatku mi poskytly zejména publikace Jiřího Tywoniaka, jenž napsal úvodní kapitoly do inventáře poděbradského velkostatku, a Leopolda Doležala, ředitele velkostatku v Poděbradech.⁸

Cenné poznatky o řece Labi, vodní elektrárně a zdymadlu v Poděbradech mi přinesly knihy Karla Trejtnara – Střední Labe, a Lukáše Berana a Vladislavy Valchářové – Vodní dílo v krajině.⁹

V práci jsem neopomněla zmínit pozemkovou reformu, která ve 20. letech 20. století zasáhla do života obyvatel českých zemí, Poděbradska nevyjímaje. O vzniku a průběhu této reformy psal již Josef Pekař, nověji pak Antonín Klimek.¹⁰

Jako zdroj informací o městu Poděbrady jsem částečně využívala i dílo Evy Šmilauerové – Poděbrady v proměnách staletí.¹¹

---

⁷ ČEČETKA, František Josef a redakce. *Poděbradsko: obraz minulosti i přítomnosti*. Díl I. popisu politického okresu poděbradského. Poděbrady: Redakční komitét, 1906, s. 78, dále citováno: ČEČETKA, 1906.

ČEČETKA, František Josef. *Na středním Polabí*. Obrazy lidu a kraje. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1914.

KLÁSEK, Čeněk a redakce. *Poděbradsko: obraz minulosti i přítomnosti*. Díl III. Poděbrady: Redakční sbor, 1938.

⁸ TYWONIAK, Jiří. *Velkostatek Poděbrady (1528 - 1926)*. Inventář. 1962. ev. č. 257.

DOLEŽAL, Leopold. *Povšechný popis bývalého panství nyní velkostatku Poděbradského a veškerých na všeobecné zemské výstavě r. 1891 v Praze ... vystavených předmětův, týkajících se hosp. statistiky, regulování vodstva ... i dějepisného vývinu celého hospodářství ... od r. 1553 až do přítomné doby r. 1891*. Poděbrady, 1891.

⁹ TREJTNAR, Karel a kol. *Střední Labe*. Praha: SZN, 1978.

BERAN, Lukáš – VALCHÁŘOVÁ, Vladislava (ed.). *Vodní dílo v krajině*. Konference na lodi, Praha: ČVUT, výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2006.

¹⁰ PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923.

KLIMEK, Antonín. Pozemková reforma. In *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek XIII. Praha, Litomyšl: Paseka, 2000.

K získání statistických informací o počtu obyvatel v regionu v průběhu celé první poloviny minulého století mi sloužil Retrospektivní lexikon obcí Středočeského kraje 1869 – 2001.¹²

Citace v textu, psané kurzívou, nechávám v původní nepozměněné formě i s případnými pravopisnými chybami, abych neubrala textu na autenticitě.

Svou práci jsem rozdělila do několika kapitol. V úvodních kapitolách jsem vymezila zkoumaný region a charakterizovala krajinu kolem města Poděbrad. V dalších kapitolách jsem se pak soustředila na zemědělství, trhy, průmysl, dopravu a v neposlední řadě životní styl lidí v poděbradském regionu v první polovině 20. století. Text doplňuje i obrazový materiál.

---

¹¹ ŠMILAUREOVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2. díl (1850 – 1948). Praha: Scriptorium, 2005.

¹² *Retrospektivní lexikon obcí Středočeského kraje 1869 – 2001*. 2. díl. Praha: Český statistický úřad, Krajská reprezentace pro Středočeský kraj, 2005.

1. Vymezení regionu

Zcela zásadní pro uchopení předkládané práce je definování hranic Poděbradska tak, jak jej budu zkoumat. Předmětné vymezení se opírá o současné katastrální hranice území, tedy poděbradského regionu.¹³ Ten byl ustanoven v roce 2003, kdy byl okres Nymburk rozdělen na tři správní území, tj. obce – obecní úřady s rozšířenou působností, se sídly v Lysé nad Labem, Nymburce a Poděbradech.¹⁴ Studovaná oblast leží ve středních Čechách, přibližně 50 km východně od Prahy a 50 km západně od Hradce Králové. Region se nachází na východním okraji dnešního Středočeského kraje. Lze jej rozdělit na dvě části – Poděbradsko a Městecko. Dohromady tvoří nyní region 35 obcí, jejichž centrem je obec s rozšířenou působností – Poděbrady. Samotné Poděbradsko zahrnuje 18 obcí (Choťánky, Kolaje, Kouty, Křečkov, Libice nad Cidlinou, Odřepsy, Okřínek, Opolany, Oseček, Pátek, Písková Lhota, Poděbrady, Sány, Senice, Sokoleč, Úmyslovice, Vlkov pod Oškobrhem, Vrbová Lhota), Městecko pak 17 obcí (Běrunice, Činěves, Dlouhopolsko, Dobšice, Dymokury, Hradčany, Chotěšice, Chroustov, Kněžice, Kněžičky, Městec Králové, Opočnice, Podmoky, Sloveč, Velenice, Vrbice, Záhornice). Rozloha celého regionu činí v současnosti necelých 35 000 ha.¹⁵ V oblasti v současné době žije trvale přibližně 29 000 obyvatel. Před sto lety tu ale bylo více než 36 500 obyvatel.¹⁶ Nejvíce lidí žilo v regionu ve 20. letech 20. století. V roce 1950 se počty obyvatel výrazně snížily, což zapříčinila světová válka, odchod některých obyvatel do českého pohraničí, kde se po odsunutých Němcích uvolnily pozemky a domy. Rozvoj průmyslu také přiměl lidi opouštět vesnice a stěhovat se do měst, která nabízela nová pracovní místa. To je patrné i na rozvoji Poděbrad, v roce 1950 narostl počet obyvatel o 3 447 občanů oproti roku 1930. Migrace lidí z vesnic do měst pokračovala i nadále.¹⁷

---

¹³ Viz příloha č. 1.

¹⁴ *Oficiální informační portál regionu Poděbradsko* [online]. [cit. 23. 10. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.podebradsko-region.cz>>.

¹⁵ Viz příloha č. 2 - 4.

¹⁶ Viz příloha č. 6.

¹⁷ *Retrospektivní lexikon obcí Středočeského kraje 1869 – 2001*. 2. díl. Praha: Český statistický úřad, Krajská reprezentace pro Středočeský kraj, 2005, s. 212 – 220.

Valná část území se kryje s bývalým poděbradským panstvím, které čítalo na 50 vsí, jak je zachyceno v urbáři z roku 1553.¹⁸ Ve své diplomové práci se ale nevěnuji okrajovým obcím bývalého panství, zejména okolí obcí Pečky, Sadská, a dalším obcím, které nyní patří do sousedních regionů, např. do Nymburska.

Přestože Poděbradsko i Městecko se v důsledku redukce počtu správních jednotek staly již roku 1960 součástí okresu Nymburk, který dohromady čítá 87 obcí, pro potřeby této diplomové práce ale pracuji pouze s regionem Poděbradska, jak je zmíněno výše. Přírozeným společenským a kulturním střediskem této oblasti je již od středověku město Poděbrady. Naopak město Nymburk, dnes především správní centrum, nechávám v mé práci stranou, neboť v období, kterým se zde zabývám, bylo centrálním bodem oblasti lázeňské město Poděbrady, nikoli Nymburk. Do roku 1936 byl Nymburk součástí správního okresu Poděbrady.¹⁹

Průměrná roční teplota v regionu je 9 °C. Jaro tu začíná brzy po skončení posledních ranních mrazů, naopak zima přichází později, obvykle až na začátku prosince. Nejvíce tu zima panuje v měsíci lednu, sníh se zde ale nikdy dlouho neudrží. Celé Poděbradsko se vyznačuje poměrně nízkým ročním úhrnem srážek.²⁰

První lidé se v této oblasti usazovali již od mladšího paleolitu. Tato oblast již v této době nabízela příznivé podmínky pro život, neboť se jedná o polabskou nížinu, tedy rovinnatou plochu kolem řeky Labe linoucí se tudy z Krkonoš směrem dále na západ, k Mělníku. Díky rovným pláním a blízké řece se tento kraj stal velmi úrodným a vhodným k pěstování různých zemědělských plodin. Lesů se zde oproti jiným lokalitám České republiky vyskytuje méně, nejvíce zalesněná jsou území od Libice nad Cidlinou k Velkému Oseku a okolí Dymokur. Lze tedy říci, že řeka Labe dominuje této oblasti, tok Labe se zde označuje jako střední Labe, celý region jako střední Polabí. Labe není ovšem jedinou řekou, která ovlivňuje místní krajinu. Vynechám-li nyní menší říčky a potoky, musím zmínit řeky Cidlinu a Mrlinu. Všechny tři zmíněné řeky mají vliv na povrch zdejšího regionu, neboť ten pokrývají

---

¹⁸ TYWONIAK, Jiří. *Velkostatek Poděbrady (1528 - 1926)*. Inventář. 1962. ev. č. 257, s. 3, dále citováno: TYWONIAK, 1962.

¹⁹ *Oficiální informační portál regionu Poděbradsko* [online]. [cit. 23. 10. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.podebradsko-region.cz>>.

²⁰ Tamtéž.

usazeniny z náplavů řek Labe, Cidliny a Mrliny. Jak již bylo řečeno, jedná se o rovinatou, místy pouze zvlněnou, krajinu, jejímž nejvyšším bodem je vrch Oškobrh se svou nadmořskou výškou 285 m. n. m. Oškobrh je jedním z kopců v regionu, který tvoří turonské opuky neboli usazeniny z druhohorního moře.²¹ Rovina sahá až za hranice Poděbradska, mezi Sadskou a Křincem dosahuje dokonce šíře 24 km.²²

Pro historii celého území měla velký význam nyní již prakticky nevýrazná obec Libice nad Cidlinou ležící v blízkosti města Poděbrad. Rod Slavníkovců, který zde vybudoval své hradisko, ovládal pravděpodobně velkou část dnešního Poděbradska. Rovinatou oblast mezi dolní Cidlinou a Mrlinou spravovali Slavníkovci od 8. do 10. století. Libice si svoje dominantní postavení v kraji ponechala i po vyvraždění Slavníkovců v roce 995. Nástupci Slavníkovců se tu stali Vršovci. Po jejich pádu se ale území dostalo jednak pod správu církevních institucí, jednak do držení rodu Sezemiců. Právě z tohoto rodu pocházel Arnošt, zakladatel poděbradského rodu. Rod držel poděbradský hrad až do roku 1262, kdy jej po smrti Arnoštova vnuka Viléma získal jako odúmrt' král Přemysl Otakar II. Tak se panství dostalo pod správu Přemyslovců a Poděbrady se staly královským městem a oporou panovníkovy moci ve středním Polabí. To bylo výhodné zejména z hlediska boje proti panské moci a pro zabezpečení přechodu Kladské cesty přes Labe.²³

Střední Polabí bylo již od pozdního pravěku a středověku z hlediska stezek a komunikace důležitou lokalitou. Člověk si odedávna pro své cesty vybíral trasu, která přinášela co nejméně překážek. Zároveň potřeboval body v krajině, které by mu pomohly v orientaci. Obě tato kritéria střední Polabí splňuje, neboť rovinatá oblast v blízkosti řeky Labe se stala ideálním místem, kudy mohly vést důležité spojnice. Největší síť stezek, které sloužily především k přenášení kontaktů, k přepravě materiálu a výměně zpráv, existovala na českém území pravděpodobně na začátku 14. století, tedy v době velkého rozmachu zakládání lidských sídlišť. Naopak

---

²¹ *Oficiální informační portál regionu Poděbradsko* [online]. [cit. 23. 10. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.podebradsko-region.cz>>.

²² ČEČETKA, František Josef. *Na středním Polabí*. Obrazy lidu a kraje. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1914, s. 9, dále citováno: ČEČETKA, 1914.

²³ TYWONIAK, 1962, s. 1.

v průběhu 14. a 15. století začala sídla zanikat, proto mizely i některé lokální spojnice. To se týkalo zejména výše položených osad.²⁴

Celá síť stezek přestala plnit svou funkci s nástupem racionalizace tvorby komunikací. Od 18. století a především během 19. století byly budovány císařské silnice a železnice, později okresní silnice, v nejnovější době dálnice.²⁵ Historicky byla nejvýznamnější komunikací, která procházela též poděbradským regionem, Kladská cesta, někdy nazývána také jako Polská. Vznikla oddělením od České stezky u Vltavy v Praze, dále směřovala podél řek Labe, Cidliny a Bystřice přes obce Sadská, Libice nad Cidlinou, Chlumeck nad Cidlinou, Hradec Králové, Náchod až do Kladska.²⁶

Trasa Polské stezky²⁷

Historicky v každém panství existovali dva základní správní činitelé – purkrabí a vladař. Purkrabí se ustavoval z panského stavu a zastával rovněž roli krajského popravce. Čeští králové kontrolovali toto území až do roku 1345. Tehdy panství přešlo do soukromých rukou. Za Jindřicha ze Žleby pod správu celého panství

²⁴ KVĚT, Radan. *Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků*, Praha: Academia, 2003, s. 13, 16, dále citováno: KVĚT, 2003.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ KVĚT, Radan. *Staré stezky v České republice*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2002, s. 19, dále citováno: KVĚT, 2002.

²⁷ KVĚT, 2002, s. 19.

spadaly například i dnešní obce Pečky, Velenka, Sadská, Hradištko, Osek nebo Kouty. Bezpochyby nejznámějším rodem, kterému panství patřilo, byl rod pánů z Kunštátu a z Poděbrad, z něhož pocházel i král Jiří z Poděbrad. Zaslouhou Jiřího a jeho předků se panství stále rozšiřovalo. Od roku 1495 až do roku 1839 se panství udrželo v rukou panovníka, přestože bylo mnohdy zastaveno. Od vzniku komorního panství ale správa panství náležela královským hejtmanům. Podřízení hejtmana se kromě lesů poděbradských starali i o lesy z panství kolínského. Obě blízká panství někdy spravoval pouze jeden hejtman. Proto bylo poděbradské panství po roce 1545 nějakou dobu pod kolínským hejtmanem, Benešem Bukovským z Bustřan.²⁸

Naposledy byly Poděbrady zastaveny roku 1706 pánům ze Saalburka. Od té doby až do zmíněného roku 1839 se však panství stalo c. k. komorním panstvím.²⁹

S provozem panství kromě hejtmanů samozřejmě pomáhali i další úředníci. Roku 1565 chtěl arcikníže Ferdinand omezit výdaje a personální stav panství. Byl vytvořen nový řád pro vedení register a účtů. Roční výnos velkostatku se v následujících letech mírně snížil. Panství výrazně poznamenala i třicetiletá válka. Hned zpočátku byly Poděbrady vypáleny, vypleněn byl také zámek, obdobná situace se opakovala za vpádu Sasů a později Švédů. Příznivější podmínky pro život ale nepřinesly ani císařské posádky, které Švédy vypudily. Při visitaci v roce 1634 se zjistilo, že mnoho vsí a gruntů z panství zůstalo pustých, konkrétně 514 gruntů pustých, 70 pohořelých hospodářů. V roce 1642 podle tehdejšího popisu panství patřilo pod správu poděbradského panství kromě města Poděbrady město Sadská, 11 rycht a 43 vesnic.³⁰ V posledním roce třicetileté války se panství ocitlo bez hejtmana, do roku 1650 jej pak spravoval purkrabí Bartoloměj Bava Hermšatský. V druhé polovině 17. století mělo panství šest dvorů. Kolínské panství

---

²⁸ TYWONIAK, 1962, s. 15

²⁹ DOLEŽAL, Leopold. *Povšechný popis bývalého panství nyní velkostatku Poděbradského a veškerých na všeobecné zemské výstavě r. 1891 v Praze ... vystavených předmětův, týkajících se hosp. statistiky, regulování vodstva ... i dějepisného vývinu celého hospodářství ... od r. 1553 až do přítomné doby r. 1891*. Poděbrady, 1891, s. 3, dále citováno: DOLEŽAL, 1891.

³⁰ TYWONIAK, 1962, s. 5.

se od poděbradského osamostatnilo v roce 1777, kdy mu byl přidělen vlastní vrchní úředník.

Místní správa komorního panství poděbradského byla podřízena vrchnímu hejtmanovi komorních panství v Čechách, záležitosti lesnictví a myslivosti podléhaly nejvyššímu lovčímu. Nad vším bděla královská komora. Následkem procesu tzv. raabisace přešly všechny statky v Čechách pod správu Raabova generálního ředitelství komorních a jiných panství v Čechách. Po odchodu Raaba z vrchního ředitelství byli ale pro státní statky ustanoveni dva administrátoři, poděbradské panství spadalo pod Karla A. Schmida. Ke konci 18. století už ale na statky dohlížela dvorská komise pro státní statky a abolicí ve Vídni. Další změna ve správě statků ale nastala zanedlouho, poděbradské panství od roku 1833 patřilo pod okresní kamerální správu pro kraj Hradecký a Bydžovský. V té době nebylo personální obsazení statku velké, na konci kamerální správy roku 1839 zaměstnával velkostatek pouze vrchního a tři subalterní úředníky, šest písařů, tři dráby, nadlesního, čtyři revírníky a čtyři hajné. Když se velkostatku ujal baron Jiří Šimon Sina, stal se podřízeným ředitelství jeho statků ve Vídni. Už za knížete Hohenlohe-Schillingsfürsta se správa velkostatku změnila na ředitelství (později ústřední) řízené ředitelem velkostatků, knížecím dvorním radou.³¹

Roku 1839 se ale ve veřejné dražbě podařilo panství koupit Jiřímu Šimonu ze Siny, vídeňskému bankéři řeckého původu. Ten vlastnil celkem 45 dominií. Pod jeho vlivem panství dále vzkvétalo, jeho syn významně rozšířil državu o zemský statek Kovanice. Následkem dědických posloupností se držba panství dostala až ke knížeti Filipu Arnoštovi Hohenlohe-Schillingsfürstu, jehož manželka Chariklea byla pravnučkou Jiřího Šimona ze Siny. Filip Arnošt Hohenlohe-Schillingsfürst pocházel z rodu s dlouhou tradicí, původně z Frank, jeho otec Chlodvík se veřejně angažoval v Bavorsku, posléze dokonce působil jako říšský kancléř. Nový majitel poděbradského dominia nechal dát všechny čtyři dvory panství (Blato, Šumbor, Okřínek a Havransko – v té době tvořily dohromady 1 179 ha půdy) do velkopachtu firmě Cukrovary Močovice a Libice – František Wiesner a spol. v Chrudimi. Další

---

³¹ TYWONIAK, 1962, s. 20 – 21.

dvory postupně k panství přibývaly (Filipov, Karlín, Hájek, Bačov, Sány). Filip Arnošt tak časem k poděbradskému velkostatku získal i kolínský. Později přikoupil ještě statek Zboží od rakouského úvěrního ústavu pro obchod a průmysl ve Vídni. Pod přímou správou knížete nakonec zůstaly jen dvory Karlín a Zboží, ostatní byly propachtovány. Za tohoto stavu vstoupilo panství do 20. století, období, jehož první polovině na Poděbradsku se věnuje má diplomová práce.³²

Z historicko-správního pohledu část mnou popisovaného území tvoří také obec Dymokury a její okolí ležící na severovýchodním okraji Poděbradska, které bylo samostatným panstvím. V roce 1825 zahrnovalo Dymokursko, patřící k Bydžovskému kraji, 31 obcí. K panství náleželo v té době deset dvorů, jeden dvůr v Městci Králové byl pronajat. Velkostatek Dymokury zaujímal na počátku 20. století téměř třetinu tehdejšího poděbradského okresu – 7480, 21 ha (v roce 1906 pak 6422 ha) v 29 katastrálních obcích, osm z nich leželo v sousedních okresech.³³ Panství spravoval rod Czerninů od poslední třetiny 19. století až do převzetí velkostatku nucenou správou roku 1942.³⁴ Na druhém místě to bylo pak chlumecké panství, které vlastnil rod Kinských. Jedná se zejména o obce Kněžičky a Vlkov. Velmi okrajově, zejména v podobě lesů, do regionu zasahovalo i území loučenského panství rodu Thurn-Taxisů.³⁵

Jak již bylo řečeno výše, v průběhu let a společenských událostí se centrem regionu stalo město Poděbrady. Po formálním zániku panství roku 1848 se území rozdělila na politické okresy.³⁶ Bývalé panství Poděbrady posloužilo jako základ pro poděbradský soudní okres. Poděbradský a sousední královéměstecský soudní okres utvořily dohromady poděbradské hejtmanství. Roku 1868 se k poděbradskému hejtmanství přičlenil i soudní okres nymburský, nymburské hejtmanství bylo totiž

---

³² TYWONIAK, 1962, s. 12 – 13.

³³ BARTOŠOVÁ, Dana. *Czerninové a dymokurský statek ve dvacátém století*. Bakalářská práce. Praha, 2011. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, s. 18, dále citováno: BARTOŠOVÁ, 2011.

³⁴ BARTOŠOVÁ, 2011, s. 60.

³⁵ KLÁSEK, Čeněk a redakce. *Poděbradsko: obraz minulosti i přítomnosti*. Díl III. Poděbrady: Redakční sbor, 1938, s. 65, dále citováno: KLÁSEK, 1938.

³⁶ Mapa viz příloha č. 5.

zrušeno. Tento stav přetrvával až do roku 1936, tehdy se od správního okresu Poděbrady osamostatnil správní okres Nymburk. Roku 1906 činila výměra poděbradského soudního okresu 214 km², královéměstecký soudní okres zabíral plochu 239, 95 km². Poděbradského regionu se samozřejmě týkal i vznik národních výborů po druhé světové válce a znovuzavedení krajů roku 1948. V roce 1949 došlo v poděbradském okrese ke změnám, některé obce (např. Sadská, Písty aj.) se staly součástí nymburského okresu. Tím se rozloha obou okresů téměř vyrovnala. V důsledku redukce počtu krajů v roce 1960 se okres Poděbrady včlenil do okresu Nymburk, a tím po 110 letech poděbradský okres zanikl. Tento stav přetrvával až do dnešních dnů, tedy i po zrušení okresních úřadů poslední den roku 2002.³⁷

---

³⁷ *Oficiální informační portál regionu Poděbradsko* [online]. [cit. 23. 10. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.podebradsko-region.cz>>

2. Proměny krajiny v regionu

Jádro mé práce tkví ve studiu každodenního života lidí žijících na Poděbradsku v první polovině 20. století a především v analýze faktorů, které jejich existenci ovlivňovaly. Ať už to bylo prostředí, v němž žili, nebo historické události regionu či celé země, které zasáhly do jejich životů. V této kapitole dostává tedy prostor krajina, jež určovala a stále určuje základní ráz tohoto území. S tím velmi úzce souvisí pojem „krajinný ráz“, který je již v současnosti právně zakotven, a sice v zákoně 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Podle tohoto zákona se krajinným rázem rozumí „*přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti*“, jež je chráněna před činnostmi snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu.³⁸ Přestože byl tento pojem uzákoněn až poměrně nedávno, jeho myšlenka se objevovala již od druhé poloviny 19. století. Tehdy se o něm hovořilo v souvislosti s ochranou kulturních památek a posléze přírody. O ochranu krajinného rázu se od prvních desetiletí 20. století staraly okrašlovací spolky, věnovaly se jim i významné prvorepublikové osobnosti ochrany přírody ve svých spisech.³⁹

Předtím, než přikročím k dobové charakteristice místní krajiny, je vhodné zmínit současné přírodní ekosystémy regionu. Tradičně se dělí na čtyři nejdůležitější. Ekosystémy lužních lesů – řeka Labe má výraznou zásluhu na charakteru zdejší krajiny. Dříve její tok v celé délce lemovaly lužní lesy a společenstva přizpůsobená častým záplavám a hladině spodní vody, dodnes se lužní lesy zachovaly zejména na jihu od Poděbrad. Ekosystémy rybníků a vlhkých luk – od 14. do 16. století se v regionu zakládala rozsáhlá soustava rybníků, výjimkou tu nejsou ani vlhké louky. Evropským zoologům je dobře známý především Žehuňský rybník. Ekosystémy listnatých lesů – oblast je poměrně málo zalesněna, mezi lesy tu ale dominují převážně listnaté, v nichž převažuje dub letní a dub zimní. Ekosystémy slunných stráni – jižní svahy opukových tabulí dodnes uchovávají ekosystémy se stepními a

---

³⁸ LACINA, D. Zaklínadlo „krajinný ráz“. In: VOREL, I. – SKLENIČKA, P. (eds.). *Ochrana krajinného rázu*. Praha: Nakladatelství Naděžda Skleničková, 2006, s. 79 – 80.

³⁹ KLVAČ, Pavel (ed.). *Člověk, krajina a krajinný ráz*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií, 2009, s. 29, dále citováno: KLVAČ, 2009.

lesostepními společenstvy na slunných stráních. Jedná se zejména o strán nad Žehuňským rybníkem, Vinný vrch u Opočnice, Oškobrň a jiné.⁴⁰

V souvislosti s ochranou krajiny je na místě upozornit na chráněná přírodní území regionu. Roku 1985 byl za Národní přírodní rezervaci Libický luh vyhlášen lužní les mezi Labem a Cidlinou a mezi Libicí nad Cidlinou a Velkým Osekem. Oblast představuje největší komplex úvalového lužního lesa v Čechách. Žehuňská obora je Národní přírodní rezervací již od roku 1948. Jedná se o lesní oboru jižně od obce Kněžičky, kde jsou chráněna především společenstva listnatých hájů, slatinná louka a slínovcové stráně. Společně se Žehuňskou oborou byl Národní přírodní rezervací prohlášen i Žehuňský rybník – 5, 5 km dlouhá vodní plocha na řece Cidlině mezi obcemi Žehuň a Zbraň. Žehuňský rybník i Žehuňská obora patří od roku 1977 mezi ornitologicky významné evropské lokality ICBP (International Council for Bird Preservation). 12 km východně od Poděbrad se nachází Přírodní památka Bář. Jedná se o jižní strán, která je významná z hlediska výskytu mizejících druhů hmyzu, hlavně motýlů. V lese u Osečka se zachoval i pozůstatek písečné duny, jenž byl za Přírodní památku Písečný přesyp u Osečka uznán roku 1989. Poslední chráněné území v regionu se nazývá Přírodní památka Vinný vrch. Jde o jižní strán mezi obcemi Opočnice a Vrbice na východ od Poděbrad.⁴¹

Půda v regionu, která byla porostlá divoce žijícími rostlinami, v 19. století musela stále častěji ustupovat plochám, na kterých se pěstují hospodářské plodiny. Proto plané rostliny zůstaly většinou jen v rozsáhlejších lesích a stráních, u rybníků, potoků, řek a jejich břehů. V těchto místech se ale Poděbradsko, zejména pak dymokurské a královéměstské lesy a vrch Oškobrň, označují jako botanická perla. To dokázal už v roce 1821 významný český botanik Karel Bořivoj Presl, když vyzdvihl zvláštní rostliny Dymokurska, například kozlík lékařský, jaterník, bukvice,

---

⁴⁰ *Oficiální informační portál regionu Poděbradsko* [online]. [cit. 23. 10. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.podebradsko-region.cz>>.

⁴¹ Tamtéž.

lýkovec, vrátič, pryskyřník lité, srpek barvířský, lociku planou, svízel severní, lilii zlatohlavou a další rostliny typické pro polabskou nížinu.⁴²

Jak bylo řečeno v úvodu, pro vnímání krajiny Poděbradska čerpám z dobové literatury. Dovolím si na tomto místě přesně citovat, abych nepřerušila poetický jazyk, jaký František Čečetka pro deskripci kraje hned v úvodu užívá.

„Na pouť v kraj všem Čechům drahý, v domovinu krále Jiřího, zveme vás, věrní krajané, naším spisem. Nenajdete v žírném Poděbradsku nádherných scenérií horských, ale přece není naše Polabí bez poesie a půvabu. Od zámku poděbradského až na stráně lipanské, od návrší loučeňských k staroslavnému Nymburku, od tajemného Oškobrhu k památné Libici a po bělavý kostelíček vlkovský každé místo plno památek, zkazek z minulosti české.“⁴³

Tento popis dokazuje, že krajina jako taková na své pozorovatele zrakově působí a vyvolává v něm určitý dojem. Krajinný ráz lze poznat na základě osobního kontaktu a pozorování, aniž by pozorovatelé museli znát jeho vědeckou definici. Krajina stejně jako umělecké dílo působí na city svými tvary, barvami, zvuky i vůněmi.⁴⁴

Charakter místní přírody má vliv na život v regionu, zemědělskou povahu dává oblasti především půda. Půdu na Poděbradsku nelze považovat za rozmanitou. Jak už bylo řečeno výše, region leží v polabské nížině, kde jsou výškové rozdíly minimální, povrch je zde průměrně ve výšce 183 – 190 metrů. Nížina dosahuje šířky 10 – 24 km. Geologický podklad tvoří křídové útvary, polabská rovina představuje dno vnitrozemského jezera z nejstaršího období čtvrtohor, které zadržovaly skalnaté prahy mezi dnešním Týncem a Neratovicemi u Mělníka. Vymletí těchto prahů posléze umožnilo odvodnění jezera a vysušení močálů. Labe si pak mohlo vytvořit nynější koryto v opukových vrstvách. Usazeniny po jezeře vlivem tří hlavních

---

⁴² ČEČETKA, 1906, s. 78.

⁴³ Tamtéž, s. 3.

⁴⁴ KLVAČ, 2009, s. 31.

činitelů (písku, slínu a humusu) daly vzniknout půdě různé zrnitosti – od písku až k jílu. Obecně lze říci, že písčité zemina se vyskytuje blíže k břehům řeky Labe.⁴⁵

Povaha půdy samozřejmě ovlivňuje její úrodnost, nejinak tomu bylo v první polovině 20. století. Tehdy lidé nazývali místa, kde se vyskytovaly ve větší míře tmavší slíny, „na černých“. Takovou lokalitou bylo například Královéměstecko, kde hospodářům místa „na černých“ ztěžovala práci, protože se jevila jako neprostupná. Důsledkem toho tyto oblasti zůstávaly vlhké a hospodáři museli dlouho čekat, až se půda vysuší. Často kvůli tomu nechávali dokonce některá pole ležet ladem. Brzy se ale přistoupilo k umělému odvodňování. Naopak na Dymokursku je půda jílovitá, tudíž propustná. Zdejší lokalita, zvaná „na bílých“, se projevuje jako sušší a úrodnější. Na Poděbradsku se ovšem dají najít i tvrdé vrstvy, z nichž se postavila většina domů v regionu i zámek v Poděbradech. Zvonivá opuka březenská se nejvíce těžila v okolí Opočnice, proto ji místní nazývali „opočňákem“, v kamenných lomech se pracovalo i na Oškobrhu, u Vrbice, Činěvsi, u Dymokur, Račan (dnes Hradčany) a u Městce Králové.⁴⁶ Nepropustné slíny způsobily několikrát i sesuvy půdy na Oškobrhu, sesutí stráně nad Žehuňským rybníkem na začátku 20. století porušilo i železniční trať vedoucí kolem Žehuňského rybníka. Společnost severozápadní dráhy proto přikročila k opatřením vedoucím k větší propustnosti. Na úbočí vrchu nechala vykopat čtyři hluboké šachty a vyplnila je žulou, aby voda snadno odtékala.⁴⁷

Při vysušování diluviálního jezera se na dně usazovaly štěrky a písek. Ty se používaly i při tvorbě silnic a cest, získávaly se na polích, která se posléze zase upravovala pro zemědělské pěstování plodin. Hlíny z nejstaršího období čtvrtohor, které se zde vyskytují, jsou hnědožluté nebo rudožluté smíšené s pískem. Často se využívaly k tvorbě cihel, proto se na Poděbradsku stavěly cihelny. Cihly se zvláště na Královéměstecku vyráběly kromě těchto hlín také z jílu a slinitých opuk křídového útvaru. Neobvyklým jevem v tomto regionu nebyla ani rašelina, která

---

⁴⁵ ČEČETKA, 1906, s. 16.

⁴⁶ KLÁSEK, 1938, s. 65.

⁴⁷ Tamtéž, s. 68.

vznikla v místní bažinaté půdě. Ta byla objevena právě v cihelnách – v bývalé městské cihelně v Huslíku a v soukromé cihelně za bažantnicí v Poděbradech.⁴⁸

Pahorkatiny, které se zde nacházejí, jsou křídového původu. Vznikly vlivem pukliny, jež vyvstala vyvržením čedičových hor, které se táhly od severozápadu k jihovýchodu území Čech.⁴⁹ Nad Libicí se tyčí návrší Oškobrhu (285 m. n. m.). „*S něho přehlédneme nejen celé Poděbradsko, ale i daleké Polabí; v dáli se objeví Bezděz, Krkonoše, na jihu výběžky Železných hor a návrší od Kolína k pláni lipanské, kde svedli roku 1434 bratrovražedný boj Táboři s Pražany.*“⁵⁰ Tento, v regionu nejvyšší, kopec doprovázejí pověsti, v nichž je přirovnáván k Blaníku. Již kdysi na něm údajně rostly byliny s mocnými hojivými účinky. Podle vyprávění uvnitř Oškobrhu spí posvátné vojsko, které se probudí a vystoupí z hory v okamžiku, kdy bude v Čechách nejhůře. Pak v boji mezi Cidlinou a Mrlinou zachrání českou zemi.⁵¹ Podle pověsti stával na vrchu Oškobrhu i hrad, z něhož vedl dřevěný či kožený most až k obci Libice. S horou je dle pověstí spjat i svatý Prokop patřící do slavníkovského okruhu. Svatý Prokop spolu s čertem údajně vyorali brázdu, která horu rozděluje na dva vrchy. Severní vrchol sloužil jako slovanské hradiště, v jeho západní části, oddělené příkopem a valem, stál samotný hrad. Oškobrhu a na něm stávající hradiště je spojeno zejména s érou Slavníkovců, kteří sídlili v nedaleké Libici. Podle Jana Hellicha⁵² byl vrch Oškobrhu sídlem slovanského kmene Charvátů, jenž se bránil sousedním Zličanům soustavou pomezních hradů, kmenový hrad stál údajně právě na Oškobrhu. Hrad tu ale existoval ještě dříve, než se v 10. století proslavilo hradiště Slavníkovců v Libici nad Cidlinou. Osídlení tohoto regionu je doložené v podobě četných pohřebišť z Odřepsů, Opolan nebo Sán, v Dlouhopolsku bylo dokonce objeveno sídliště únětické kultury. Již v té době se ale většina obyvatel usazovala na nízkých terasách u řeky Cidliny, neboť oškobržské hradiště zejména

---

⁴⁸ KLÁSEK, 1938, s. 74.

⁴⁹ ČEČETKA, 1906, s. 17.

⁵⁰ ČEČETKA, 1914, s. 20.

⁵¹ Tamtéž, s. 21.

⁵² Jan Hellich (1850 – 1951, Poděbrady). Vystudoval farmacii a stal se lékárníkem v rodinné lékárně v Poděbradech. Proslul ale zejména svým zájmem o archeologii, s prof. dr. J. L. Píčem realizoval archeologické výzkumy. V centru Hellichova zájmu bylo především město Poděbrady, v prostorách staré školy zde v roce 1902 založil okresní muzeum, které vybavil nálezy z vlastní sbírky. Angažoval se také ve veřejném životě svého rodného města, mezi lety 1883 a 1896 byl starostou.

v obdobích sucha trápil nedostatek vody způsobený geologickým složením vrchu a jeho polohou. Přesto ale kopec Oškobrh poskytoval vhodné útočiště, neboť nabízel suché a bezpečné místo a na svém vrchu téměř náhorní plošinu.⁵³

Po vyvraždění Slavníkovců a po neméně krutém pobití Vršovců začal význam Oškobrhu upadat. Vytratil se však až na konci 18. století. Do té doby, zejména do doby josefinských reforem, sem totiž o letnicích chodívali obyvatelé Polabí a navštěvovali místní kostelík a nedalekou studánku. Na místě zaniklého kostela sv. Petra a Pavla byl vybudován nový barokní kostel a kultový okruh, stavby, jež se zařadily mezi protireformační počiny. Barokní kostel sv. Petra a Pavla tu ale nestál dlouho, stavba z roku 1736 byla již roku 1786 zpusťošena a kostel zrušen. Budova ale úplně nezanikla, po přestavbě se stala domovem hajného, který se staral o oboru nacházející se na Oškobrhu.⁵⁴

Tento vrch také již v dobách nejstaršího slovanského osídlení nabył komunikačního významu, severojižní komunikace v těchto místech zasahovala do labského údolí, navazovala na stezku z Podunají a pokračovala dále na Sadskou. Cestou mýjela i vrch Oškobrh, u kterého se pravděpodobně rozdvjovala do dvou směrů – na sever a na severovýchod. Tehdejší starou cestu kopíruje silnice z Poděbrad do Chlumce nad Cidlinou. To ovšem nebyla jediná stezka, jež vedla v blízkosti Oškobrhu. Díky další cestě vedoucí z dolního Porýní přes Lipsko a krušnohorské průsmyky měla zdejší oblast kontakt s dolnosaským regionem. Na tuto cestu se napojovala také lužická stezka. Všechny tyto stezky byly využívány především v době před přemyslovským sjednocením Čech.⁵⁵

U vodních ploch se nalézají rostliny stejné jako v jiných oblastech středních Čech – přeslička mokřadní a bahenní, sítina, puškvorec, ostřice, zevar, šťovík, kosatec. Tyto a další rostliny se vyskytovaly v první polovině 20. století u jednoho z největších rybníků v regionu – Jakubského rybníka.⁵⁶ Ne všechny volné plochy

---

⁵³KOTRBA, Viktor. Hora Oškobrh – Askiburgion – Canburg. In *Umění*, 1959, roč. 7, č. 4, Praha: Ústav dějin umění ČSAV, s. 354, dále citováno: KOTRBA, 1959.

⁵⁴KOTRBA, 1959, s. 354 - 358.

⁵⁵Tamtéž.

⁵⁶ČEČETKA, 1906, s. 92.

byly v první polovině století určeny jako pole, kvetoucí rostliny našel pozorovatel v létě i na loukách. Travnatý podklad tu tvořila psárka, bojínek, srha, medyněk nebo jílek, pýr, ostřice. Barvy dodával louce devětsil obecný, koniklec luční, orsej, blatouch, upolín evropský. Na vlhčích místech luk rostly řeřišnice.⁵⁷

Plané rostliny se vyskytují dnes i v době před sto lety i mezi vysázeným obilím, tehdy to byly například křivatec rolní, kozlíček jarní, rozrazil tmavý, kokotice větší a menší, mák polní, řeřicha polní nebo pryšec srpatý a polní. Tyto rostliny se vyskytovaly roztroušeně po celém Poděbradsku. Báňský vrch byl nejsevernějším místem v Evropě, kde se objevil stepní stěničník paprskující.⁵⁸

Květnatější a plné rostlin bývaly dříve i venkovské návsi a ulice. Spatřit zde šlo směs rostlin polních, lučních i zahradních. Zděné ploty byly porostlé sveřepem střešním, locikou planou, kapustkou, jestřábníkem zedním, u plotů i jinde byl vidět také ječmen myší, všedobr, merlíky, heřmánek nevonný, durman, ostropestřec či bez černý.⁵⁹

Kromě rostlin se ve zdejším regionu vyskytovalo před sto lety více volně žijících živočichů než dnes. V roce 1896 byla do Poděbrad od Černého jezera přesunuta zoologická stanice, která se zabývala zejména nižšími sladkovodními živočišnými druhy. Členem místního komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech byl například i Antonín Frič⁶⁰. Já se zde zmíním především o vzácnějších druzích živočichů, kteří se tu hlavně v první polovině 20. století objevovali. Jednoho z nich představuje netopýr lesní, jehož se dalo zahlédnout při soumraku. V Poděbradech žil ale více netopýr obecný. Kromě běžných savců (krtky, lišky, jezevce, kuny aj.) se v kraji zabydlil i rejsek vodní. Hospodářské škody tady v letech 1900 – 1901 napáchal hraboš obecní. Také zajíci tu samozřejmě nebyli výjimkou, v poděbradském panství se jich ročně střílelo 2 – 7 000 kusů, divokých králíků 800 -

---

⁵⁷ ČEČETKA, 1906, s. 94.

⁵⁸ Tamtéž, s. 97.

⁵⁹ Tamtéž, s. 100.

⁶⁰ Prof. Dr. Antonín Frič (1832 – 1913) byl významný český přírodovědec, geolog a paleontolog. Během svého života zastával roli profesora Karlovy univerzity i ředitele Národního muzea. Zasloužil se především o objevení živočichů a rostlin českých mladších prvohor.

900 kusů. V oborách se chovali jeleni a daňci.⁶¹ Na Poděbradsko několikrát zalétl a byl střelen orel říční, luňák hnědý, včelojed nebo káně lesní. Výjimkou zde dodnes není ani jestřáb, poštolka a krahujec. Z větších ptáků na zámku v Poděbradech hnízdil rorýs. Po kraji tu poletoval i střízlík, vzácněji rákosník bahenní, slavík. Modráčkové byli chytáni v době tahu za účelem prodeje na pražském trhu.⁶²

Jak už jsem zmínila, v Poděbradech sídlila přenosná zoologická stanice pod vedením vědce Antonína Friče. Jeho zásluhou byly podrobně popsány ryby v Labi. V řece Labi tehdy žilo 30 druhů ryb, nejvýznamnější byl jesen, jenž se neplavil v žádné jiné české řece. V Labi u Poděbrad se vyskytovali lososi, okouni, candáti, sumci, parmy, mihule, štiky a jiné sladkovodní ryby. Sumci tady v 19. století vážili i 50 kg, na začátku 20. století už to bylo jen 25 kg. Zvláštností se tu stal polocejn, míšenec cejna malého a plotice dosahující délky 33 cm.⁶³

Poděbradsko nepatří mezi hustě zalesněná území České republiky. Nejinak tomu bylo i v první polovině 20. století. V tehdejším politickém okrese poděbradském bylo ze 100 ha půdy osázeno lesem pouze 15, 2 %. Důvodem bylo zejména co největší využití půdy pro zemědělské účely, neboť zdejší kraj je díky svému rovnému povrchu a úrodnosti půdy vhodný zejména k pěstování zemědělských plodin na polích. Lesy se zde tedy proto nacházely a nacházejí hlavně na svazích, stráních či na písčité, méně úrodné půdě. Zdejší lesy nejsou ničím neobvyklé, mezi jehličnatými stromy tu lze najít hlavně borovice (na písčitém povrchu) a smrky. Podle zdroje z první poloviny 20. století zde roste z listnatých zástupců zejména dub (na hlinitých půdách), méně pak bříza, lípa, habr, jilm, topol, osika, olše. Duby se nachází hlavně v nížinách, smrky naopak na výšině. Častým úkazem v regionu jsou ale lesy smíšené, na okrajích takových lesů se pěstují také modřiny, například u Městce Králové. Při zemi v lesích se zde drží trnka, brslen, krušina, svída obecná, hloh, babyka, líska nebo růže šípková a ostružník. Lesy zdobí především na jaře květy sasanky, sněžníku, bledule, konvalinky, stulíku, leknínu. Mezi méně obvyklé rostliny zde patří dříšťál (u Městce Králové), topol bílý (u

---

⁶¹ ČEČETKA, 1906, s. 104, 106.

⁶² Tamtéž, s. 107.

⁶³ Tamtéž, s. 110 – 111.

Poděbrad), viševník (u Jakubského rybníka). Lesy sloužily a stále slouží jako zdroj obživy nejen pro lesní zvířata, ale i pro lidi, kteří zde již před první světovou válkou sbírali houby, jahody, maliny nebo borůvky.⁶⁴

Na začátku 20. století zde probíhalo lesní hospodářství všemi tehdy užívanými způsoby – v lesích vysokých s 80 – 120letou obmýtní dobou, v lesích středních s 30 – 45letou obmýtní dobou, v pařezových lesích s 15 – 30letou obmýtní dobou a ve vrbovištích s 1 – 2letou obmýtní dobou.⁶⁵

V roce 1904 zaujímala celková rozloha lesů 12 098 ha, z nichž většina patřila velkostatkům. Tehdy se jednalo o lesy bývalého dymokurského, chlumeckého, loučeňského panství, které ležely zejména na východní a severní hranici okresu, a samozřejmě poděbradského velkostatku, jehož lesy se rozkládaly v labské nížině po obou březích Labe. Borovice v těchto lesích byla využívána jako stavební materiál především na stavbu lodí do loděnic v Čechách i do Německa. Z výřezů se vyřezalo dřevo na prkna a latě, z kmenů na pražce. Borovice se tady vysazovaly jako jednoleté sazenice, které se pěstovaly v lesních školkách a prodávaly (1000 kusů za 2 K⁶⁶). Podle dobového zdroje trpěly borovice na začátku 20. století neznámou nemocí, při níž jehličí zežloutlo, opadlo a sazenice uhynuly. Přestože nebyla nemoc identifikována, z lesa časem vymizela a umožnila borovicím další rozvoj. Autor statě o lesích na Poděbradsku kritizuje, že se v obecních lesích sbíralo jehličí na stelivo pro domácí zvířata. To ale stromům škodilo, protože z jehličí vzniká humus, který dodává stromům výživné látky. Sbíráni jehličí mělo za následek zakrňování a malý přírůstek stromů.⁶⁷

Jak už bylo zmíněno, ve zdejších lesích byl a je častou dřevinou dub. Vyskytuje se buď v lesích čistě dubových vysokých, nebo ve středních a smíšených s jinými dřevinami. Dubové dřevo lze využít již jako mladé na výrobu prken a fošen. S postupujícím stářím dubového dříví stoupá i jeho cena. Za nejdražší se považují

---

⁶⁴ ČEČETKA, 1914, s. 33 – 34.

⁶⁵ Tamtéž, s. 161.

⁶⁶ ČEČETKA, 1906, s. 162.

⁶⁷ Tamtéž.

kmeny dubů, které se upotřebí jako trámy, hřídle, ke stavbě lodí atd. Cena kmenů se pohybovala na začátku 20. století čtyř až pětinasobně výše než cena dřeva borového. V 19. století se ale nakládalo s dubovým dřevem jinak. Z dubových kmenů se loupala kůra, která se pak draze prodávala na výrobu třísla. To ale zapříčinilo kácení starších stromů, aby lesní hospodáři mohli vysazovat mladé stromy. Mladé stromy ale také brzy pokáceli, aby získali kvalitní kůru, kterou prodávali. V důsledku tohoto procesu ale v Čechách, především na Poděbradsku, na plochách, kde se dříve vyskytovaly staré duby, najednou stály mladé pařezy. Ty ale ztratily svou cenu a byly vhodné pouze na palivo a klestí. Majitelé těchto lesů se nakonec rozhodli přeměnit pařezové plochy na lesy vysoké. To pro ně ovšem znamenalo značné finanční náklady a po dobu, než stromy vyrostly, i nevýdělečnost lesa. Těsně za hranicí dnešního Poděbradska přežil po tomto období kácení starých dubů dub více než 500 let starý o objemu 6, 5 m.⁶⁸ Region se může pochlubit i dalšími památnými stromy, velmi starý je například topol u Libice nad Cidlinou, dub letní a hrušeň obecná v Opolanech, dub letní na louce u Labe v Osečku, dub letní u budovy Gymnázia v Poděbradech, topoly a tis též v Poděbradech, dub u Štítarského rybníka, lípy u kostela sv. Bartoloměje v Podmokách či hrušeň v Záhornici.⁶⁹

Ostatní listnaté stromy se zde objevovaly v samostatných nebo smíšených porostech, které se kácely jako vysoký, nebo jako pařezový les. Dřevo se použilo ke stavbě nebo na palivo. Ceny 1 m³ dříví pro palivové účely se na Poděbradsku v roce 1905 pohybovaly od 7 do 11 K, nejdražší bylo dřevo dubové a habrové, nejlevnější naopak dřevo osikové. Cena kmenového dřeva stoupala výše, od 10 až do 60 K, nejdražší byl opět dub, nejlevnější lípa a osika. Nařezané metrové kusy dřeva se často prodávaly přímo v obecním lese formou dražby.⁷⁰ V regionu se v lesních školkách vysazovaly sazenice, proto se nemusely kupovat ze zahraničí. V prvních letech 20. století se oblast začala více zalesňovat, mladé stromky přibýly na ladem ležících pískových pláních, o stromy se začalo lépe pečovat, probírkami se

---

⁶⁸ ČEČETKA, 1906, s. 164.

⁶⁹ *Biblioteka. cz* [online]. [cit. 23. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://www.biblioteka.cz/>>.

⁷⁰ ČEČETKA, 1906, s. 165.

Vladimír Hladký, ústní vyprávění, Záhornice, 15. 1. 2014.

upravovaly. V lesích se hospodařilo podle pravidelných hospodářských plánů, o les se starali lesní odborníci.⁷¹

Podle lesního ocenění poděbradského velkostatku pro rok 1914 činila celková výměra lesů dle katastru pozemkového 3 152, 4501 ha, z toho zalesněné plochy 2 811, 8196 ha s průměrnou bonitou 3. třídy lesu vysokého i nízkého. V lese vysokém se vytěžilo za rok 4 540 m³. Čistý výnos lesa poděbradského velkostatku v roce 1914 představoval zaokrouhleně 41 971 K.⁷² O pět let později se lesy poděbradského velkostatku rozkládaly na stejné ploše jako v roce 1914.⁷³ Na území poděbradského velkostatku stálo v roce 1919 pět mysliven a 18 hájoven. Celkové lesní ocenění za období 1918/1919 činilo 2 722, 725 K, zahrnovalo les vysoký, nízký i budovy. Ocenění sepsal tehdejší lesmistr J. Frič.⁷⁴

Podle archivních dokumentů lesy v katastrálním území Poděbrad v roce 1931 zabíraly 121, 118 ha. Tato plocha se dělila mezi lesy tzv. zařízené, tj. s pravidelným hospodařením a půdou zalesněnou produktivní, půdou bez lesa (cesty, aleje) a zemědělskou půdou, a lesy parkovité, s parkovitým hospodařením a účelem okrasným. Na lesy zařízené připadlo 83, 24 ha, na lesy parkovité 37, 88 ha. Poděbradské lesy se do této rozlohy rozšiřovaly postupně. K původnímu lesu přikoupilo město v roce 1921 pozemky zvané Huslík, čímž se rozloha městského lesa zvětšila na 111, 70 ha. Během dalších deseti let se k této rozloze přidala další zemědělská půda a půda určená k zalesnění, naopak kus lesa připadl na regulaci řeky Labe. Popisované lesy se nacházely jihozápadně od města Poděbrad cca 5 km od

---

⁷¹ ČEČETKA, 1906, s. 165.

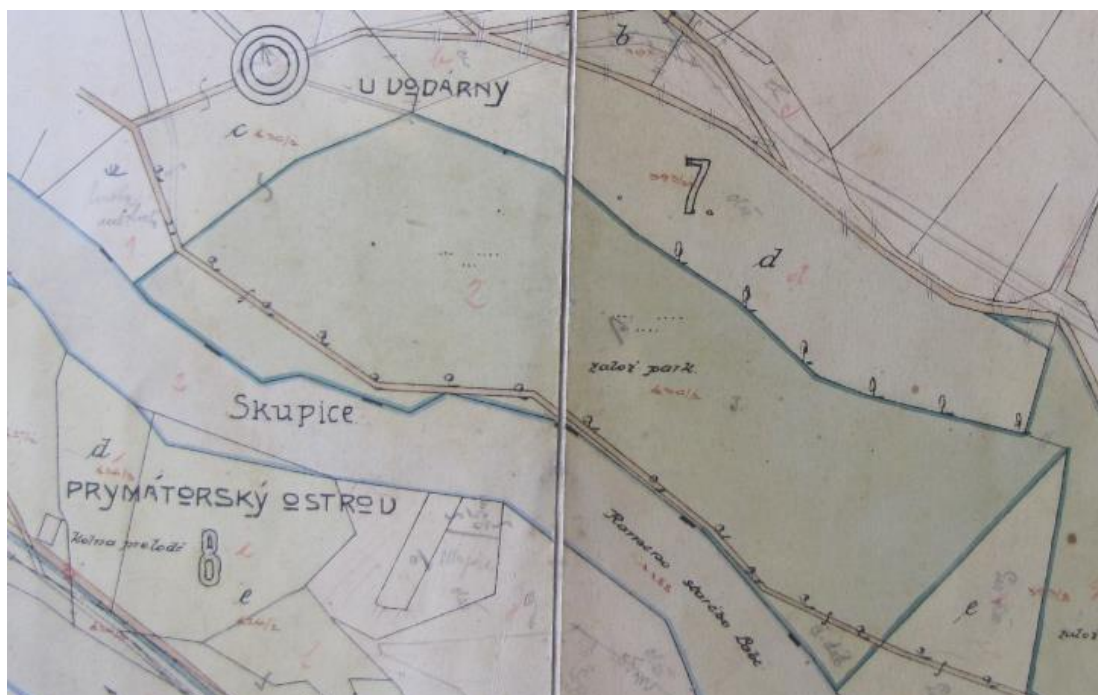
⁷² Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Poděbrady, souhrn informací o hospodaření velkostatku, karton 1413, i. č. 1799.

⁷³ Lesy byly rozděleny do třinácti revírů a oddělení, zasahovaly do šesti soudních okresů 22 katastrálních obcí. V soudním okrese poděbradském se nacházelo 2714, 2293 ha, čistý výnos vykazoval 53065, 62 K. V soudním okrese královéměsteckém lesy zabíraly plochu 326, 0502 ha s čistým výnosem 4577, 36 K ročně. Celkově lesy poděbradského velkostatku vynášely 59564, 72 K ročně. Nejvíce zde byly zastoupeny stromy 1 – 20leté. Hospodářský plán doporučoval vytěžit 8419 m³ ročně, podle skutečných průměrných propočtů za posledních deset let se ale ve zdejších lesích ročně těžilo o něco více (8657 m³). Průměrná cena za 1 m³ se rovnala 37, 20 K, to odpovídalo 65 K za 1 m³ užitkového dřeva a 20 K za 1 m³ za palivo. (Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Poděbrady, souhrn informací o hospodaření velkostatku, karton 1413, i. č. 1799.)

⁷⁴ Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Poděbrady, souhrn informací o hospodaření velkostatku, karton 1413, i. č. 1799.

města a v katastrálním území Kluky za Labem u silnice z Poděbrad do Prahy. V těchto lesích se vyskytovaly zejména duby, zastoupeny ve 20 %, dále z listnatých stromů jasan, jilmy, habry, javory, břízy, olše, vrby. Z jehličnanů převažoval smrk a borovice. Podle archivních záznamů byl les ve velmi dobrém stavu, snahou lesního hospodáře bylo vypěstovat smíšené porosty (červený dub, jasan, javor) s estetickým účelem. Mezi nejvyšší stromy tady patřila olše, vyrůstala až do výšky 20 m.⁷⁵

Část hospodářské mapy lesů v Poděbradech (1931)⁷⁶

Na lesy také samozřejmě působí aktuální povětrnostní podmínky. Lesy u Poděbrad byly častokrát poškozeny omrznutím, například v zimě 1929/1930. Silné mrazy v této zimě potvrzuje i záznam v běrunické kronice.⁷⁷ Lesy nekráší ani přílišné sucho, nebo naopak povodně. Ty už ovšem těmto lesům od regulace Labe nehrozí. Lesy v menší míře ničí i hmyz, puklice zde zničila asi 3, 6 ha jasanových

⁷⁵ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, kniha č. 278 Lesy města Poděbrad 1931 – 1949, i. č. 314.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ *Pamětní kniha obce Běrunice*, I. díl, uložena v Státním oblastním archivu Nymburk.

porostů. Na udržování lesů jsou vypracovávány hospodářské plány, plán na období let 1922 – 1931 předepisoval mýtní těžbu na ploše 7, 77 ha a mezitěžbu na 25 ha. V městském lese se nacházely dvě lesní školky, v nichž se vysazovaly stromy pro lesy zařízené i parkovité. Užitkové dřevo, zejména olše, topol a jilm, se vyznačovalo velmi dobrou jakostí, proto se prodávalo na překližkové topinky za výhodné ceny. Dobře se obchodovalo i s dřívím probírkovým.⁷⁸

V období od roku 1922 do roku 1931 bylo nakonec vytěženo 1 375, 75 m³ v rámci mýtní těžby plánované a nahodilé, 970 m³ mezitěžbou v zařízených lesích. V parkovitých lesích se vytěžilo 481, 32 m³. K zařízeným lesům bylo ve zmíněném období přidáno 8, 87 ha zemědělské půdy, která byla následně zalesněna, u parkovitých lesů činil tento příspěvek 6, 92 ha. V hospodářském plánu na další období se doporučovalo další mýcení lesa a tím i přirozené zmlazování stromů (jilmu, jasanu, dubu). Stromy se zmlazovaly také správnou úpravou korun a smísením jednotlivých dřevin. Listnaté stromy by se dále měly vysazovat zejména do míst, kde dosud nebyly zastoupeny. Les měl v dalším období směřovat především k estetickému účinku zejména na lázeňské hosty, kteří by zde trávili volný čas. Hospodářský plán obsahoval i další zalesňování, a to čtyřmi způsoby. Podle jednoho z nich se na zemědělskou půdu vysazovaly smrky a borovice, do nich se přimísily tříleté sazenice listnatých stromů, které se musely po dvou letech seříznout. Technická zpráva o obnovení hospodářského plánu pojednávala o rozdělení lesa na zařízený les s pravidelným hospodařením, který měl zabírat plochu 70, 49 ha, zařízený les s hospodařením parkovitým se měl rozkládat na ploše 26, 25 ha. Takto rozčleněný les byl zanesen do nové hospodářské mapy lesů v měřítku 1:2880. Celková plocha lesu dosahovala v roce 1931 rozlohy 96, 84 ha. Střední stáří stromů v zařízeném lese bylo vypočítáno na 29, 2 let.⁷⁹

K lesům odedávna patří i honitba. Hony – zábava především šlechticů, ale i „obyčejných“ neurozených lidí. Lesy na Poděbradsku patřily obcím i velkostatkům, honitbě se věnovali ve svých lesích především velkostatkáři, například Czerninové

---

⁷⁸ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, kniha č. 278 Lesy města Poděbrad 1931 – 1949, i. č. 314.

⁷⁹ Tamtéž.

z Dymokur, obecní honitba se ale také pronajímala soukromým osobám. Město Poděbrady pronajímalo honitbu na šest let. Roku 1923 pronajala městská rada poděbradský revír Karlu Sekotovi za 1 000 Kč ročně, týž žádal roku 1929 o prodloužení práva honitby o dalších šest let. Město mu vyhovělo, avšak nájem zvýšilo na 3 000 Kč. Karel Sekot nebyl zdaleka jediným zájemcem o honitbu v poděbradském revíru, jiní nabízeli částky až 10 000 Kč. Městská rada ale honitbu svěřila opět Sekotovi, protože se o pronajatý revír v minulosti dobře staral.⁸⁰

Honitba se v regionu těšila vždy dobré pověsti. Zde chovaná zvěř nezůstávala jen na domácí půdě, často se také vyvážela za hranice, například bažanti putovali do Německa, Francie, Ruska i jinam. Kromě dančí a srnčí zvěře chovala se v oboře v Kluku u Poděbrad také zvěř japonská, antilopy, klokan i pštros emu. Na samém počátku 20. století stál 1 kg vysoké zvěře 0, 60 K, 1 kg dančího 0, 80 K, srnčí maso 1 K, zajíc 2, 60 K, bažant 1, 20 – 2, 50 K, koroptev 0, 50 – 0, 90 K, tetřev 1, 60 – 1, 90 K, sluka 1, 60 – 1, 80 K a 1 kg divoké kachny 0, 80 – 1 K. Celkově se ale ceny oproti roku 1894 snížily o 20 haléřů na 1 kg zvěře. Za rok 1902 bylo na panství dymokurském odstřeleno 7 310 kusů užitečné zvěře, na poděbradském panství 16 111 kusů zvěře. Střílet se ovšem samozřejmě musí i škodná zvěř (jezevci, kuny, tchoři, kolčavy, veverky, ježci, straky, sojky a v té době i kočky a psi), proto bylo v dymokurském panství takto zneškodněno 2 021 zvířat, v panství poděbradském se toto číslo vyšplhalo na 3 415 kusů zvěře.⁸¹

Lesy a jejich zvířecí obyvatelé ale rozhodně nejsou to, co se každému vybaví při slově „Polabí“. Již z názvu vyplývá, že dominantou nejen poděbradského regionu je řeka Labe.

---

⁸⁰ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1922 – 1936, kniha č. 90, i. č. 117.

⁸¹ ČEČETKA, 1906, s. 166.

2. 1 Labe a další vodní plochy v regionu

Oblast Poděbradska se vyznačuje mnoha vodními plochami, ať už se jedná o rybníky, potoky, nebo o řeky, každý z nich tu má svého zástupce. Největší řekou, která protéká zdejší krajinou, je bezpochyby Labe. Tato řeka udává charakter celému regionu.

Labe je třetí největší a nejdelší řeka ve střední Evropě, z hlediska České republiky se jedná o největší a druhou nejdelší řeku. Pramení v Krkonoších na Labské louce ve výšce 1386, 3 m. n. m. a do poděbradského regionu přitéká od Kolína. V pravěku bývala polabská nížina zalita vodou, teprve po jejím odvodnění se vytvořilo říční koryto. Než se koryto řeky ustálilo, vytvořilo po obou stranách toku dnešního Labe další ramena, po nichž do dnešní doby přetrvaly tůňe, jezera, některé z nich se nacházejí v libických lesích.⁸²

Historicky první údaj o Labi, avšak nepřesný, byl objeven v díle Klaudia Ptolemaia z druhé poloviny 2. století n. l. V jiných antických pramenech řeka vystupuje pod názvem *Albis*, v 8. – 9. století jako *Alba* či *Albia*. Název Labe poprvé dokládá Kosmova kronika roku 1125. „Labe“ je pravděpodobně odvozeno přesmyčkou z germánského „Alba“. Původně byl ale tento název řeky v ženském rodě, až v 17. století se o řece začalo mluvit ve středním rodě. O přesném významu slova se vedou dohady, keltské „elb“ znamená „(velká) řeka“, jméno může mít ale i indoevropský původ, latinské „*albis*“ se překládá jako „čistý, bílý“.⁸³

---

⁸² TREJTNAR, Karel a kol. *Střední Labe*. Praha: SZN, 1978, s. 15, dále citováno: TREJTNAR, 1978.

⁸³ TREJTNAR, 1978, s. 15.

Řeka Labe na území Poděbradska⁸⁴

Už od pradávna se lidé usazovali kolem břehů řeky Labe a zakládali tu své osady, v popisovaném regionu to bylo hradiště v Poděbradech. Kolem těchto center se začalo rozvíjet zemědělství. Plodiny se tu pěstovaly úspěšně ve středověku i novověku, zvláště pak po zrušení roboty roku 1848 se lidé pustili do intenzivního polního hospodaření. Mýtili lužní lesy podél řeky, aby tím získali ornou půdu. Půda je zde velmi úrodná, proto se Polabí často nazývá zlatým pruhem země české. Kácení lužních lesů, klimatické podmínky, zanášení koryta řeky půdou z rozoraných polí i dřevěné jezy ale zapříčiňovaly od roku 1878 stále častější povodně. Jedna z největších povodní postihla kraj v roce 1897. V roce 1902 vydalo předsednictvo zemědělské rady pro Království české zprávu, podle níž se v oblasti středního Labe pravidelně ocitne pod vodou 18 000 ha (ve 112 katastrálních obcích), což

---

⁸⁴ *Mapový portál* [online]. [cit. 4. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://mapy.vugtk.cz> >.

představovalo 25 % veškeré půdy v katastrech, z toho 8 000 ha zaujímal pole a 7 200 louky. Voda často ležela na polích a loukách až 45 dnů a samozřejmě zničila zemědělskou úrodu. Roční škody na pozemcích v oblasti středního Labe se vyšplhaly v letech 1900 až 1926 na 17 – 50 milionů korun.⁸⁵

Důkazem toho, že povodně nejsou pouze letním jevem, byla povodeň v zimě 1902/1903. Vlivem dlouhých listopadových a prosincových mrazů se na Labi vytvořil led silný 70 cm. Na konci prosince se ale náhle výrazně oteplilo a na Labi vznikaly ledové zácpy. Voda se rozlila do širého okolí, od Jaroměře po Nymburk zaplavila 5 000 ha zemědělské půdy, na mnoha místech byly strženy břehy i komunikace. Škody byly tehdy vyčísleny na 1, 5 mil. K.⁸⁶ Ledová zácpa tehdy zničila i most v Poděbradech postavený roku 1889, který dokázal odolat povodni v roce 1891, při níž se hladina řeky zvýšila o pět metrů.⁸⁷ Tyto povodně měly samozřejmě krutý dopad na místní hospodáře, voda je připravila o úrodu, o jejich obživu, a tím i o majetek. Na Poděbradsku se v letech 1901 – 1903 v soudní dražbě prodalo celkem 76 hospodářských živností.⁸⁸

Další povodně postihly oblast středního Labe hned o čtyři roky později, v roce 1907 „udeřila“ voda hned dvakrát, v březnu a v červenci. Březnová záplava trvala 25 dnů a poničila 22 % půdy na středním Labi. Povodeň v červenci přišla následkem dlouhotrvajícího deště, nápravy škod si tehdy vyžádaly více než 5 milionů korun. O povodni se psalo i v regionálním tisku. Voda tehdy zatopila téměř celou polabskou nížinu, hladina vody nejvíce vystoupala v Pardubicích (320 cm nad běžnou úroveň). Jak psaly Labské proudy, přírodní pohroma zničila již posečené žito, kupy sena a za obět padlo i několik lidských životů.⁸⁹ Další velká povodeň čekala na obyvatele středního Polabí v roce 1926. Bylo vyplaveno 1 700 obydlí, přerušeno mnoho komunikací, postiženo 20 500 ha zemědělské půdy. Celkový

---

⁸⁵ TREJTAR, 1978, s. 15.

⁸⁶ Tamtéž, 1978, s. 28.

⁸⁷ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, kart. 221, sign. 8/3/9.

⁸⁸ ČEČETKA, 1914, s. 28.

⁸⁹ *Labské proudy*, 1907, roč. XII., č. 32, Kolín: Josef Škába, s. 4.

součet škod po povodni činil 60 mil. Kč.⁹⁰ Podle novinové zprávy se lidé toho roku s povodní v regionu setkali dvakrát, již v lednu byla zaplavena mnohá pole. Tehdy se s nadbytkem vody potýkalo celkem 114 obcí na 14 000 ha půdy. Od Dvora Králové až do Mělníka voda poničila obydlí i vybudované komunikace, strhla a odplavila mosty. Mnoho polí muselo být znovu oseto, z luk se musel odstraňovat písek a štěrk vyplavený z poškozených břehů řeky. V červnu ovšem střední Polabí zasáhla ještě mnohem ničivější povodeň. Vydatné deště způsobily rozsáhlé rozvodnění řeky Mrliny, následně se z břehů vylilo i Labe. Pisatelé Občanských listů v souvislosti s touto pohromou zmiňovali i fungující službu na ohlašování velkých vod. Tuto službu zajišťovaly okresní politické správy prostřednictvím zasílání telefonních a telegrafických zpráv do ohrožených lokalit. Tímto způsobem okresní správy pracovaly zejména v noci z 16. na 17. června. Záchrané práce tehdy provádělo i vojsko.⁹¹

Město Poděbrady zasáhla tato povodeň v noci z pátku na sobotu. Podle záznamů městského zastupitelstva nikdo podobnou pohromu nepamatoval.⁹² Vytopené domy mělo tehdy více než 1 000 lidí ve městě. Těm nejvíce postiženým lidem, konkrétně deseti rodinám, město obstaralo nejnnutnější prostředky, byla jim poskytnuta sleva na pozemkových daních a hmotná pomoc. Právě tato povodeň vedla nejen zástupce města Poděbrady k úvahám o nedostatečné regulaci řeky Labe. Pozvali proto do Poděbrad představitele vodocestného ředitelství a poukazovali na nutné úpravy řeky u Skupice, kde prosazovali zejména zvýšení břehu. Zástupci vodocestného ředitelství ale nebyli příliš úpravám nakloněni, proto se město Poděbrady rozhodlo postoupit celou záležitost na pravomocně vyšší úřady.⁹³ Nutnost zlepšit regulaci toku se jevila jako čím dál naléhavější, neboť každá povodeň s sebou přinášela velké národohospodářské škody, častější odepisování pozemkové daně se všemi přírůžkami a následkem toho velké peněžní výdaje státu, okresů i měst. Kraj se brzy účinnější ochrany přece jen dočkal. Na základě proběhlých povodní vypracoval

---

⁹⁰ TREJTNAR, 1978, s. 28.

⁹¹ *Občanské listy*, 1926, roč. XL., č. 26, Nymburk: Josef Florian, s. 2 – 3.

⁹² Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1922 – 1936, kniha č. 90, i. č. 117.

⁹³ Tamtéž.

Státní hydrologický úřad nové hydrologické studie, podle nichž se posléze přepracoval projekt regulace středního Labe. Ing. Jan Smetana sepsal studii, ve které po analýze povodní z let 1899 – 1926 uvedl, že polabská nížina byla zaplavována v průměru 20 dní ročně, náklady na jednu povodeň pak činily 10 milionů korun. Navrhl proto průběžnou regulaci středního Labe. Zvýšení ochrany před povodněmi bylo dosaženo zejména zvětšením průtočného profilu řeky.⁹⁴ Už v roce 1923 byl na zasedání zastupitelstva v Poděbradech schválen návrh na regulaci řeky Labe v místech, kde se voda vylévala do městského lesa. Částečně i z nákladů města se v těchto místech prohlubovalo říční koryto.⁹⁵

Úvahy o úpravách toku Labe se ale objevovaly už v 19. století. V roce 1884 se touto otázkou zabýval Zemský sněm. Reálnější základ k řešení tohoto problému dal v roce 1899 založený Středolabský komitét, který sdružoval zájemce o úpravu řeky – podnikatele, zemědělce, města i obce. V roce 1901 byl pak vydán říšský vodocestný zákon, jenž obsahoval i paragrafy o úpravách středního Labe a jeho splavnění. Účelem regulace bylo především zajištění splavnosti řeky, využití vodní energie pro průmysl i zavlažování okolní zemědělské půdy a její ochrana před povodněmi.⁹⁶

I přes pozdější regulační úpravy na řece Labi se povodeň střednímu Polabí nevyhýbala. Velká povodeň se ale ohlásila až v roce 1946, svým charakterem se blížila povodni z roku 1926. Povodeň způsobilo náhlé tání sněhu, extrémní průtok tehdy odborníci naměřili hlavně v oblasti horního Labe.⁹⁷

Vylití Labe z břehů znemožňovalo rolníkům včas obdělat a osít pole, již zaseté plodiny se podpařovaly, a tak vznikaly velké hospodářské škody. Ty byly ještě větší při povodních během žní, kdy voda veškerou úrodu zničila. Nerozvodňovalo se

---

⁹⁴ TREJTNAR, 1978, s. 28.

⁹⁵ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1922 – 1936, kniha č. 90, i. č. 117.

⁹⁶ ŠÁMALOVÁ, Zlata – TÁZLER, Josef. *Po řekách krajinou a časem*. Putování řekami ve správě Povodí Labe, státní podnik, Hradec Králové: Povodí Labe, Garamon, 2010, s. 29, dále citováno: ŠÁMALOVÁ – TÁZLER, 2010.

⁹⁷ TREJTNAR, 1978, s. 29.

samozřejmě jen Labe, ale i četné potoky vystupovaly při trvalejších deštích nebo tání z břehů.⁹⁸ Po častých povodních skončila živnost mnoha zemědělcům. Ještě v 19. století byla většina přírodních pohrom považována za přirozené, za jakýsi boží trest, a málokdo činil proti pohromám opatření. Až v druhé polovině 19. století začali rolníci více apelovat na říšský sněm a vládu. Tak se ustavila na konci 19. století zemědělská rada, jež se starala o uskutečnění regulačních a melioračních prací. V jejím čele stál inženýr B. Trojan, tvůrce řady regulačních plánů. Na Poděbradsku tuto záslužnou činnost částečně vykonával Leopold Doležal, ředitel poděbradského panství. Zasadil se například o první regulaci v Čechách – úpravu řeky Mrliny s jejími přítoky. Po úspěšné regulaci následovaly další. Jen někteří maloročníci se regulace obávali. Regulacím se ale brzy dávala přednost před melioracemi, protože zemědělce nezatěžovaly tolik finančně. Stát na ně přispíval 30 %, rovněž okres i obce pomohly. Na přelomu století za tímto účelem vznikala regulační družstva, na Poděbradsku jich bylo deset. Ustavila se i meliorační družstva, v regionu družstvo libněvesko-račanské, kolajské a dymokurské.⁹⁹

Řeka Labe nepřináší jen povodně a záplavy, není jen domovem sladkovodních ryb, prostředkem osvěžení v parných letních dnech či vhodným místem pro rybaření. Již od středověku se jedna z největších evropských řek využívá také jako dopravní komunikace. Nejprve se začalo po vodě splavovat dřevo, buď po špalcích, nebo svázané do vorů. Doklady o tom pocházejí z doby Karla IV. V roce 1363 se v královském výnosu psalo o skladu plaveného dřeva ve Veletově, později v roce 1375 vyšlo nařízení o svobodné plavbě dřeva po Labi. Již tehdy tedy muselo začít provádění úprav koryta a zřizování propustí v pevných jezích. Dřevo se plavilo do kutnohorských dolů, cestou ale část dřeva uvázla na břehu a byla zcizena. I přes podniknutá opatření se odhaduje, že do Kutné Hory nedorazilo 20 – 30 % dřeva. Kromě dřeva se po vodě dovážela také sůl, ze Saska nebo z rakouské solné komory. Vorořlavba ale postupně upadala s koncem 19. století, v roce 1882 po Labi ještě plavilo 600 vorů, roku 1903 už to bylo jen 200 vorů o délce 115 m. Příčinou byla mimo jiné stavba jezových stupňů, která významně komplikovala plavbu dřeva,

---

⁹⁸ ČEČETKA, 1906, s. 141.

⁹⁹ Tamtéž, s. 143 - 144.

a tím i náklady na jeho přepravu. V roce 1902 se totiž zavedl poplatek za každý plometr dřeva a jezový stupeň jeden haléř, o dva roky později se tato částka zdvojnásobila. To ale nebyly jediné faktory, díky kterým voroplavba po Labi skončila. Výraznou měrou k tomu přispěla i výstavba nových labských přehrad a jezů, ale i rozvíjející se silniční a železniční doprava.¹⁰⁰

První polovina 20. století znamenala pro dopravu po řece Labe velký zlom, kromě voroplavby se začalo uvažovat i o plavbě velkých lodí. Přispěl k tomu již zmíněný vodocestný zákon č. 66 ř. z. z roku 1901, jenž byl ovšem kritizován za svou nepropracovanost. Jeho předloha obsahovala jen 14 stran, zatímco obdobná pruská verze výstavby Středozemního průplavu zabírala několik svazků. Vodocestný zákon počítal do dvaceti let se splavněním středního Labe i s vybudováním průplavu Dunaj – Odra – Labe – Vltava. Vodní trasa měla měřit celkem 1 600 km, cesty byly projektovány pro tzv. dunajský typ lodi o nosnosti 600 t a ponoru 1, 8 m.¹⁰¹ Tento ambiciózní plán velkého průplavu se nestal skutečností (i díky novele zákona z roku 1911, podle níž se upustilo od výstavby průplavů). Původní záměr byl pak ale do jisté míry změněn, protože prioritou se stala doprava větších lodí a využití vodní síly u jezů. Po vodocestném zákonu spatřil světlo světa navazující regulační zákon z února roku 1903, jenž se zabýval říčními úpravami, které byly plánované v rámci zákona č. 66/1901. Regulační práce a stavba vodních cest měly probíhat současně. Díky politickým i lokálním snahám se stavební práce rozhořely hned na několika místech najednou, nikoli od Mělníka proti proudu řeky. Brzy po vydání zákona ale vyšlo najevo, že se stal jen politickým tahem rakousko-uherské vlády, protože ta začala dělat vše pro to, aby zákon nebyl dodržen. Například roku 1912 vídeňská vláda oznámila, že další práce na středním Labi se obejdou bez výstavby plavebního zařízení. Proto byly některé jezy dokončeny ještě s plavebním zařízením (Hadík

---

¹⁰⁰ TREJTNAR, 1978, s. 15 – 17.

¹⁰¹ BERAN, Lukáš – VALCHÁŘOVÁ, Vladislava (ed.). *Vodní dílo v krajině*. Konference na lodi, Praha: ČVUT, výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2006, s. 56, dále citováno: BERAN – VALCHÁŘOVÁ, 2006.

u Mělníka, Obříství), některé už nikoli (Hučák v Hradci Králové). Avšak s plavebním zařízením se i na těchto jezích do budoucna počítalo.¹⁰²

Budování středolabské vodní cesty se odehrávalo v několika etapách. První etapa se uskutečnila v letech 1901 – 1918. Jak už bylo naznačeno, proti původnímu plánu se s pracemi začalo současně na několika místech na Labi, nikoli v Mělníku. Důvodem bylo pomalé tempo stavby v Mělníku, kvůli němuž by musely být práce v jiných lokalitách oddáleny, nečinnost by na těchto místech způsobila škody. Zároveň ale existují spekulace, že toto rozhodnutí bylo taktickým skutkem – rozpracování více pracovních činností na dlouhém úseku řeky částečně mohlo zabraňovat rakousko-uherské vládě účinně podniknout kroky k zrušení těchto stavebních prací. Samotná stavba započala až v roce 1906, práce byla ale ztěžována vysokým stavem vody a především vleklým nedostatkem financí. Z důvodu válečných příprav se stavba na Labi roku 1914 téměř zastavila. Čtyři následující roky pokračovaly práce jen v omezené míře, často za využití válečných zajatců, přesto se podařilo dokončit, nebo alespoň rozestavět, 60 km úprav, mezi nimi i rozestavená zdymadla v Poděbradech. Náklady na stavbu do roku 1918 činily 53 milionů korun. Vysoké jezové pilíře stavidlových jezů se staly jedním z charakteristických prvků středolabské krajiny.¹⁰³

Ve stavbě vodních cest na Labi se neustalo, druhá etapa trvala od roku 1919 do roku 1930. Tato etapa znamenala v několika ohledech nový začátek. Probíhala již po vzniku nové Československé republiky a využívala nové technologické postupy. Původní projekty se proto musely přizpůsobit novým politicko-hospodářským podmínkám samostatné republiky, hledala se nová technická řešení. V projektu se nyní počítalo se zvětšeným lodním typem (1 000 – 1 200 tun) v plavebních komorách, se soustavným využitím vodní energie a se sdružováním jezových stupňů na středním Labi. Návrh sdružených stupňů byl ale roku 1928 zamítnut. Koncept se nelíbil především zemědělcům, kteří se obávali vysoko vzdutých hladin a zabírání zemědělské půdy. Pracovní tempo na Labi se v této době zpomalilo, svět totiž ovlivňovala hospodářská krize, nezaměstnanost a poskytování úvěrů pouze na

---

¹⁰² ŠÁMALOVÁ – TÁZLER, 2010, s. 29.

¹⁰³ TREJTAR, 1978, s. 39.

krátkou dobu. Druhá etapa tedy přinesla dokončení prací, které byly zahájeny v první etapě, ale i některé nové říční úpravy. Nová zdymadla se však stavěla méně. Právě do této etapy spadá dokončení jezu s plavební komorou v Poděbradech roku 1925 a spuštění vodní elektrárny v Poděbradech. Celkem se v této době podařilo upravit 65 km řeky, od začátku první etapy 125 km.¹⁰⁴

Novou energii a rychlejší tempo nabraly vodocestné práce s třetí etapou mezi lety 1931 – 1944. Stalo se tak díky vydání vodohospodářských zákonů č. 49 a 50 z března 1931, které prostřednictvím státního vodohospodářského fondu poskytly finanční zajištění vodohospodářských staveb s menšími výdaji ze státního rozpočtu. Zákonem č. 49/1931 Sb. z. a n. se rozhodlo o regulaci nesplavných řek, melioraci pozemků a zdravotně vodohospodářských stavbách. O rychlejším postupu ve třetí etapě svědčí vybudování stejného množství zdymadel jako za předešlých 27 let. Celkem se rozpracovalo a téměř dokončilo 35 km úprav na Labi. I přes okupaci Československa se v době druhé světové války dokončila některá zdymadla, od roku 1943 byly ale práce na středním Labi prakticky zastaveny. Podnikly se pouze kroky nutné k zahájení plavby mezi Mělníkem a Kolínem. Lodě o nosnosti 600 tun se tedy poprvé plavily v roce 1943. Na říční trase v úseku Poděbrady – Kolín se provádělo rozšíření koryta na hloubku 1, 50 m. Ze 180 mil. Kč se v letech 1939 – 1945 využilo 120, 4 mil. Kč.¹⁰⁵

Zásluhou třetí etapy regulačních prací bylo rozšířeno koryto řeky v Poděbradech. Tato úprava s sebou ale přinesla zrušení koupaliště. Ministerstvo veřejných prací, do jehož působnosti stavba patřila, tehdy nabídlo městu Poděbrady, že upraví okolí břehů tak, aby se mohla koupadla znovu zřídit. Město poskytlo návrh architekta Vojtěcha Šebora, který svůj koncept nových labských koupadel představoval toho roku (1940) na výstavě Poděbrady včera, dnes a zítra. Později byla ale vypsána nová soutěž na generální projekt koupadel.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ TREJTNAR, 1978, s. 44.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 45.

¹⁰⁶ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1936 – 1940, kniha č. 91, i. č. 118.

Vodocestné práce pokračovaly i po skončení druhé světové války čtvrtou etapou, která se realizovala mezi lety 1945 a 1962. Tato etapa tedy již přesahuje období, kterým se primárně zabývá tato diplomová práce. Po skončení světové války bylo třeba nejprve napravit škody vzniklé národnímu hospodářství válečnými událostmi. Z toho důvodu vzniklo i zpoždění v plnění plánu daného v roce 1947. Plán obsahoval dokončení splavnění na trase Mělník – Kolín v průběhu pěti let a v úseku Kolín – Pardubice během dalších sedmi let. V této době se také dále pokračovalo ve stavebních pracích na rozestavěných úsecích, mimo jiné bylo dokončeno zdymadlo ve Velkém Oseku. Od té doby sahala středolabská vodní cesta od Mělníka až po Veletov nad Kolínem. Koryto Labe se upravilo v délce cca 80 km.¹⁰⁷

Zdymadlo Poděbrady

Nyní bych se ještě ráda podrobněji věnovala důvodům a průběhu výstavby poděbradského zdymadla. Toto vodní dílo je nedílnou součástí celého realizovaného projektu vodocestných prací na středním Labi, jeho dostavba svým způsobem ovlivnila celou oblast Poděbradska.

Ke stavbě jezu s plavební komorou a vodní elektrárnou¹⁰⁸ se přistoupilo, protože staré řečiště Labe již nestačilo kapacitně, nepříznivě se jevily i jeho směrové a spádové poměry, které zhoršoval zdejší pevný jez umístěný v úžině u poděbradského zámku. To způsobovalo časté zaplavení níže položených částí města a podmáčení okolní půdy. Účelem stavby se stalo především dostatečné vyhloubení koryta řeky pro plavbu, zlepšení odtoku vody v přilehlém úseku řeky a využití vodní energie v místní vodní elektrárně. Labe se zde (na říčním kilometru 63, 123) začalo upravovat v délce 4 km. Původní projekt na úpravu Labe u Poděbrad se v roce 1914

---

¹⁰⁷ Spád upraveného úseku činil 39, 3 m a překonával 14 stupňů. Takto upravená oblast středního Labe počítala s 2, 2 mil. tunami přepraveného nákladu, skutečná čísla byla ale nižší, v letech 1935 – 1939 to bylo jen 100 000 tun, maximum nákladu té doby zažilo Labe v roce 1943 (462 000 tun). Do roku 1950 se přepravené množství pohybovalo kolem 140 000 tun. Vodohospodáři počítali s průměrným zatížením kolem 1, 5 mil. tun ročně, přitom trasa Mělník – Kolín měla přepravit až 1, 7krát více než úsek Kolín – Pardubice. (TREJTNAR, 1978, s. 46.)

TREJTNAR, 1978, s. 46.

¹⁰⁸ Viz příloha č. 7 a 8.

doplnil o plavební komoru, o rok později přibyly plány na vodní elektrárnu. V roce 1923 se ještě vypracoval projekt na regulaci Labe v městském lese. Podobu zdymadla navrhl architekt Antonín Engel, na realizaci se začalo pracovat v roce 1914.¹⁰⁹

Tok Labe se v místě pod poděbradským zámkem rozdvojuje, jez i vodní elektrárna byly postaveny blíže k levému břehu Labe. Proto bylo hlavní koryto řeky mírně odkloněno od města, plavební komora vznikla v místě původního koryta, kde se nacházel starý pevný mlýnský jez. Nový jez byl dokončen v roce 1915, o rok později i elektrické zařízení. Na jez byla použita hrazená ocelová stavidla typu Stoney. Poděbrady se staly prvním místem u nás, kde byla tato konstrukce použita, zasloužil se o to Ing. Eduard Schwarzer.¹¹⁰

Vodní elektrárna, postavená až na 8 m vysokých betonových pilířích, byla do provozu uvedena roku 1919. Hydroelektrárna byla postavena v zářezu do levého břehu a plynule navazuje na konstrukci jezu. Nyní se elektrárna skládá ze strojovny se čtyřmi Francisovými turbínami o výkonu 1000 kW a manipulační budovy, v níž jsou uloženy rozvaděče a transformátor. Stavbě dominuje 13 m vysoká věž určená pro rozvod sítě. O vznik elektrárny se finančně zasloužil Elektrárenský svaz středolabských okresů v Kolíně a stát. Svaz se postaral o vybavení elektrárny, stát se angažoval ve výstavbě manipulační budovy a Elektrárenskému svazu hydroelektrárnu pronajal.¹¹¹

Se stavbou plavební komory se započalo až po úplném dokončení jezu. Kolaudace plavební komory se uskutečnila v říjnu roku 1924. Během let 1913 – 1924 se ale v okolí Poděbrad na Labi odehrávaly i jiné stavební akce – kromě již zmíněných zde přibylo překladiště, byl upraven pravobřežní přítok Skupice se dvěma

---

¹⁰⁹ O provedení stavby se zasloužily firmy: Zdenko Kruliš, Lanna a. s., Ing. Jaroslav Hanauer, Ing. Vladimír Vlček, Ing. Karel Herzán. Ocelové hradicí konstrukce a strojní součástky vyrobily: Českomoravská továrna na stroje v Praze, bratři Prášilové v Libni, Josef Prokop a synové z Pardubic, Železoprůmysl z Přelouče. O elektrické zařízení se postarala firma Křížík z Karlína.

TREJTNAR, 1978, s. 95.

¹¹⁰ BERAN – VALCHÁŘOVÁ, 2006, s. 12.

¹¹¹ Tamtéž.

mosty. Pracovní činnost nepřerušila ani první světová válka, přestože tady pracovalo jen 44 italských zajatců a 20 místních dělníků.¹¹²

Náklady na stavbu dosáhly částky kolem 14, 1 mil. Kč, ocelové konstrukce a technologické zařízení stálo 3, 2 mil. Kč. Mezi jezem a plavební komorou se nachází ostrov, na němž se po výstavbě vodních děl zřídil park osázený dřevinami. I díky tomu dílo příliš neruší přírodní scenérii, naopak zapadá do okolní krajiny i do historické části Poděbrad.¹¹³ Poděbradské vodní dílo se do dnešních dnů dochovalo v původním stavu, je stále plně v provozu a v roce 2003 bylo dokonce navrženo k zapsání na Ústřední seznam kulturních památek.¹¹⁴

Vodní elektrárna a zdymadla v Poděbradech jsou dodnes odborníky i laickou veřejností obdivovány pro svou architektonickou hodnotu. Členem Komise pro kanalizování řek Vltavy a Labe v Čechách se na konci 19. století stal Eduard Schwarzer, absolvent Německé vysoké školy technické. Již jako zaměstnanec ředitelství pro stavbu vodních cest v Praze se od roku 1908 zajímal o konstrukci zdymadel a spolupracoval jako technik a vodohospodář i na výstavbě zdymadel v Poděbradech. Od roku 1919 se jako vrchní stavební rada zaměřil na úpravu řeky Vltavy v Praze.¹¹⁵

Hlavním architektem vodního díla v Poděbradech byl Antonín Engel, narozený v roce 1879 v Poděbradech. Studoval na české a německé technice, později ještě ve Vídni u Otto Wagnera. Po studiích začal pracovat jako samostatný architekt, od roku 1922 jako profesor působil v České vysoké škole technické, tady krátce zastával i funkci rektora (1939 – 1940). Svá díla koncipoval ve stylu neoklasicismu. Engel během svého života navrhl stavby reprezentativní i technické a průmyslové. Právě vodní elektrárna v Poděbradech patří mezi jeho nejznámější a nejobdivovanější výtvoř. Dalšími známými díly jsou vodárna v Praze–Podolí,

---

¹¹² TREJTNAR, 1978, s. 95 – 96.

¹¹³ Tamtéž, s. 102.

¹¹⁴ BERAN – VALCHÁŘOVÁ, 2006, s. 12.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 159.

komplex budov Českého vysokého učení technického v Praze-Dejvicích nebo většina Vítězného náměstí tamtéž.¹¹⁶

Zdymadla a vodní elektrárna v Poděbradech nesou Engelův rukopis ve své originalitě a monumentalitě. Architekt Engel zde ale také uplatnil nová formální řešení. Za prvé pojal manipulační budky zdymadel jako samostatné, na pilířích stojící objekty, které se zašpičatují proti proudu řeky. Budky tak umožňují strojníkům panoramatický pohled na řeku. Za druhé strojovně elektrárny přídělil podobu kvádrové haly s vysokými okny, která divákovi evokují gotický chrám. Obě tyto architektonické inovace se pro příští půlstoletí v odborných kruzích ujaly.¹¹⁷ Eduard Schwarzer se ve své stati o vodních stavbách na středním Labi zmiňoval o zdymadle v Poděbradech jako o náročném stavebním úkolu. Projekt musel být vypracován citlivě vzhledem k umístění jezu v blízkosti zámku v historické části lázeňského města. Také proto architekt zvolil řešení pomocí pohyblivých jezových těles, která byla zavěšena na pilířích a obsluhována z jezové lávky. Na rozdíl od běžných masivních pilířů rozčlenil architekt Antonín Engel v tomto případě pilíře podle velikosti a směru působících tlaků, což se osvědčilo svou účelností i příjemnějším vzhledem. Schwarzer k tomu poznamenal: „*Jest přirozeno, že obětavá práce architekta mohla pokračovati pouze postupně, ruku v ruce s konstruktérem, a vzpomínám ještě dnes na tuto radostnou, tvořivou součinnost, která se musila podrobiti nejen účelu celého díla a jeho potřeb, ale i značně složitým požadavkům strojníka a elektrotechnika (Ing. Kühnel), aby docíleno bylo plné harmonie.*“¹¹⁸

S Labem se nyní rozloučím několika slokami vlastenecké lyrické básně Pozdrav Labi Jaroslava Vrchlického, básníka přelomu 19. a 20. století¹¹⁹:

---

¹¹⁶ BERAN – VALCHÁŘOVÁ, 2006, s. 147.

¹¹⁷ BERAN, Lukáš. Architektura zdymadel na Středním Labi. In: *Vodní dílo v krajině*. Konference na lodi, Praha: ČVUT, výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2006, s. 98.

¹¹⁸ SCHWARZER, Eduard. Architekt a inženýr při vodních stavbách na středním Labi. In: *Styl*, roč. VI., ročník 1925 – 1926, Praha: Mánes, s. 31 – 33.

¹¹⁹ VRCHLICKÝ, Jaroslav. Pozdrav Labi. In: *Má vlast*. Básně Jaroslava Vrchlického (1882 – 1902). Praha: J. Otto, 1903.

*„Budiž bouřným pozdraveno plesem,
proudne Labe, zlatá žílo Čech,
ať se vineš hvozdy, skalin tesem,
nivou žírnou, přes brunátný mech,
budiž zdrávo! Luzné tvoje vlny
šumí bájí a pohádek plny
kolem hradů, vesnic, samot, měst;
ať již v olších modrým kmitneš okem,
ať se nivou valíš burným tokem,
kraje šperk jsi a zrcadlo hvězd!*

(...)

*Jeho jménem zvučí Poděbrady,
jeho srdcem cítí pozdní vnuk,
v změti bojů, útoků a zrady
v česká srdce každý míří luk,
v české hlavy každý meč se zdvíhá:
Poděbrade, kéž tvůj zjev se míhá
nad námi, ó dej nám věčně pít
české síly, statečnosti kalich!
Ó kéž v bojích děsných, neustálých
jméno tvé nám ochranný je štít!“*

Jaroslav Vrchlický textem básně zdůrazňuje především dva motivy spojené s Poděbradskem. V první řadě je to řeka Labe, široký vodní tok, jenž protéká několika městy a míjí i četné hrady. Autor chtěl verši v čtenáři evokovat i krajinu, která řeku obklopuje. V druhé části básni se objevuje motiv husitství a boje. Vrchlický zmiňuje Jiřího z Poděbrad, významného zástupce kraje a zastávce kalicha.

Cidlina

Ač je řeka Labe nejvýznamnější řekou Poděbradska, není jediným tamějším vodním tokem. Nedaleko od popisovaného jezu v Poděbradech se do Labe vlévá

Cidlina, druhá největší řeka tohoto kraje. Cidlina se „honosí“ několika prameny mezi kopci Kozlov a Tábor, ten nejznámější ovšem vyvěrá na západním svahu hory Tábor v Turnovské pahorkatině v místě nazývaném U Sedmi studánek, odkud dále teče do Cidlinské a Chlumecké tabule. Řeka protéká zemědělskou oblastí, v okolí jejího horního toku se v roce 1866 odehrávalo jedno z dramát prusko-rakouské války. V poděbradském regionu vtéká do Žehuňského rybníka, odkud vytéká třemi proudy. Ty se ale u Dobšic opět spojí v jeden. Část vody z Cidliny se pak dostává do Sánského kanálu (dříve Lánská struha), umělého kanálu, jenž přiváděl vodu do třech mlýnů. Dále pokračuje kolem Křečkova a svou samostatnou cestu končí soutokem s řekou Mrlinou, z níž se mezi městským lesem a libickou bažantnicí nad městem Poděbrady dostává do Labe.¹²⁰ Před úpravou toku řeky se ale Cidlina větvila u Libice nad Cidlinou do několika ramen. Jedno z nich se s Labem spojilo až u Velkého Oseka.¹²¹

Název řeky Cidliny se poprvé objevuje v Kosmově kronice jako „amnis (řeka) Cydlina“. Jméno řeky pochází z indoevropského kořene. Základ slova tvoří přídavné jméno „čedlý“ čili čirý, čistý. K tomu se připojuje přípona –ina, dohromady název Cidlina vyjadřuje řeku s čistou či průzračnou vodou.¹²²

Mrlina

Další řeka, která se Poděbradska dotýká, nese jméno Mrlina. To je poprvé zaznamenáno v listinách z roku 1183, o více než sto let později se objevil název Merlina. Z 16. století pochází doložené jméno Trnava vyjadřující „trnavou vodu“, vodu protékající trním. Mapy v 19. století uváděly řeku pod jménem Mrdlina. Od svého pramene až do Kopidlna se řeka nazývá Leština podle vesnice na jejím horním toku. Jméno Mrlina vzniklo z přídavného jména „mrlá“, tedy „mrtvá, nehybná voda“.¹²³

---

¹²⁰ ČEČETKA, 1914, s. 20.

¹²¹ ŠÁMALOVÁ – TÁZLER, 2010, s. 210.

¹²² Tamtéž, s. 200.

¹²³ Tamtéž, s. 214.

Na Poděbradsko Mrlina vstupuje u Rožďalovic, kde protéká ochranným pásmem léčivých pramenů lázní Poděbrady. Právě pod Rožďalovicemi Mrlina spolu se Štítarským potokem tvořila na začátku 16. století základ rybníční soustavy rožďalovicko-dymokurské. Ta zaujímala více než 30 rybníků. Z rybníční soustavy se dodnes zachovala většina rybníků, například rybník Komárovský, Vražda, Nečas, Pustý nebo rybník Jakub.¹²⁴ Mrlina byla součástí také tzv. poděbradské rybníční soustavy s uměle vybudovaným Sánským kanálem, který ji zásoboval vodou z Cidliny. Soustava zanikla v 19. století a ústí Sánského kanálu do Labe bylo přesunuto do Mrliny pod Budiměřice.¹²⁵

Okrajovým potokem regionu lze nazvat Výrovku – „řeku vírovou“. Ta do oblasti Poděbrad přitéká od Kouřimi, proplétá se mezi Kostelní a Pískovou Lhotou a do Labe ústí u Píst. V říči kdysi žili raci a vydry, po regulaci se ale z potoka vytratili.¹²⁶

Rybníky v regionu

Poděbradsko se ještě v 18. století pyšnilo řadou vodních ploch, především rybníků. Poděbradskou rybníční soustavu pomáhal zakládat Jakub Krčín z Jelčan, povoláný z jižních Čech. Rybníční hospodářství se na Poděbradsku rozmáhalo hlavně od 16. do 18. století. Největší rybník soustavy se jmenoval Blato, s rozlohou 996 ha byl považován za největší rybník v Čechách. Koncem 18. století byla ovšem tato rybníční soustava, čítající na poděbradském panství až 47 rybníků, zrušena a většina rybníků vypuštěna. Přednost dostala orná půda. Rybníky přetrvaly většinou na Královéměstecku, roku 1898 byl znovu obnoven na dymokurském panství rybník Krčský a Štítarský. Na přelomu 19. a 20. století se měly opět napustit rybníky Puklice, Bílek, Kabáty, Bílý břeh. Důsledkem toho rostly i ceny ryb.¹²⁷ V dnešní době jsou už ale tyto rybníky minulostí. Z větších rybníků lze ještě zmínit téměř

---

¹²⁴ ŠÁMALOVÁ – TÁZLER, 2010, s. 222.

¹²⁵ Tamtéž, s. 223.

¹²⁶ DOLEŽAL, 1891, s. 34.

¹²⁷ Tamtéž, s. 154.

6 km dlouhý Jakubský rybník, který patřil panství Dymokury, hraběti Czerninovi z Dymokur, nebo rybník Dlouhopolský.¹²⁸

Největším rybníkem, který se zachoval v regionu až dosud, je Žehuňský rybník s rozlohou 258 ha, v současnosti největší rybník ve Středočeském kraji a devátý největší rybník v České republice. Rozkládá se mezi obcemi Žiželice a Žehuň, tvoří významnou součást zmiňované Národní přírodní rezervace Žehuňský rybník. Rybník vznikl na řece Cidlině na konci 15. století na příkaz krále Vladislava II. Rybník náležel chlumeckému velkostatku.¹²⁹ Podle žehuňské pamětní knihy se voda kvůli chybějícímu přelivu z rybníka často vylévala, proto se v letech 1937 – 1938 přikročilo ke kompletní opravě výpustí, opravu prováděla firma Lanna z Prahy. Bylo nutno upravit odvodní trubky pod hrází, protože byly shnilé. V březnu 1937 voda promlela vedle potrubí velký otvor a podemlela silnici, která musela být uzavřena. Přes inkriminované místo byl postaven most, který sloužil k dopravě po celou dobu trvání stavby. Zhruba 400 let staré potrubí z dlabaných dubových žlabů se odstranilo, nahradilo je potrubí cementové z cementárny v Lysé nad Labem. V červenci toho roku byl provoz na silnici znovu obnoven, hlavní stavební práce ukončeny a stavba v listopadu zkolaudována. Dokončovací práce ale pokračovaly ještě v roce 1938.¹³⁰

Takto poeticky Žehuňský rybník a jeho okolí popisoval František Josef Čečetka na počátku 20. století: „*Severní břeh lemují lesnaté svahy obory, pod ní vede železná dráha od Oseka k Chlumci. Malebný obraz vodní hladiny, vroubené sítím a rákosím, v němž hnízdí divoké kachny a potápky, lesnatá návrší s letohradem, oživená červenou zvěří, roztroušené vsi po břehu, věžičky, bílé domky i dvorce v hnědých polích poutají zraky cestujících ve vlaku.*“¹³¹

Na začátku 20. století žilo v rybníku u Žehuně několik druhů ryb – kapři, štiky, okouni, úhoři, líni, candáti. V rybníce probíhá pravidelně výlov, nejinak tomu

---

¹²⁸ ČEČETKA, 1906, s. 29.

¹²⁹ ŠÁMALOVÁ – TÁZLER, 2010, s. 210.

¹³⁰ *Pamětní kniha obce Žehuň*. I. díl, s. 171, uložena v Obecním úřadu obce Žehuň.

¹³¹ ČEČETKA, 1914, s. 29.

bylo před sto lety. Výlov se konal jednou za dva roky většinou v listopadu v noci za úplňku. Již týden před výlovem se voda stavidly z rybníka vypouštěla, na hrázi se stavěly boudy pro lesníky a hajné. Po opadnutí vody bylo vidět řečiště Cidliny. „*Za časného jitra lovci v bílých pytlovitých halenách a ve vysokých botách založí vazbu do vody. Jdou řečištěm a řídí síť, kterou táhnou po březích dělníci za silná lana. Porybný udílí rozkazy. Síť zatahuje se k lovišti a vybírá se první bohatá kořist. Zlatožlutí kapři sebou mrskají, štiky prudce se zmitají a úhoři hledí proklouznouti. Ale všechno úsilí je marné. Dělníci vybírají ryby ohnoutkami, sypou je do připravených necek. (...). U stanu se ryby váží. Sádecký čili haltýřník počítá ještě po starodávnu od dvacíti: jedenmécítma, dvamecítma – až do třicíti. Zvážené ryby vynášejí se v plachtách do sudů na vozy a odvázejí se do sádek. Tam se uchovají obyčejně do vánoc.*“¹³²

Výlov trval většinou celý týden, rybáři během něj vylovili 500 q kaprů. Cena vylovených ryb v roce 1914 dosahovala 60 000 K. Většina vylovených kaprů se brzy prodala do zahraničí, nejčastěji do Saska, kam se před Vánocemi dovážela.¹³³ Z roku 1934 se dochovaly přesné počty vylovených ryb. Výlov se uskutečnil již v říjnu, vyloveno bylo 312 q kaprů, 57 q štik, 32 q línů, 27 q okounů a 7, 5 q úhořů. Na celém výlovu se podílelo 40 lidí, během týdne se u rybníka vystřídalo kolem 5 000 diváků z dalekého okolí i ze škol.¹³⁴ Ze záznamu o dva roky staršího jsou známé i ceny, za které se ryby prodávaly: kapři po 10 – 11 Kč, štiky za 11 – 12 Kč, okouni 8 Kč a úhoři za 39 Kč. Dohromady se tehdy vylovilo 589, 5 q všech ryb.¹³⁵

Předešlý odstavec popisuje úspěšný výlov rybníka, do kroniky obce Žehuň ale pamětník zaznamenal i výlovy z let, kdy panovalo sucho, a výlov proto nebyl považován za úspěšný. Stalo se tak například v roce 1902, kdy kvůli dlouhotrvajícímu suchu neměly ryby dostatek obživy na krajích rybníka. Také voda v Cidlině i v rybníce se toho roku znečistila přítokem smrduté vody z průmyslových závodů. To mnoho ryb v rybníce i na sádkách zahubilo. Podobné počasí přišlo

---

¹³² ČEČETKA, 1914, s. 30.

¹³³ Tamtéž, s. 31.

¹³⁴ *Pamětní kniha obce Žehuň*. I. díl, s. 160, uložena v Obecním úřadu obce Žehuň.

¹³⁵ Tamtéž, s. 167.

i o dva roky později, vlivem sucha vyschla voda v řekách, rybník zůstal rovněž prázdný.¹³⁶

S podobnými problémy jako v roce 1902 se museli potýkat dělníci po výlovu v roce 1928. Ryby, zejména na sádkách, se otrávil výkaly z cukrovaru a uhynuly. Musely se proto zakopat a zasypat vápnem.¹³⁷ Aby se neopakovaly případy z let, kdy ryby kvůli suchu neměly dostatek potravy, hnojili rybníční zaměstnanci v roce 1949 rybník vápnem, síranem a superfosfátem.¹³⁸

Výlov rybníka mohl zkomplikovat nejen suchý rok, ale i velké množství vody. Rok 1910 se vyznačoval nestálým a často deštivým počasím. Mnoho vody v rybníce zapříčinilo nedokončení výlovu, vylovit se podařilo pouze 373 q ryb. O 11 let později, roku 1921, byl Žehuňský rybník na rok zcela vypuštěn, jeho plochu si pronajali obyvatelé okolních vesnic na pěstování hospodářských plodin. Počasí jim ale nepřálo, kraj sužovalo sucho.¹³⁹

V době německé okupace probíhaly výlovy rybníka každý rok, neboť zemi trápila špatná zásobovací situace. V roce 1942 se vylovilo 360 q ryb, naopak roku 1944 se výlov kvůli velkému množství vody prakticky nekonal, vyloveno bylo jen 50 q. Ryby byly ale určeny především německému vojsku, německým příslušníkům, českému obyvatelstvu až v poslední řadě. Během výlovu se u rybníka prodávaly jen zbytkové ryby – bělice, okouni a leklí candáti. Přesto byl o ně velký zájem. Rybník hlídali po vypuštění vody němečtí vojáci, na krádež ryb se pohlíželo jako na hospodářskou sabotáž, za niž hrozil trest smrti. Střelba ozývající se večer od rybníka nebyla v těchto letech výjimečná. Tato přísná opatření zabránila pytlákům v úlovcích, ale přinesla do přilehlých obcí strach a napětí.¹⁴⁰

---

¹³⁶ *Pamětní kniha obce Žehuň*. I. díl, s. 93 – 94, uložena v Obecním úřadě obce Žehuň.

¹³⁷ Tamtéž, s. 140.

¹³⁸ Tamtéž, s. 108 – 109.

¹³⁹ Tamtéž, s. 129.

¹⁴⁰ *Pamětní kniha obce Žehuň*. II. díl, s. 51 – 52, uložena v Obecním úřadě obce Žehuň.

Na konci války využili rybník ke koupání rudoarmějci. Poněkud drastický byl ale způsob, jakým si opatřili z rybníku ryby. Házeli do vody ruční granát a po výbuchu kapry z hladiny vylovili.¹⁴¹

Po skončení války, v roce 1949 ovlivnil rybník i všední život obyvatel Žehuně. Toho roku přestaly být bezpečné dřevěné mosty na hrázi rybníka, proto byl autobusový spoj, který tudy pravidelně jezdil, odkloněn přes Dobšice. Kromě komplikací s dopravou ale rybník v září 1949 nabídl lidem i běžně nevidané představení – na hladinu byl z Chocně přivezen letoun Sokol s plováky, aby se ukázal odborníkům z ministerstva dopravy a vojenství. Proletět se nad rybníkem tenkrát mohl i bednář ze Žehuně.¹⁴²

Rybník ale časem potřeboval jisté zásahy, proto roku 1949 rozhodl Krajský národní výbor v Praze o rozsáhlé úpravě hráze a výtoků rybníka, protože hráz byla silně poničena povodní v roce 1947. Hráz se zvýšila o 70 cm, byl zrušen splav „Na skále“, přeložena část silnice, instalovány nové sklápěcí jezy a vytvořeno nové řečiště Cidliny před křižovatkou silnice na Hradčany a Starou Báň. Na tyto úpravy bylo vyhrazeno 20 mil. Kčs. Práce zajistila firma Ingstav. Celá akce měla trvat dva roky, po tuto dobu zůstal rybník vypuštěný. Nakonec byly vlastní práce zahájeny až na jaře roku 1952.¹⁴³

Sánský kanál

Při zmínkách o rybnících a řekách na Poděbradsku jsem již psala o uměle vytvořeném Sánském kanálu, který odváděl část vody z řeky Cidliny. Přiváděl vodu do rybníční soustavy, která již zanikla. Struha dlouhá 7 238 m ale zůstala zachována do 20. století, směřovala k Odřepsům a Křečkovu a proti obci Kovanice se vlévala do Labe. Část trasy kanálu dokladuje níže uvedená mapa ze Speciálních map III. vojenského mapování. Kanál patřící poděbradskému velkostatku poháněl několik mlýnů – Nový Mlýn u Pátku, „Na mlýnku“ u Odřepes a mlýn pátecký. Mlynáři

---

¹⁴¹ *Pamětní kniha obce Žehuň*. II. díl, s. 73, uložena v Obecním úřadě obce Žehuň.

¹⁴² Tamtéž, s. 108 – 109.

¹⁴³ Tamtéž, s. 109, 124 – 125.

hospodařící v těchto mlýnech museli platit poděbradskému panství emfyteutickou daň, pokud se této povinnosti nezbavili ve vyvazovacím řízení. Zaměstnanci poděbradského velkostatku čistili Lánský kanál jednou za deset let od mlýna v Pátku až po ústí do Labe.¹⁴⁴ Nynější Sánský kanál teče z řeky Cidliny od Dobšic přes Odřepsy, Pátek, Křečkov až pod Budiměřice, kde se stéká s řekou Mrlinou.

*Sánský kanál a vrch Ošobrh*¹⁴⁵

Seznámení se s přírodními poměry Poděbradska je důležité pro přiblížení života lidí v regionu, neboť krajina, její lesy, lány pole, rybníky i řeky odjakživa udávají charakter místního hospodářství. O proměnu krajiny a hospodářského života se v první polovině 20. století kromě regulací řek významně zasloužila především elektrifikace, která v této době probíhala rovněž na Poděbradsku.

¹⁴⁴ DOLEŽAL, 1891, s. 35 – 36.

¹⁴⁵ *Mapový portál* [online]. [cit. 4. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://mapy.vugtk.cz> >.

2. 2 Elektrifikace

Jak už bylo zmíněné výše, pracovní i soukromý život začala lidem v první polovině 20. století postupně usnadňovat elektřina. Elektrifikace Československa probíhala nejintenzivněji zejména mezi lety 1918 a 1938, ale již do roku 1918 mohlo elektřinu využívat 34 % obyvatel českých zemí, na Slovensku to byla pouze 2 %. Přestože o významu elektrické energie se vědělo již od první poloviny 19. století, k jejímu využití začalo docházet až ke konci 19. století. Zasloužil se o to především První mezinárodní elektrotechnický kongres v Paříži konaný v roce 1881. V českých zemích se elektrotechnici snažili prosadit elektrifikaci českého území a normalizaci elektrotechnických produktů a zboží, jejich snažení se odehrávalo před první světovou válkou i po ní. K elektrifikaci chtěli využít přírodní zdroje, proto vznikla i vodní elektrárna v Poděbradech. Intenzivněji se na elektrifikaci země začalo pracovat až po vzniku Československa, v roce 1919 byl založen Elektrotechnický svaz československý. Na jeho ustavujícím sjezdu byly zároveň zavedeny normalizační řady výkonů a napětí pro elektrárny, distribuční rozvodné sítě, transformační stanice a koncové spotřebiče, kterým byl jednotný třífázový proud o kmitočtu 50 Hz v normovaném napětí nízkém 220/380 V, vysokém 22 kV a velmi vysokém 110 kV.¹⁴⁶

Vlivem hospodářské krize ve 30. letech 20. století se výrazně zpomalil proces elektrifikace, ta měla být na českém území podle původních plánů ukončena v roce 1935, na Slovensku v roce 1945. Nakonec se celé české země rozsvítily až

---

¹⁴⁶ EFMERTOVIÁ, Marcela. Elektrifikace Československa 1918 – 1938 a vodní díla na Labi. In: *Vodní dílo v krajině*. Konference na lodi, Praha: ČVUT, výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2006, s. 84 – 86, dále citováno: EFMERTOVIÁ, 2006.

Elektrifikační zákon schválil parlament 22. července 1919 pod označením 438 Sb. z. a n. Republiky československé, přijetí zákona znamenalo rychlejší rozvoj elektrifikace v Československu. Součástí zákona bylo také poskytnutí osmi z plánovaných 75 milionů Kč státní podpory již v roce 1919. Součástí elektrifikace se stalo i uplatnění normalizačních a standardizačních předpisů v průmyslových oborech. Proto vznikla v prosinci roku 1922 Československá společnost normalizační. Normy vytvářel Elektrotechnický svaz československý (ESČ). Dodržování norem se stalo nezbytným pro výrobce elektrotechnických zařízení. Jejich výrobky musely být certifikovány a označeny oválnou značkou ESČ. (EFMERTOVIÁ, 2006, s. 84 – 86.)

v roce 1955 a poslední elektrifikovanou obcí se stala v roce 1960 Zlatá Baňa na Slovensku.¹⁴⁷

Do domácností v obcích v poděbradském regionu byl elektrický proud zaváděn průběžně až do 30. let 20. století. Například obec Libice nad Cidlinou byla elektrizována již v roce 1914, disponovala i třífázovým proudem pro pohon motorů. Naopak v obci Záhornice se obyvatelé elektřiny dočkali až v květnu roku 1931. Rozvody elektřiny ale existovaly v okolí již dříve. V první fázi byla elektřina pro lidi zdrojem světla, domácnosti prozatím nedisponovaly jednofázovými zásuvkami. Třífázové zásuvky fungovaly na elektromotor. Pak ale trvalo ještě řadu let, než si průměrný venkovan mohl dovolit například elektrickou pračku, v domácnostech na Poděbradsku se začaly objevovat v druhé polovině 40. let 20. století.¹⁴⁸

Se zaváděním elektřiny do Československa souvisí i zřizování radiotelegrafických stanic na území republiky. Ty měly stát na československém území dvě – jedna na Slovensku a druhá v Polabí, konkrétně v Poděbradech. Toto místo vyhodnotili úředníci z ministerstva pošt jako nejvhodnější s ohledem na blízkost hydroelektrárny, odkud by stanice odebírala elektrický proud. Na stavbu stanice věnovalo v roce 1921 město Poděbrady 24 ha obecních luk. Centrální radiotelegrafickou stanicí v Poděbradech tvořily celkem tři stanice a samostatná elektrická centrála. Stanice byla rovněž připojena na síť Svazu středolabských elektráren v Kolíně. O chod stanice se staraly dva stejné vysokofrekvenční stroje Bethenod – Latour. Díky nim mohla stanice vysílat energií až 100 kW. Odhadovalo se, že stanice mohla vysílat až do vzdálenosti 2 000 km. Stanici v Poděbradech ovládal na dálku úředník sedící v hlavní poště v Jindřišské ulici v Praze. Tady také manipulantky přepisovaly vysílané depeše.¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ *Svět Průmyslu* [online]. [cit. 6. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://www.svetprumyslu.cz/> >.

¹⁴⁸ *Pamětní kniha obce Libice nad Cidlinou*, uložena v Obecním úřadě obce Libice nad Cidlinou. *Pamětní kniha obce Záhornice*, I. díl, uložena v Obecním úřadě obce Záhornice.

¹⁴⁹ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1912 – 1922, kniha č. 89, i. č. 116.

3. Hospodářský život

Polabí a oblast Poděbradska je tradičně zemědělským regionem především díky charakteru zdejší krajiny – rovným úrodným pláním a blízkosti velkého vodního toku. Již v první polovině 20. století bylo Polabí společně s moravskou Hanou považováno za hlavní produkční oblast, odkud vycházely plodiny určené pro zemědělský, potravinářský průmysl nebo pro vývoz.¹⁵⁰ Zemědělství první poloviny 20. století je spojeno především se správou panství. Panství organizovalo podstatnou část života na venkově. Šlechta prostřednictvím velkostatku hospodařila v zemědělství, v obchodu i průmyslu. Každý velkostatek měl svou vlastní správu. V případě poděbradského velkostatku se o hospodaření staral správce velkostatku, později ředitel. Jemu byl podřízen důchod a lesní záležitosti. Po rozšíření velkostatku o další statky se z ředitelství stalo ústřední ředitelství vedené ředitelem velkostatků, kterým byl knížecí dvorní rada. Pod ředitele velkostatku patřili další zaměstnanci včetně geometra a lesních zaměstnanců s lesmistrem.¹⁵¹

V regionu, na který se soustředí tato práce, existovaly v první polovině 20. století zejména tři velkostatky - poděbradský, dymokurský a chlumecký. Loučeňský velkostatek zasahoval do regionu jen velmi okrajově. Majitelem poděbradského velkostatku byl od roku 1903 kníže Filip Arnošt Hohenlohe-Schillingsfürst. Pod majetek poděbradského velkostatku spadalo dalších šest dvorů – Blato, Okřínek, Šumbor, Havransko, Filipov a Zboží. Prvních pět dvorů velkostatek pronajímal. K bývalému panství tehdy náležel i pivovar a tři cihelny. Katastrální výnos činil 168 348 K, v pozemkové dani se odvádělo 36 600 K. Co se týče přesných rozloh, do správy poděbradského velkostatku se řadilo 3 149 ha polí, 366 ha luk, 22 ha zahrad, 55 ha pastvin, 3 756 ha lesů, 13 ha zastavěné půdy a 85 ha neúrodné půdy.¹⁵² Později přibyly další dvory, v přímé správě pak zůstaly jen dva – Karlín a Zboží, o ostatní se starali pachtýři. V roce 1913 ale Filip Arnošt Hohenlohe-Schillingsfürst přenechal velkostatek svému mladšímu bratrovci Mořicovi za roční

---

¹⁵⁰ BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2010, s. 304, dále citováno: BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010.

¹⁵¹ TYWONIAK, 1962, s. 21.

¹⁵² ČEČETKA, 1906, s. 147.

rentu 180 000 K a jednorázovou částku 1 200 000 K, která měla být vyplacena po jeho smrti pozůstalé vdově. Mořic Hohenlohe-Schillingsfürst se již během první světové války rozhodl, že velkostatek prodá. Než tak stihl učinit, zasáhla do jeho plánů pozemková reforma. Ještě před pozemkovou reformu, v roce 1919, vlastnil Mořic v berním okrese Poděbrady celkem 4 795 ha 20 a 95 m², což mu vynášelo 102 936 K 58 h čistého katastrálního výnosu.¹⁵³

Dymokury vlastnil až do nucené správy roku 1942 Humprecht Czernin. Pod dymokurský velkostatek patřilo na začátku století 12 dvorů (většina ležela mimo poděbradský region), 19 rybníků, cukrovar v Městci Králové a Dymokurech, pivovar v Dymokurech, mlýny v Komárově, Nouzově, Jakubský mlýn, cihelna ve Žlunicích a parní mlékárna v Dymokurech. Velkostatek se tehdy mohl chlubit 3 103 ha polí, 460 ha luk, 51 ha zahrad, 24 ha pastvin, 2 527 ha lesů, 183 ha rybníků, 61 ha neúrodné půdy a 21 ha zastavěné půdy. Čistý výnos z velkostatku představoval 42 000 K, katastrální výnos 194 567 K, pozemková daň 40 099 K.¹⁵⁴

František Kinský byl vlastníkem chlumeckého velkostatku. Patřilo mu 5 702 ha polí, 977 ha luk, 142 ha zahrad, 303 ha pastvin, 6 619 ha lesů, 740 ha rybníků, 37 ha zastavěné půdy a 164 ha neúrodné půdy. Velkostatek měl celkem 21 dvorů, tři ve své správě a 18 pronajatých. Velkostatek také vlastnil dva cukrovary, pivovar, parní pilu, cihelnu a lihovar. Katastrální výnos čítal 194 567 K, hodnota pozemkové daně byla 40 099 K.¹⁵⁵

Poděbradský i dymokurský velkostatek se řadily mezi alodiální velkostatky. Chlumecký velkostatek byl statek svěřenský.¹⁵⁶

Jak už bylo řečeno, některé dvory velkostatků byly propachtovány. Po roce 1848 získala bývalá vrchnost výkupem z poddanství peníze, které se rozhodla

---

¹⁵³ Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Poděbrady, Pozemková reforma (1919 – 1923), karton 1418, i. č. 1799.

¹⁵⁴ BARTOŠOVÁ, 2011, s. 18.

¹⁵⁵ ČEČETKA, 1906, s. 147.

¹⁵⁶ Alodiální statek je označení pro úplné vlastnictví nemovitostí a statků, se kterými mohl majitel (šlechtic) volně nakládat. Opakem je statek fideikomisní.

investovat do dalšího podnikání. To s sebou ale často přinášelo i zadlužení v zemědělství, bylo třeba též platit pozemkové daně. Část velkostatkářů tedy upustila od hospodaření pod svou vlastní správou a své dvory nebo průmyslové podniky pronajala pachtýřům. Pacht (pronájem) se nejčastěji objevoval zejména v úrodných oblastech čili na těch místech, kde peněžní prostředky vložené do půdy přinášely největší výnosy. Jednou z těchto oblastí se stalo i Poděbradsko.¹⁵⁷

Jedním z okresů, kde se nejvíce dařilo zemědělství, byl na začátku 20. století i poděbradský politický okres. Mezi 23 politickými okresy obchodní a živnostenské komory pražské se rozlohou půdy přetvořené v pole umístil na čtvrtém místě. Z veškeré půdy v okrese se zde nacházelo 71 % polí, 4, 91 % luk, 1, 24 % zahrad, 15, 18 % lesů, 0, 76 % rybníků. V roce 1902, kdy se uskutečnilo sčítání živností, v královéměsteckém soudním okrese existovalo 3 359 polních hospodářství, v poděbradském soudním okrese 3 210 polních hospodářství. To dohromady (i s nymburským soudním okresem) představovalo 70 % veškerých živností v celém politickém okrese. To znamenalo, že 55, 91 % obyvatel okrese tvořili zemědělci.¹⁵⁸

Zemědělství na přelomu 19. a 20. století ovlivnila doznívající hospodářská krize ze 70. a 80. let 19. století. Ceny v průběhu krize klesly, jejich růst začal až v prvním desetiletí 20. století. Krize se dotkla obilnářství, bramborářství i řepářství. Střední zemědělci a statkáři se zaměřovali více na živočišnou produkci. Zajímavý je pohled na význam českého zemědělství z hlediska celé rakousko-uherské monarchie. Čechy, Morava a Slezsko tvořily svou zemědělskou plochou čtvrtinu tehdejšího Předlitavska. Avšak pšenice se na českém území vypěstovalo více než třetina z celkového objemu v Předlitavsku (35 %), žito téměř polovina (48 %) a ječmene dokonce ještě více (59 %). To znamenalo, že české země poskytovaly téměř polovinu (46 %) chlebových obilovin z celkové produkce Předlitavska. Až 80 % produkce představovala cukrovka vypěstovaná v českých zemích. Co se týče hospodářských zvířat, chovala se u nás třetina hovězího skotu (33 %), více než čtvrtina vepřů (27 %), čtvrtina koz, ale pouze 5 % ovcí. Čechy, Morava a Slezsko se zasloužily o 75 % celkové úrody ovoce v Předlitavsku. Produktivita našeho

---

¹⁵⁷ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 307 – 308.

¹⁵⁸ ČEČETKA, 1906, s. 140.

zemědělství v prvních desetiletích 20. století se mohla pyšnit vyšší úrovní než výroba v ostatních zemích bývalé rakousko-uherské monarchie.¹⁵⁹

Poslední čtvrtina 19. století přinesla řadu nových objevů a vynálezů i nových vědeckých poznatků do zemědělské praxe. Do zemědělství vstoupila mechanizace, umělá hnojiva i hlubší šlechtitelství a plemenářství. K lepšímu obchodování se zemědělskými výrobky významně přispěla i výstavba a rozvoj dopravních komunikací. Tyto faktory napomáhaly rozvoji zemědělství. Do společnosti pronikal kapitalismus volné soutěže, nevyhnul se ani všem oborům v zemědělství a zapříčinil postupný vznik monopolů. V českém prostředí byly tyto změny dokončeny před první světovou válkou.¹⁶⁰

Nové postupy se nejdříve nejvíce projevíly v hospodaření velkostatků. Zavádění nových zemědělských strojů a osvědčení jejich užívání přesvědčilo časem i malostatkáře. Ti začali lépe hnojit i obdělávat pole, seli pouze nejlepší a nejčistší osivo a využívali stroje.¹⁶¹

Na začátku minulého století se v dnešním poděbradském regionu nacházelo 19 908 ha polí, z toho 11 490 ha na Královéměstecku a 8 418 ha Poděbradsku.¹⁶² O charakteru půdy jsem se ve své práci již zmiňovala, připomenu pouze, že na levém břehu Labe se vyskytovaly převážně půdy písčité, na pravém hlavně půda černá, jílovitá, místy mísící se s pískem. Těžkou a nepropustnou půdou se vyznačovaly Dymokury a jejich okolí. Černé půdy nesnášejí mokro, naopak půdy písčité a bílé vláhu potřebují. Jakost půdy i podloží samozřejmě velmi ovlivňuje kvalitu úrody. V černé půdě se plodinám daří v sušších letech. Do černé půdy se na Poděbradsku tradičně vysazovala řepa, pšenice, ječmen, oves, brambory, luštěniny, píce. V písčitéch půdách se dařilo žito, bramborám, ječmenu, čekance, jeteli růžáku i vikvi písečnaté. Z pícnin se zde pěstoval především jetel červený, méně již růžák, dále vikev, směsky, vojtěška, ligrus, u velkostatků bývala pole bobu a kukuřice. Jetel se

---

¹⁵⁹ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 306 – 307.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 303.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 143 - 144.

¹⁶² Tamtéž, s. 146.

vyskytoval hlavně na Královéměstecku u obcí Kněžice a Záhornice, kde se využíval na píci i semeno.

Nejméně bylo v první polovině 20. století na Poděbradsku zastoupeno mezi plodinami žito, hlavní surovina na výrobu chleba, bylo mu věnováno jen 6,6 % orné půdy, většinou se pěstovalo jen žito ozimní. Průměrný výnos z hektaru činil 23 hl po 72 kg váhy. Průměrně v roce 1903 stálo žito 10,68 K. Ječmen zabíral na polích podstatně více místa (23,6 % orné půdy, nejvíce ze všech 23 tehdejších politických okresů). Objevoval se zejména v nížinách, kde se dařilo cukrovarnictví. Poděbradsko mezi takové regiony patřilo. Často se sel na polích po cukrovce, neboť obdělávání půdy a hnojení fosforečnými hnojivy pro cukrovku mu bylo jen ku prospěchu. Jeho výnos z hektaru se pohyboval kolem 24,4 hl po 68 kg, průměrná cena činila 9,35 K. Také pšenice se ale na začátku 20. století pěstovala v menší míře. U velkostatků se objevovala i pšenice cizí, nejen domácí. Rolníci na pšenici získali průměrně 21,7 hl po 78 kg, utržili za ni průměrně 13 K. Také ovesa se v regionu nepěstovalo příliš, nejvíce ovšem na Královéměstecku (12,3 % orné půdy) – průměrný výnos 31 hl po 46,8 kg, průměrná cena ovesa byla kolem 6,40 K. Dříve hojně vysévané proso se z českých polí téměř ztratilo, v kuchyních nahradila jáhly rýže.¹⁶³

Naopak typickou plodinou na polích v okolí Poděbrad od 60. let 19. století byla cukrovka, zaujímala 24 % orné půdy, tedy pomyslné druhé místo po kolínském politickém okresu. Původně se pěstovala na březích Středozemního moře, tady ovšem nebyl doceněn její potenciál, přes Francii a Německo se postupně dostala do českého Polabí. Objev cukrovky jako zemědělské plodiny se u nás odehrál v 19. století, zásluhu na tom má kníže Thurn-Taxis, který přivedl z Německa do Čech Karla Weinricha a pověřil ho řízením nového cukrovaru v Dobrovicích. Karel Weinrich proslul v Polabí také svými spisy, které radily v pěstování cukrovky.¹⁶⁴ Cukrovka změnila způsob hospodářství místních rolníků, krajina se přizpůsobovala tak, aby vyrostlo co nejvíce cukrovky. Kvůli řepě se vysoušely rybníky, pastviny i louky. Přestože nejslavnější doby cukrovky již na začátku 20. století pominuly, pěstovala se stále a odpadový materiál z ní se používal jako levné krmivo pro

---

¹⁶³ ČEČETKA, 1906, s. 149.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 180.

dobytek. Její výnos z hektaru činil 250 q, cena se pohybovala kolem 1, 70 K. Místo cukrovky se někde rozšířila řepa krmná, nebo řepa eckendorfská, mamutka aj. Poté, co klesla cena cukrovky, začali rolníci více vysazovat čekanku, obzvláště v písčitých půdách. K sušení čekanky se v regionu postavilo několik družstevních sušáren – v Libici, Sánech a Sokolči. Sušárny existovaly, aby se zjednodušil dovoz čekanky do vzdálenějších továren a lépe se mohla zpeněžit.¹⁶⁵

Velmi častou plodinou, avšak pěstovanou na menších polích, byly brambory. Rolníci brambory užívali pro domácí potřebu i pro lihovary či škrobárny. Brambory se objevovaly na poli každého zemědělce. Starší druhy „jakubek“ a „jánovek“ vystřídaly často nové druhy. Výnos z hektaru představoval 174 hl. V malém množství se na Poděbradsku sel hrách a čočka. Tyto luštěniny byly důležité zejména pro půdu a další plodinu, proto se hrách pěstoval hlavně ve strništích a v pozdním podzimu se sekal. Ze stejného důvodu se vysazoval také do kukuřice a směsí s obilninami. Výnos z hektaru hrachu byl 11, 9 hl zrna. Bob koňský dobře snáší těžké půdy, proto se často vyskytoval u velkostatků jako strništní rostlina k zelenému hnojení ve směsi s hrachem a vikví. Jeho pěstování bylo také velmi výnosné. Vikev obecná se sela spíše ve směsi s žitem. Směsi luštěnin a trav existovaly buď jako trvalé, nebo jednoleté. Od roku 1884 se na Poděbradsku rozšířilo pěstování zelí na polích, ujalo se zejména kolem Městce Králové. Kolem Poděbrad se více na polích objevovala cibule, okurky, salát. Ve vesnicích se pěstování těchto zelinářských plodin omezilo většinou pouze na soukromé zahrady.¹⁶⁶

Obce v poděbradském regionu byly před sto lety obklopeny ornou půdou s vysázenými zemědělskými plodinami, chyběly ale louky a na nich potrava pro domácí zvířata. Roli píce tedy zastával především jetel. Plochy osázené jetelovinami se zvětšovaly především v prvních dvou desetiletích 20. století. To se projevovalo zejména od roku 1910, kdy vzrostla produkce jetelovin díky lepší zemědělské technice a větší produkci osiv domácích červených jetelů a vojtěšky.¹⁶⁷ Několik luk se nacházelo v blízkosti Poděbrad, na nich byla tráva dobrá. Kyslejší chuť trávy se

---

¹⁶⁵ ČEČETKA, 1906, s. 180.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 149 – 151.

¹⁶⁷ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 305.

objevovala na loukách, které vznikly vysušením bývalých koryt řek, rybníků nebo močálů. Nejlepšími loukami se mohli pyšnit velkostatkáři, malostatkáři v té době ještě málo pracovali na zlepšení luk odvodňováním a hnojením například Thomasovou struskou s vysokým obsahem fosfátů a kainitem. Také pastvin v této oblasti ubylo, často byly přeměněny na pole, nebo se na ně nasázely stromy ovocné i typické lesní. Pastviny se podařilo zachovat jen u Chotěšic a Běrunic.¹⁶⁸

Ani ovocnými sady zdejší území v 19. století nepřekypovalo, pouze silnice lemovaly švestky, výjimku ale představoval Městec Králové, tady ovocné stromy nescházely. Na začátku 19. století ale o tyto stromy nebyla zvláště v Poděbradech nouze, tady český pomolog, poděbradský děkan Matěj Rössler¹⁶⁹ ve své zahradě pěstoval stovky jabloní, hrušní, třešní, ořechů, ale i rybíz, angrešt. Jeho stromy zdobily silnice, stráně na Oškobrhu i zahrady v Poděbradech a u mlýnů. Většina ovocných sadů ale musela ustoupit hospodářským plodinám, hlavně cukrovce. Po začátku 20. století ale poptávka po ovocných stromech opět vzrostla, nové stromy se snažily pěstovat školky obecních i školních hospodářských spolků (např. v Městci Králové), školy rozvíjely v budoucích hospodářích vztah k přírodě a ovocným stromům.¹⁷⁰ To potvrzuje i dobový tisk. Podle článku uvedeného v Labských proudech se rozvoji ovocnářství věnoval český odbor Zemědělské rady. Výsledky tohoto snažení byly patrné již na zahradnicko-ovocnické výstavě v Praze roku 1906. Tady svou činnost, výběr druhů pro pěstování a úpravu ovoce, představili zejména okresní zahradníci. Zemědělská rada usilovala o to, aby se v okrese sázelo jen několik osvědčených odrůd ovocných stromů. 100 kg ovoce kvalitní odrůdy mělo totiž třikrát vyšší cenu než stejné množství různé směsi odrůd. Okresní zahradníci

---

¹⁶⁸ ČEČETKA, 1906, s. 151.

¹⁶⁹ Matěj Rössler (1754 – 1829) byl poděbradský děkan a zakladatel českého ovocnářství. Svou činností se proslavil po celé Evropě. Jeho zásluhou existoval v Poděbradech velký sad „Sans pareil“, kde rostly stromy původem z Anglie, Francie, Nizozemska a Německa. V Poděbradech zřídil Rössler také školku, v níž pěstoval 502 odrůd jabloní, 300 odrůd hrušní, 153 odrůd třešní a 86 odrůd švestek. Tehdy se jednalo o nejširší sortiment ovocných stromů v Evropě.

¹⁷⁰ ČEČETKA, 1906, s. 151 – 153.

měli proto jednotlivcům i obcím radit při zakládání ovocných sadů, pořádat odborné přednášky a kurzy.¹⁷¹

O ovocné stromy se nepřestaly starat především ve velkostaticích, v Dymokurech rostlo téměř 10 000 takových stromů, ani v poděbradském velkostatku se na sady nezapomínalo. Také okresní výbory se staraly o další vysazování stromů podél silnic. Celkem se pěstovalo na Poděbradsku 196 413 ovocných peckovitých stromů. Nejčastějším byla švestka, protože plody švestky měly velké další využití a strom nebyl náročný na péči. Přebytek švestek se vyvážel do Německa a méně kvalitní kusy se využily na výrobu slivovice v Jabkenicích. Švestky následovaly četností v regionu jabloně, třešně, hrušně, nejméně pak ořechy. Cena ovoce se lišila podle druhu, jakosti a aktuální úrody. Za 100 kg švestek se nejčastěji účtovalo 4 – 10 K, jablka stála 8 – 16 K, hrušky 6 – 14 K, nejdražší třešně a višně 16 – 24 K. O rozšíření počtu ovocných stromů se kromě školek hospodářských spolků staraly i ovocnické výstavy, jedna z nich se v roce 1902 odehrála ve Skochovicích, aby povzbudila další současné i budoucí pěstitele v činnosti. Na výstavě se svými plody chlubilo 39 vystavovatelů, návštěvníci mohli vidět téměř 10 000 ovocných stromů.¹⁷²

V kraji se dříve dařilo i vinné révě a chmelu, do 20. století však pěstování těchto plodin nepřetrvalo. Tam, kde se půda jevila jako neúrodná, zkoušeli lidé vysazovat vrby na výrobu proutěných košíků. Nejvíce jich rostlo u Osečka, Poděbrad, u Dymokur či Městce Králové.¹⁷³

Zemědělství samozřejmě nepředstavuje jen pěstování plodin, ale i chov živočišstva. Ze statistik vyplývá, že na přelomu 19. a 20. století stoupl počet chovaných hospodářských zvířat. Intenzivněji se chovu začali věnovat hlavně střední a velcí statkáři. Státu záleželo především na užitkovosti a kvalitě, ale i na podpoře a ochraně chovatelů dobytka. Proto lze říci, že chov skotu získal na konci 19. století

---

¹⁷¹ *Labské proudy*, 1907, roč. XII., č. 31, Kolín: Josef Škába, s. 4.

¹⁷² ČEČETKA, 1906, s. 151 – 153.

¹⁷³ Tamtéž, s. 153.

jasnou a ucelenou koncepcí.¹⁷⁴ Mezi hospodářským zvířectvem na Poděbradsku dominoval hlavně hovězí dobytek, v regionu ho žilo 23 828 kusů. Ještě v 19. století nerostlo – jak bylo řečeno - na lukách mnoho rostlin vhodných jako krmivo, až na přelomu století se hospodáři naučili dobytek krmit i zbytky z cukrovarů, lihovarů, pivovarů nebo olejen. Při klesajících cenách obilí získával chov dobytka na významu, dobytek se využíval kromě masa také na mléko.¹⁷⁵ S rozvíjejícím chovem skotu důležitost nabývalo mlékařství jako samostatné odvětví potravinářského průmyslu. Roku 1899 vznikla Ústřední jednota českých mlékařských družstev. Podle dánského vzoru se v Čechách roku 1904 zavedla kontrola mléčné užitkovosti. Švédský odborník Reinhold ji nejprve realizoval u 15 chovatelů, brzy se ale rozšířila k dalším. V letech 1905 – 1914 se také prováděla „chlévní kontrola“, která se zaměřovala především na ekonomické aspekty.¹⁷⁶ V regionu fungovala mlékárna v Dymokurech a Velkém Zboží. Poděbradsko se v první polovině 20. století řadilo mezi oblasti, kde se k šlechtění skotu využívali čistokrevní býci simmenthalského plemene. Zemědělská rada v regionu zřídila několik plemenných stanic. V této době začal převládat chov červenostrakatého plemene.¹⁷⁷

S blížícím se koncem 19. století nastaly změny i ve způsobu chovu skotu. Na začátku 19. století stály krávy hlavou ke žlabu, který byl umístěn u obvodové stěny. Tato stání byla dlouhá, děvečky musely chodit ke každé krávě zvlášť a i nošení krmiva zabralo mnoho času. Od konce 19. století se zaváděly samočinné napáječky. Krmné žlaby se nacházely uprostřed kravína, krávy byly uvázané hlavou do krmné chodby, u obvodových stěn se vybudovaly hnojné chodby. Systém se na přelomu století ještě zdokonalil na krátké stání. Těmito opatřeními se ušetřil a zefektivnil pracovní čas. Nad chlévy se zřizovaly prostory na píci a v blízkosti chléva se objevily řezárny a míchárnny, kde se řezala píce a připravovalo krmivo. Nesměla chybět ani tzv. mléčnice, tam se nosilo a chladilo všechno nadojené mléko. Práci

---

¹⁷⁴ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 305.

¹⁷⁵ ČEČETKA, 1906, s. 154.

¹⁷⁶ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 306.

¹⁷⁷ ČEČETKA, 1906, s. 154.

s mlékem od konce 19. století usnadňovaly odstředivky.¹⁷⁸ Podle pamětníka měla většina rodin tři až čtyři krávy. Někteří chovatelé si vedli evidenci, kolik mléka za den kráva vydojila. Tyto záznamy lidem umožnily snadněji prodat telata těchto krav, mladé býčky se pak podařilo prodat na aukci jako plemenné.¹⁷⁹

Koně se v kraji chovali převážně pro domácí hospodářskou potřebu, chovné stanice hřebců existovaly v Městci Králové a v Poděbradech. Dle sčítání v roce 1902 se na Královéměstecku a Poděbradsku vyskytovalo 2 314 koní. Rolníci měli zájem zejména o chladnokrevné těžší hřebce, vybírali si je často na vyhlášených koňských trzích v Nymburce.¹⁸⁰ Chladnokrevné belgické plemeno se do Čech i dováželo. Koně se využívali i k dopravě. Mezi domácími zvířaty hráli důležitou roli, proto jako první v malých a středních statcích dostali i samostatný chlév.¹⁸¹ Následkem první světové války se počet koní snížil, ze země vymizela i některá plemena koní známá již z 18. století, např. kůň netolický, starokladrubský a chrudimský.¹⁸² Vlivem levnější zámořské vlny, dovozu bavlny i výraznému omezení trojhonné soustavy, kvůli němuž zanikla část pastvin, byl v kraji minimální počet ovcí (1 144 v roce 1902).¹⁸³

U středních a drobných rolníků nejvíce přibyl chov prasat. Vepřové maso a sádlo bylo oblíbeným venkovským jídlem. Oproti dnešku se ale prasata ještě na přelomu století pásala na pastvě. Velkostatkáři, kteří prasata chovali ustájená, se snažili zušlechtovat domácí chov tzv. českého hřebenáče, později dováželi i plemena z Anglie. Zřizovaly se plemenné a připouštěcí stanice. Domácí prasata ale našla konkurenci v prasatech z Uher a Haliče, která se sem dopravovala nejprve pěšky, poté vlakem.¹⁸⁴ Na Poděbradsko se velmi úspěšně dováželi vepří plemene yorkshirského z Anglie, na jejichž nákup dával stát dotace. Hojnost vepřů dokazuje

---

¹⁷⁸ NOVÁK, Pavel a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007, s. 88, dále citováno: NOVÁK, 2007.

¹⁷⁹ Vladimír Hladký, ústní vyprávění, Záhornice, 15. 1. 2014.

¹⁸⁰ ČEČETKA, 1906, s. 155.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 89.

¹⁸² HLUŠIČKOVÁ, Hana (ed.). *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. IV. díl. Praha: Libri, 2004, s. 470, dále citováno: HLUŠIČKOVÁ, 2004.

¹⁸³ ČEČETKA, 1906, s. 154.

¹⁸⁴ NOVÁK, 2007, s. 88.

jejich počet – 15 589 kusů. Pomocí očkování se dařilo zabraňovat i rozšíření tzv. červenky, časté nemoci vepřů. Přes všechnu snahu se ale kvalita chovaných prasat nezvedla (na rozdíl od skotu). Lidé, kteří si nemohli dovolit chovat krávu, starali se většinou o kozu, kozy z toho důvodu žily především na Královéměstecku, v oblasti jich bylo 3 074 kusů. Zušlechtovat se kozy začaly až v meziválečném období, kdy se sem dovážela cizí plemena.¹⁸⁵

V poděbradském regionu se samozřejmě vyskytovalo množství drůbeže. Ta se zušlechtovala i cizími plemeny, na dvorech kromě domácích kropek běhaly například i dovezené plymutky či tzv. Leghornky, slepice původem z Itálie. Drůbež se většinou chovala pro vlastní potřebu, ale vejce se často prodávala i na trzích.¹⁸⁶ Krmná drůbež, zvláště husy z Chotěšic, se vyvážela do Saska. Chovatelé drůbeže krmili husy ovsem nebo ječmenem, aby z hus získali dobré maso, nebo šiškami na sádlo. Po venkovských dvorech kromě hus běhali také krocani, krůty, perličky a několik plemen kurů. Králíky chovali lidé hlavně pro svou potřebu, pokusy chovat králíky pro obchod probíhaly ve Velkém Zboží. V okrese žili i holubáři, holubí trhy se odehrávaly v Poděbradech, v Městci Králové.¹⁸⁷ Chovatelé holubů se mohli potkat mimo jiné na I. výstavě holubů, drůbeže a králíků, která se konala na přelomu října a listopadu 1926 v Nymburce. Vstupné na výstavu stálo 2, 50 Kč.¹⁸⁸ Rozvíjejícím se odvětvím se stalo včelařství díky činnosti učitelstva, duchovenstva a včelařských spolků. V politickém poděbradském okrese v roce 1905 stálo 3 494 včelích úlů.¹⁸⁹

Nový způsob hospodaření a mechanizace zemědělství

S rozvojem průmyslu, podnikání se lidé v první polovině 20. století stále častěji stěhovali z venkova do měst za lepší práci. Nejedni se také rozhodli zkusit štěstí i v cizině, například v Americe. Z venkova proto ubývali především zaměstnanci rolníků. Již v 19. století odcházeli lidé za lepším životem i do Uher, do

---

¹⁸⁵ ČEČETKA, 1906, s. 154.

¹⁸⁶ NOVÁK, 2007, s. 89.

¹⁸⁷ ČEČETKA, 1906, s. 155.

¹⁸⁸ *Občanské listy*, 1926, roč. XL., č. 43, Nymburk: Josef Florian, s. 4.

¹⁸⁹ ČEČETKA, 1906, s. 155.

Vídně či Ruska. Z Poděbrad je z druhé poloviny 19. století známo devět případů vystěhování do Uher a dva do Vídně.¹⁹⁰ Hospodářům nepomáhalo ani zvyšování cen plodin, pozemkové dluhy i stoupající mzdy, které museli vyplácet zaměstnancům, aby je v práci udrželi. Některým stouply také životní náklady, v chudších dobách pro ně bylo těžké zvyknout si na skromnější podmínky. Poměry na venkově se začaly měnit i v oblasti zaměstnanosti obou pohlaví. Muži se již tolik nestarali o svá hospodářství, raději pracovali v průmyslových závodech nebo jako řemeslníci. Práce na vlastním poli obstarávaly často ženy s dětmi.¹⁹¹

Na vesnicích přibývala také různá družstva, která pomáhala zvelebovat a obhospodařovat veřejné prostory. Venkovský lid získával čím dál větší potřebu se vzdělávat a poznávat. To se projevilo v zakládání mnoha hospodářských a čtenářských besed a okresního hospodářského spolku v Poděbradech i v Městci Králové. Zemědělská rada se zasloužila o vznik Okresních sdružení chovatelů hospodářského zvířectva v soudních okresech.¹⁹² Bylo ale také třeba vychovávat si své nástupce, kteří by převzali hospodářství, vznikaly tak pokračovací školy hospodářské pro vzdělávání rolnické mládeže. Jedna ze škol se zřídila i v Opočnici. Výuka v těchto školách probíhala šest hodin týdně, učitelé chlapcům, absolventům základní školní docházky, předávali znalosti o zásadách hospodaření. Škola pořádala i užitečné exkurze. Školu finančně zabezpečovala obec, okres a zemědělská a c. k. zemská školní rada. Do školy docházelo 12 – 25 žáků. V kraji ovšem chyběly školy pro budoucí hospodyně, přednost dostalo praktické vzdělání chlapců.¹⁹³

*„Potřebujeme dnes vzdělaných hospodářů, aby majetek zděděný uhájili, rozšířili, abychom jednou neměli svou vlast jen v srdcích a někdo jiný v knihách... Národ chudý, zbavený své půdy, ztrácí na svém významu.“*¹⁹⁴ Citace klade důraz na národní myšlenku a na skutečnost, že národ má své zázemí na venkově a v půdě.

---

¹⁹⁰ ŠMILAUREOVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2. díl (1850 – 1948). Praha: Scriptorium, 2005, s. 16, dále citováno: ŠMILAUREOVÁ, 2005.

¹⁹¹ ČEČETKA, 1906, s. 154, 158.

¹⁹² BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 306.

¹⁹³ ČEČETKA, 1906, s. 159.

¹⁹⁴ Tamtéž.

Z uvedené citace lze dle mého názoru rovněž vyčíst, že si lidé dobře uvědomovali změny ve společnosti. Obávali se rozvoje průmyslu, přestože pro ně znamenal možnost zaměstnání. Považovali zemědělství za tradiční způsob obživy a nechtěli se ho vzdát. Dobře věděli, že nové technologie a vynálezy jim mohou ulehčit život, ale vypěstované plodiny nenahradí. Nové postupy v hospodaření prezentovali na výstavách – konaly se v Poděbradech i v Městci Králové. Místní rolníci se účastnili i zemské jubilejní výstavy v roce 1891 i výstavy národopisné v roce 1895. Zavítali několikrát i na krajinou výstavu v Praze, kde za své vystavené plodiny i dobytek získali vyznamenání. Tím jen potvrzovali pověst Polabí jako zemědělského a velmi úrodného kraje.¹⁹⁵

Již jsem se zmiňovala, že přelom 19. a 20. století i první polovina 20. století znamenaly pro život na vesnici (a nejen tam) velký zlom. Ten zapříčinilo jednak zrušení poddanství a jednak rozvoj průmyslu a zavádění nových strojů. Zrušení poddanství přineslo velkostatkům finanční zdroje, zároveň i sebralo velkostatkářům pracující muže a ženy. Proto se velkostatky rozhodly nakoupit místo pracovní síly mechanizované přístroje. Pro lidi narozené na začátku 19. století představovala tato doba období obrovských hospodářských změn. Byli zvyklí na občasná války či povstání, ale když jako mladí sklízeli obilí srpem a kosou, nenapadlo je, že již za padesát let se bude ke sklizení alespoň ve velkostatecích používat žací stroj a k mlácení obilí mlátička. Ještě radikálnější proměnu zažili jejich synové a vnuci. Syn již možná pracoval s hrst'ovkou taženou traktorem a vnuk viděl první kombajny.¹⁹⁶

Změny nesouvisely jen s používáním nových strojů, ale i s pěstováním nových plodin, novými způsoby osení, chovu hospodářských zvířat, plemenitby, hnojení atd. Od 19. století se v našich podmínkách stále více upravovaly plochy pro pěstování brambor, běžnou potravinou se staly ve 40. letech 19. století, na přelomu 19. a 20. století se začaly používat i v průmyslu – v lihovarnictví, škrobárenství a

---

¹⁹⁵ ČEČETKA, 1906, s. 159.

¹⁹⁶ NOVÁK, 2007, s. 87.

později v sušárenství. Brambory se na rozdíl od jiných plodin daly pěstovat i v horských a podhorských oblastech, to ovšem nebyl případ Poděbradska.¹⁹⁷

Již v 19. století se rozšířilo střídavé hospodaření, s přelomem století ale začaly být čím dál častější tzv. volné soustavy. To v praxi znamenalo volbu osevních postupů, které reagovaly na požadavky regionálního trhu. Tyto volné soustavy se v meziválečném období začaly uplatňovat kromě velkostatků také v selských statcích. Velká pečlivost se prokázala při vybírání obilovin. Rolníci vybírali nejlepší obilí z vlastní sklizně a velkostatkáři nakupovali prověřené odrůdy v cizině. Vzrostl význam pšenice, která vytlačovala z kuchyně žito a ječmen. Ječmen naopak nahradil pšenici při výrobě piva. Ječmen se stal častou obilovinou i v poděbradském regionu.¹⁹⁸

Důležitou úlohu v hospodaření začala hrát hnojiva. Jejich používání se u nás rozšířilo již v polovině 19. století, ke konci století se u nás postavily továrny na jejich výrobu a před první světovou válkou již české země produkovaly prostředky na chemickou ochranu proti nemocím a škůdcům.¹⁹⁹ První českou chemickou továrnou na výrobu umělých hnojiv založili J. A. Prokúpek a F. Horský v nedalekém Kolíně v roce 1871, v plném provozu fungovala od roku 1872. Tato Akciová továrna na výrobu umělých hnojiv a lučebnin, na které se kapitálově podíleli i rolníci, byla jednou z největších v Československu.²⁰⁰

Nejviditelnější pokrok ale způsobilo používání zemědělských strojů. 19. století již přineslo rouchadlo a parní orbu, ve 20. století se již pluhly vyráběly v továrnách a domácí kovářské výrobky se staly zastaralými, používaly je již jen nejmenší zemědělské závody. Na trh se z továren dostaly pluhly celoželezné, s více radlicemi i s vyměnitelnými želízky z kvalitní oceli. Ty se nabízely buď pro koňský potah, nebo pro zavěšení za traktor. Většina nových zemědělských strojů ale pocházela již z 19. století – kultivátory, secí stroje, plečky pro kultivaci řepy a

---

¹⁹⁷ NOVÁK, 2007, s. 87.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 88.

¹⁹⁹ NOVÁK, 2007, s. 88.

²⁰⁰ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 303.

brambor, povříslovače pro svazování posekaného obilí, žací stroje na obilí. Jeden z významných vynálezů má na svědomí i český emigrant Josef Bárta, který zkonstruoval stroj na automatické vázání snopů posekaného obilí drátem. Přestože s tímto prostředkem usnadnění práce na poli přišel již v 60. letech 19. století, popularita samovazačů ovšem stoupala pomalu, ještě v první polovině 20. století dávali hospodáři přednost hrst'ovkám. Největší ulehčení sklizně představovaly kombajny, které se u nás objevily těsně po druhé světové válce. Vazací balíkovací lisy sloužily od přelomu 19. a 20. století ke zpracování slámy. Mlátičky, sestrojené již v 18. a 19. století, byly pro české rolníky příliš drahé, proto se mezi nimi začaly šířit až na přelomu 19. a 20. století. Významně tomu přispělo i zakládání strojních a mláticích družstev ve 20. století. Vývoj mlátiček postupoval od dřevěné konstrukce až po celokovovou s vlastním elektromotorem, která se objevila po druhé světové válce.²⁰¹

Nové technologie se představovaly i v oblasti živočišné výroby. Krmivo pro domácí zvířata se nejprve řezalo ručně na řezacích stolicích. Tento způsob v malých hospodářstvích přetrval až do první poloviny 20. století. Ve velkostatecích ale už od 19. století pracovali s bubnovými a kolovými řezačkami. Ty se již v té době vyráběly v továrnách podle anglických patentů. První parní stroje se na našem území objevily po polovině 19. století, přesto valnou část zemědělské dopravy obstarávala na vesnicích stále zvířata. Parní stroje později začaly produkovat i české a moravské továrny, na počátku 20. století vstoupily do zemědělství i spalovací motory. Nejprve byly instalovány do motorových pluhů. To se ale příliš neosvědčilo. Spalovací motory se začaly montovat na převozní podvozky, které zajišťovaly pohon několika zemědělských strojů. Díky své ceně se relativně rychle dostaly i do selských vrstev. Použití stabilních motorů se omezilo až se zaváděním elektřiny do celých hospodářských areálů. Minulé století poznalo také elektromotory. Pro elektrický pluh se sice nehodily, ale ve stacionární formě prokázaly i mezi maloročníky dobré

---

²⁰¹ NOVÁK, 2007, s. 93.

využití. Po znárodnění v 50. letech 20. století museli výrobci podle výrobního plánu produkovat celou soustavu zemědělských strojů.²⁰²

Poměry v zemědělství v první polovině 20. století

Již před první světovou válkou se o rozvoj zemědělství ve všech aspektech staraly rady působící v českých zemích. Zemědělská rada ovlivňovala jednání o zákonech a nařízeních ve prospěch zemědělství. Činila tak prostřednictvím ekonomických podnětů a osvětové činnosti. V té době se také upevňovalo družstevnictví. V každé obci existovala úvěrní družstva, tzv. „kampeličky“. Ta se řídila Raiffeisenovými, respektive Kampelíkovými zásadami. Dotvořila se také síť nákupních, zpracovatelských a odbytových družstev a začala vznikat speciální družstva – strojní, stavební, meliorační a elektrárenská.²⁰³

První polovina 20. století pozměnila obsah pojmu hospodář. Z hospodáře se stal zemědělec – organizátor výroby. Musel se spolehnout na svůj úsudek na základě svých vědomostí a dovedností. Snažil se pozvednout své hospodářství, přizpůsobovat jej lokálním poměrům a podmínkám. To se většině zemědělců na Poděbradsku dařilo.²⁰⁴

Do života zemědělců nejen v poděbradském regionu zasáhla první světová válka. V průběhu konfliktu se stát snažil zemědělskou výrobu ovlivňovat, cílem zásahů bylo opatřit výživu obyvatelstva v rakouských zemích a zajistit potřeby armády. Mnoho zemědělců a jejich zaměstnanců také podléhalo branné povinnosti, proto během války výrazně ubyly pracovní síly. Problémy byly i s materiálními věcmi – v zemi chyběly kvalitní potahy, stroje, hnojivo, šlechtěné osivo. To vše mělo za následek nedostatečné obdělání půdy a samozřejmě výrazné zhoršení podmínek pro hospodaření. Následoval přechod od intenzivní k extenzivní výrobě. Ztížená zemědělská situace se odrazila i na úrodnosti půdy. Od konce 19. století se do Předlitavska dováželo mnoho zemědělských produktů ze zahraničí (z Uher, Srbska,

---

²⁰² NOVÁK, 2007, s. 93.

²⁰³ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 308.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 309.

Rumunská i ze zámoří). Dovoz ale válečný stav příliš neumožňoval, proto se rakouská vláda spoléhala především na české země. Jedno z prvních opatření bylo vydáno 25. července 1914, očekávalo zabránění zemědělských výrobků a určení maximálních cen. V říjnu pak přišlo nařízení o dodávkách obilí, Čechy měly dostat 93 000 q pšenice, 189 000 q žita, 381 000 q ovsa a 39 000 ječmene. Dodávky probíhaly po půl roce a rozdělovaly se do politických okresů a obcí. Příklad se v dalších letech války zvyšoval. Nařízení se samozřejmě nelíbilo zemědělcům, někteří své výrobky schovávali nebo neplnili dodávky v plné míře. Řada z nich si za nedodržení nařízení vysloužila pokuty či vězení. Byly zavedeny také odběrní potravinové lístky. Vznikaly válečné ústředny pro nákup a distribuci výrobků, např. Obilní válečný ústav, Ústředna pro výkup dobytka. Systém ovšem nebyl zcela dokonalý, provázela ho i korupce. Válka zvýšila ceny skotu, koní, ale i hnojiv, strojů, náradí, krmiv, osiv, potravin apod. Vyživovací situace se ale stávala čím dál horší. Na konci války se rakousko-uherské hospodářství ocitlo v krizi a na konci léta v roce 1918 se dokonce nucené válečné hospodářství zhroutilo.²⁰⁵

Po válce úroveň zemědělství znovu stoupala, v období první republiky se Češi mohli chlubit vyspělým hospodářstvím. Zemědělcům se dařilo, jejich výsledky byly srovnatelné s úspěšným zahraničím. Přestože české zemědělství citelně postihla první světová válka, díky materiálnímu a duchovnímu zázemí z předválečné doby netrval návrat k prosperujícímu státu dlouho.²⁰⁶

Dalším typickým znakem meziválečného zemědělství byla rostoucí specializace. Zemědělství se ale neubránílo státním zásahům. Ty se snažily hlavně ovlivňovat dovoz a vývoz zemědělských výrobků. Tím docházelo prakticky ke státní regulaci, která posléze vyústila až v pozemkovou reformu.²⁰⁷

---

²⁰⁵ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 309 – 311.

²⁰⁶ HLUŠIČKOVÁ, 2004, s. 474.

²⁰⁷ Tamtéž.

3. 1 Pozemková reforma

Nově vzniklá Československá republika nebyla jediným státem, který se po světové válce rozhodl provést pozemkovou reformu. Rozsáhlé zemědělské plochy rušily i další země (22 států ve světě, 14 v Evropě). Tato pozemková reforma představovala velký zásah do vlastnictví majitelů latifundií. V širším slova smyslu se dala pozemková reforma ve 20. letech chápat jako součást snah o vybudování samostatného osvobozeného národa. Politické strany se touto otázkou zabývaly již před válkou i v jejím průběhu. S reformou byly spojovány národní a demokratické aspekty. Měla nový stát zbavit pozůstatků feudalismu – rozsáhlé půdy vlastněné šlechtou. Národní aspekt spočíval v navrácení půdy českému národu. Valná většina české šlechty sice trvale žila v českých zemích, ale až do konce války projevovala loajalitu habsburské monarchii. Prohru monarchie mohla aristokracie vnímat jako ohrožení svého společenského postavení. Postoj českého obyvatelstva nebyl jednotný, v prvních letech nové republiky někteří neměli ke šlechtě kladný vztah a snažili se jí vyhýbat. Šlechtice v poděbradském regionu ale lidé i nadále respektovali především jako své zaměstnavatele.²⁰⁸

Pozemková reforma měla působit jako odvetný akt za pobělohorskou konfiskaci. Chystalo se navrácení půdy, jež byla považována za „uloupenou“ českému národu. Budoucí československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk již ve Washingtonské deklaraci z 18. září 1918 prohlašoval, že „*velkostatky budou věnovány domácí kolonizaci*“.²⁰⁹

Realizace reformy přinášela příležitost také k vyrovnání sociální nespravedlnosti a zajištění půdy malým rolníkům. Ve veřejnosti panoval názor, že pro moderní způsob zemědělství je výhodnější hospodaření na středních a menších

---

²⁰⁸ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 312.

²⁰⁹ PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. 1. vyd. Praha: Vesmír, 1923, s. 27, dále citováno: PEKAŘ, 1923.

O pozemkové reformě také KLIMEK, Antonín. Pozemková reforma. In *Velké dějiny zemí Koruny české*. svazek XIII. Praha, Litomyšl: Paseka, 2000, s. 285 – 290.

hospodářstvích. Prezident T. G. Masaryk prezentoval reformu jako „*dovršení a vlastní uskutečnění převratu*“.²¹⁰

Nařízení Národního výboru č. 32 ze dne 29. listopadu 1918 Sb. z. a n. zajišťovalo obstavení velkostatků a zákaz nakládání s pozemkovým a lesním majetkem šlechty. Tento zákon se týkal pouze statků zapsaných v deskách zemských, tzv. deskových statků. Další zákon, č. 61/1918 Sb. z. a n., už ale šlechtě odebíral všechna stavovská práva a výsady.²¹¹ Vyvlastnění dolů a velkostatků přijala jako součást svého programu nová vláda dne 9. ledna 1919. Svůj podíl na tomto rozhodnutí si připsali sociální demokraté. Požadovali totiž zestátnění všech velkostatků již v prosinci 1918, kdy se konal sociálnědemokratický sjezd. Naopak agráři se ve svém rozhodnutí nechtěli unáhlit. Zdrženlivě se chovali ministr zemědělství Karel Prášek i poslanec František Udržal. Ten se již na počátku prosince 1918 zmiňoval jen o zabrání velkostatků, které se k tomu hodí. Tyto velkostatky se měly rozdělit na samostatná hospodářství. To ovšem nezapadalo do plánů sociální demokracie - s dělením velkostatků na selské či domkářské usedlosti nepočítali. Usilovali o zachování celých velkostatků, které chtěli propůjčovat pachtovním družstvům, nebo jejich plochu rozdělit do nájmu jednotlivým zájemcům jako dědičný pacht. Neopovrhovali ani řízením velkostatků prostřednictvím okresní správní rady. Socialisté odmítali malovýrobu, naopak agrární strana poukazovala na její výhody. Výměna názorů mezi politickými stranami představovala i předvolební boj, protože zemi čekaly první obecní volby za existence Československé republiky.²¹²

Podle Josefa Pekaře základ velkostatků existujících v Československu ve 20. století lze hledat v 16. století. Vznikly zabráním církevních statků a zejména skoupením statků drobné šlechty, tzn. vladyků a rytířů. Právě ti se původně pyšnili mnohem větším zemědělským majetkem než vyšší šlechta.²¹³ Na počátku 20. století ale téměř 30 % veškeré půdy na našem území vlastnila šlechta.

---

²¹⁰ PEKAŘ, 1923, s. 27.

²¹¹ BERANOVÁ – KUBAČÁK, 2010, s. 313.

²¹² PEKAŘ, 1923, s. 27.

²¹³ Tamtéž, s. 42.

Ale zpět k realizaci pozemkové reformy. List České slovo, patřící národně socialistické straně, vznesl v polovině února roku 1919 požadavek, podle něhož se měly vyvlastnit bez náhrady statky, které zabíraly více než 50 – 100 ha (podle jakosti půdy). To vyvolalo velkou negativní odezvu v agrárních listech. Návrh by se totiž nedotkl jen šlechty, ale i velkých sedláků. Z agrárních úst zněla slova o bolševismu a o krádeži soukromého majetku. Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (dále jen agrární strana) chtěla kontrovat zřízením kolonizační kanceláře, jež poslala do všech obcí dotazníky zjišťující zájem občanů o půdu do vlastnictví. Zájemců se přihlásilo mnoho.²¹⁴

Agrární strana se proto 19. února 1919 chopila přípravy návrhu. Ten se měl přičinit o to, aby velkostatky část rozlohy svých pozemků okamžitě poskytl žadatelům do dočasného nájmu a dlouholeté pachtu parcelní půdy si mohli koupit do vlastnictví dosavadní nájemci. Agráři používali výstižné heslo: „Parcelaci velkostatků šmahem a přiděl půdy do soukromého vlastnictví“. Rovněž si přáli obstarání velkostatků a odvádění daně z majetku velkostatkářů formou pozemků. Agrární strana dále bojovala uveřejněním agrárních zásad pro zabavení velkostatků v březnovém vydání listu Venkov. Tyto zásady vymezovaly vyvlastnění veškeré orné půdy velkostatků nad určitou výměru, kterou měla stanovit anketa odborných znalců (podle článku ve Venkovu dne 9. března se myslelo pravděpodobně 1000 ha zemědělské půdy). Na vyvlastněné půdě nesměl hospodařit ani stát a tím ji odepírat drobným zemědělcům. Návrh agrární strany se ovšem neprosadil vlivem agitačních článků sociálních demokratů, které od poloviny února tisklo Právo Lidu. Autoři článků požadovali zestátnění velkostatků ihned, ještě dříve, než začne jarní setba.²¹⁵

16. dubna 1919 přijalo Národní shromáždění Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového.²¹⁶ Zákon se soustředil na ty velkostatkáře, kteří vlastnili více než 150 ha zemědělské půdy, nebo více než 250 ha půdy vůbec. Velkostatky obecní, zemské

---

²¹⁴ PEKAŘ, 1923, s. 27.

²¹⁵Tamtéž, s. 28.

²¹⁶Tamtéž, s. 29.

a státní se do záboru nepočítaly. Celkově tento akt znamenal vyvlastnění asi 4 – 5 miliónů hektarů, z toho přes 3 mil. zaujímala lesní půda. Reforma svým charakterem v podstatě způsobovala nejen zánik velkovýroben, tj. statků od 250 do 1000 ha, ale i průmyslu se zemědělstvím souvisejícího.²¹⁷

Ačkoli agrární strana původně s pozemkovou reformou vyjádřila nesouhlas, před prvními volbami do Národního shromáždění (4. dubna 1920) pokládala reformu takřka za své dílo. Jednalo se do jisté míry o populistický krok, neboť k reformě se stavěla kladně i většina venkovského obyvatelstva. O uzákonění reformy se strana skutečně velkou měrou zasloužila. Člen agrární strany se dostal také v říjnu 1919 do čela nově vzniklého Pozemkového úřadu. Úřad měl uspišit celou reformu, neboť zákony měly být připraveny ještě před dubnovými volbami. Tak se nakonec základní zákony o pozemkové reformě dočkaly přijetí. 11. června byl zřízen Státní pozemkový úřad, který měl sloužit účelům pozemkové reformy.²¹⁸

30. ledna 1920 spatřil světlo světa zákon přidělový, jenž obsahoval ustanovení, že velkostatek musí neprodleně předat přiměřenou část půdy drobným žadatelům do dočasného nájmu. Se zabranou půdou měl poté disponovat drobný lid nebo jeho sdružení, legionáři, invalidé apod. Půda tak měla být připravena ke zřízení samostatných zemědělských podniků nebo rodinných nedílů o rozloze 6 – 10 ha, popř. 15 ha zemědělské půdy podle její jakosti. To by směřovalo ke vzniku nebo zvětšení domkářských nebo chalupnických statků, nikoli selských.²¹⁹ Zákon představil i novou myšlenku – zbytkový statek, tj. panský dvůr, který se měl vytvořit směnou za nezabranou půdu, tj. za půdu sedláků či malých statkářů, která nepřesahuje 150 ha a kterou uchazeč poskytne k parcelaci. Pokud by zbytkový statek nevznikl směnou nebo nebyl přidělen družstvu, měl se v takovém případě přetvořit

---

²¹⁷PEKAŘ, 1923, s. 30.

²¹⁸Tamtéž, s. 32.

²¹⁹Tamtéž.

na odborná hospodářství jednotlivců, kteří byli schopni řídit větší zemědělské podniky.²²⁰

Dalším zákonem se stal zákon o hospodaření na zabraném, ale dosud nepřevzatém pozemkovém majetku z 12. února 1920. Ke vzniku tohoto zákona vedly obavy, že by se velkostatkář, kterému bude vyvlastněn statek, mohl přestat o své statky starat. Proto zákon stanovil dočasným hospodářem na statku Pozemkový úřad.²²¹ Statky tedy patřily pod úřední správu Pozemkového úřadu, přestože již od roku 1919 se toto právo též nazývalo vnucenou správou.²²²

Z 8. dubna 1920 vzešel zákon náhradový, který určoval, co velkostatkář za vyvlastněnou půdu dostane jako náhradu. Cena velkostatků se stanovovala dle předválečných cen z let 1913 – 1915, od té doby ale hodnota koruny mnohonásobně klesla. Cena byla určena mechanicky plošně, ne individuálně. Hodnota pozemku přes 1000 ha se dokonce snížila o 5 – 40 %. Z téhož dne pochází zákon o dávce z majetku a přírůstku majetku.²²³

8. duben 1920 se stal datem vydání i dalších zákonů. Ty v podstatě sdělovaly, že dávkou z jmění a přírůstku se chápe nejméně třetina ceny velkostatku. V rámci pozemkové reformy by tak velkostatek přišel o 50 – 70 % jeho skutečné hodnoty. Odškodnění za vyvlastnění se počítalo podle předválečné ceny z roku 1914, ale dávka z majetku se orientovala podle odhadu k 1. březnu 1919, tedy podle ceny poválečné. Tato dávka rostla s výší majetku, o nějž se jednalo. Pozemkový úřad ale vyplácel za vyvlastněnou půdu tím méně, čím větší bylo celkové velkostatkářovo jmění. Zadlužený velkostatkář tedy nemohl očekávat žádnou náhradu, naopak by musel v některých případech i sám doplácet.²²⁴

---

²²⁰PEKAŘ, 1923, s. 33.

²²¹Tamtéž.

²²²Tamtéž, s. 34.

²²³KLIMEK, Antonín. Pozemková reforma. In *Velké dějiny země Koruny české*. svazek XIII. Praha, Litomyšl: Paseka, 2000, s. 288, dále citováno: KLIMEK, 2000.

²²⁴PEKAŘ, 1923, s. 36.

Objekty, které si podle zákona Státní pozemkový úřad nepřevzal, velkostatkáři zůstaly. Jednalo se hlavně o zámky, staré hrady a parky. Údržba těchto objektů vyžadovala finanční zdroje, proto ji bez velkých kapitálů a statků nešlo dostatečně zabezpečit. Ze záboru se nesmělo propustit více než 500 ha, pozdější zákon připouštěl výjimku – majitel si mohl nechat více než 500 ha, jednalo-li se o park nebo o cennou krajinnou, historickou a uměleckou památku.²²⁵

Realizace pozemkové reformy probíhala v rychlém tempu, zejména socialistické strany chtěly, aby byla hotová do roku 1926, kdy se měly uskutečnit volby do dolní sněmovny.²²⁶ Do konce března 1928 se pozemkovou reformou zabývalo 117 zákonů, vládních vyhlášek, nařízení a opatření.²²⁷

Z dostupných dat Státního pozemkového úřadu z jara roku 1922 bylo do záboru velkostatkové zemědělské půdy (bez pastvin) zaznamenáno v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 733 000 ha. České země postoupily do podzimu roku 1922 cca 93 000 ha půdy do dlouhodobých pachtů a asi 61 000 ha velkostatkové půdy nově nabyli drobní žadatelé do krátkodobého pachtu.²²⁸ V záboru se také vyskytovalo asi 2 500 000 ha lesní půdy, tzn. přes 60 % všech lesů v Čechách a přes 70 % na Moravě a ve Slezsku a dalších asi 700 000 ha na Slovensku a Podkarpatské Rusi. První úvahy mluvily o tom, že by tyto lesy připadly obcím či více uchazečům do společného vlastnictví. Nakonec bylo dohodnuto zestátnění lesů.²²⁹

Pozemková reforma se měla původně dotknout jen zemědělské a lesní půdy, nikoli podniků, které se netýkají zemědělské výroby. Později se ale její působnost rozšířila i na velkostatkové pivovary a cukrovary. To zapříčinila především vládní

---

²²⁵PEKAŘ, 1923, s. 37.

²²⁶Tamtéž, s. 39.

²²⁷KLIMEK, 2000, s. 285.

²²⁸PEKAŘ, 1923, s. 45.

²²⁹Tamtéž, s. 47.

nařízení a novelizace pozemkových zákonů, která požadovala vyvlastnění hospodářského průmyslu podle předválečných cen.²³⁰

Celkem bylo Pozemkovým úřadem zabráno 4 020 169 ha půdy, což zaujímalo 28, 6 % rozlohy státu. Z této výměry představovala zemědělská půda 1 278 549 ha, půda nezemědělská (lesy, vodní plochy, pastviny) cca 2, 74 ha. Nejvíce nezemědělské půdy zabíraly lesy (2, 45 mil. ha). Velkostatky u nás před reformou vlastnily 73 % všech latifundií nad 1 000 ha, z toho 71 % náleželo bývalé šlechtě.²³¹

Touto pozemkovou reformou se rozšířila půda pro drobné zemědělce a zvětšil se počet středních velkostatků. Počítalo se ještě s pokračováním reformy, ale její dokončení bylo v roce 1935 odloženo o 20 let.²³²

Pozemková reforma na Poděbradsku

Tak jako v celé nové Československé republice, i na Poděbradsku se rozběhla pozemková reforma. Místní velkostatkáři nezůstali záborů půdy ušetřeni. Jak jsem psala již výše, do regionu zasahovaly především tři velkostatky – dymokurský, poděbradský a částečně chlumecký. Místní lidé měli zájem na získání půdy, kterou doteď vlastnily velkostatky. Přednost v přidělovém systému dostávali legionáři, vdovy po padlých vojínech a všichni, kteří byli důsledkem války poškozeni. Přihlíželo se i k počtu členů rodiny. Zájemci o půdu vyplňovali přihlášku, v níž uváděli kromě základních údajů i dobu, po kterou se věnují zemědělství, počet členů v rodině a počet praceschopných členů rodiny, případnou účast ve válce i rozlohu půdy, o kterou žádali. Ta byla většinou větší, než půda, kterou jim Pozemkový úřad nakonec přidělil. O půdu měli zájem i lidé z míst, kde se půda příliš nevyvlastňovala. Z toho důvodu mohl Pozemkový úřad vyměnit zabranou půdu za pozemky svobodné, selské a chalupnické. V důsledku toho často zemědělci měnili své grunty

---

²³⁰ PEKAŘ, 1923, s. 50.

²³¹ KLIMEK, 2000, s. 288.

²³² Tamtéž.

za šlechtické zbytkové statky. Půda byla také potřeba na stavbu nových hřišť, koupališť, tělocvičen atd.²³³

Co se týče poděbradského regionu, majetek velkostatku Poděbrady činil 7 438, 78 ha půdy, z toho tvořilo 3 892, 91 ha zemědělská půda. Ze dvora Blato, jenž byl v nájmu, bylo přiděleno v pozemkové reformě 245, 34 ha z celkových 822, 35 ha. O půdu se přihlásilo 351 žadatelů ze třech obcí a jedné osady, celkem získali 701, 88 ha půdy. Cena za 1 ha se tady pohybovala mezi 350 Kč – 6 000 Kč. Ze dvora Hájek o výměře 134, 43 ha zůstalo 43, 61 ha zbytkového statku, jenž byl přidělen směnou bývalému zemskému poslanci a předsedovi Agrobanky Janu Dvořákovi. Celkově ze dvora Hájek obdrželo 83, 79 ha 66 občanů ze Sán a další z Chrčic. Ke dvoru Havransko patřilo 239, 49 ha, zbytkový statek se rozkládal na 129, 24 ha. Ostatní půdu si rozdělili lidé z Netřebic, Rašovic a Vestce. Cena zůstala stejná jako v případě dvora Blato. Dvůr v Okřínku o rozloze 345, 84 ha držel v nájmu libický cukrovar. O většinu půdy se podělili občané z Okřínku, Odřeps, Vlkova a Srbcí. Zbytkový dvůr v Okřínku (84, 02 ha) nově nabyt poškozovaný úředník. Dvůr Šumbor měl v nájmu cukrovar v Libici nad Cidlinou. Z 481, 01 ha vznikl zbytkový statek o výměře 170, 71 ha, který zakoupil libický cukrovar. O ostatní půdu se přihlásili malozemědělci a bezzemci z Úmyslovic, Činěvsi, Netřebic a osady Nové Hradky. Velkostatkáři z Malého Zboží zůstal zbytkový statek, jenž se rozprostíral na ploše 204, 87 ha (z celkových 533, 54 ha). Vlastnictví ostatní půdy přešlo na občany z Křečkova, Poděbrad a Velkého Zboží.²³⁴

Vlastník velkostatku si mohl ponechat 44, 76 ha zemědělské půdy a 2 421, 46 ha veškeré půdy, které byly propuštěny ze záboru. Další drobné přiděly z půdy velkostatku se uskutečnily v Křečkově (34, 10 ha tu koupil František Soukup, předseda Národního shromáždění), Pňově (místní půdu získala pojišťovna Českoslavie), Poděbradech a Velkém Zboží. Část nemovitého majetku v Poděbradech včetně zámku byla přidělena Lázeňské akciové společnosti v Poděbradech. Příděl půdy obdržel i zaměstnanec velkostatku spolu s příspěvkem

---

²³³ Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Poděbrady, Pozemková reforma (1919 – 1923), karton 1415.

²³⁴ KLÁSEK, 1938, s. 142.

1 322 Kč, devět zaměstnanců získalo tzv. odbytné ve výši 17 996 Kč, dva zaměstnanci dostali penzi 2 131 Kč.²³⁵

Do poděbradského regionu zasahoval také chlumecký velkostatek Františka Kinského, konkrétně na území obcí Kněžičky a Vlkov. Dvůr Kněžičky o rozloze 116 ha si rozdělilo 84 občanů z Kněžiček, ti zabrali 114, 5 ha půdy, 12 lidí dostalo přiděl 1, 50 ha jako stavební pozemek. Za půdu tady zájemci zaplatili 3 600 – 7 000 Kč. Žadatelé o půdu získali také 47 ha od dvora Vlkov.²³⁶

Pozemková reforma samozřejmě postihla i dymokurský velkostatek Děpolda Czernina. Příděly půdy tady dostali žadatelé ode dvora Běrunice, kde zůstal zbytkový dvorec o rozloze 53, 50 ha. Poměrně rozsáhlý Nový Dvůr (694,06 ha) si mezi sebou rozdělili zájemci z Dubečna, Dvořiště, Kamilova, Kněžic, Slovice, Střihova a ze Záhornice. Za půdu zaplatili 3 500 – 6 400 Kč za 1 ha. I v Novém Dvoře (694, 06 ha) vznikl zbytkový statek o výměře 120 ha, který zakoupili manželé živící se zemědělstvím. Velkostatkáři tady zůstalo 12, 06 ha. Také ze statku Dymokury – Deblice, jenž se původně rozkládal na ploše 633, 49 ha, malozemědělci získali přiděly zemědělské půdy a stavebních pozemků, ty čítaly více než 380 ha, zbytkový statek byl propuštěn majiteli velkostatku ze záboru. Zbytkový dvorec velký 92 ha dostal válečný legionář, vlastníkovu bylo ponecháno 57, 84 ha půdy z celkové rozlohy dvora 545, 34 ha. Menší plochy obdrželi rolníci z Běchárek, z Bříství, Dubečna, Chotěšic, Nouzova, Malé Strany a Nové Vsi. Dvůr V Městci Králové o výměře 300, 22 ha se rozdělil celý. Vlastníkovi zůstalo 15, 86 ha propuštěných ze záboru. Ze dvora v Záhornici, jenž zabíral 417, 68 ha, se vytvořily dva zbytkové statky – 95 ha a 78 ha. Druhý zbytkový statek však byl dodatečně v roce 1928 rozdělen mezi drobné zemědělce. Velkostatkář si mohl ponechat 2 ha půdy.²³⁷

---

²³⁵ KLÁSEK, 1938, s. 143.

²³⁶ Tamtéž, s. 144.

²³⁷ Tamtéž, s. 145 - 146.

3. 2 Trhy

S tématem zemědělství úzce souvisí problematika trhů. Zemědělci byli zároveň výrobci a na trzích dostávali příležitost své produkty prezentovat a prodávat. Na jarmarcích a trzích kromě zemědělců své stánky rozbalovali i řemeslníci. Zemědělci dodávali některé produkty do měst denně, například mléko. Do měst vozili mléko dopravci v kovových mlékařských konvích. Tady mléko kupovaly hospodyně, služky a kuchařky brzy ráno. Až do meziválečného období se mléko prodávalo nepasterizované, tzn. přímo nadojené od krávy. S pasterizací se začalo až mezi světovými válkami. Prodej jiného zemědělského zboží – másla, vajec, masa, drůbeže, ovoce, zeleniny apod., probíhal na týdenních trzích. Na nich se smělo prodávat také hospodářské a polní nářadí, řemeslné výrobky venkovanů a předměty denní potřeby. Týdenní trhy se někdy uskutečňovaly i několikrát do týdne. Konaly se především proto, aby se i městské obyvatelstvo dostalo k čerstvému zboží. Trhy se realizovaly z velké části dopoledne, prodejci přijížděli do města brzy ráno, často za tmy, aby obsadili výhodné prodejní místo a své produkty prodali co nejdříve. I hospodyně a služky vyrážely na nákupy zpravidla brzy ráno, aby si mohly vybrat zboží, které chtěly. Odpoledne se již zboží nabízelo se slevou a v pozdním odpolední se již stávalo neprodejným a muselo se vyhodit. Na trhy se zemědělci dopravovali i z míst vzdálených desítky kilometrů od města, některé produkty museli nosit na zádech, např. máslo. Trhy tedy zemědělcům často zabraly celý den, za tmy na trhy vycházeli a za tmy se opět vraceli domů.²³⁸

Větší i menší města hostila také jarmarky, tj. výroční trh. Na výročních trzích ukazovali svou práci zejména řemeslníci z blízka i z daleka. Lidé zde mohli zakoupit i zemědělské výrobky, avšak v daleko menší míře než na trzích týdenních. Kromě jarmarků se také pořádaly předvánoční nebo mikulášské trhy, i ty ale ve svém původním významu zničila socializace 50. let. Vánoční trhy se sice ve městech konají i dnes, ale hlavně jako atrakce pro turisty.²³⁹ Dnešní trhy má spousta z nás spojená také s prodejem hotového jídla a nápojů. Tím se ale dnešní trhy liší od trhů

---

²³⁸ NOVÁK, 2007, s. 80 - 81.

²³⁹ Tamtéž, s. 81.

v první polovině 20. století. Prodej nápojů a pokrmů byl na výročních trzích povolen pouze v případě, že místní hostinští a výčepníci nestačili obsluhovat hosty. Prodej pokrmů a nápojů na trhu mohla povolit městská rada jen místním výčepníkům a hostinským, kteří měli platnou koncesi.²⁴⁰

V poděbradském regionu bylo centrem obchodů a trhů město Poděbrady. Tady se zejména na konci 19. a začátkem 20. století začalo živnostem a obchodu dařit více, než tomu bylo v druhé polovině 19. století. Tato změna může souviset jednak se založením poděbradských lázní v roce 1908, jednak s rozhodnutím knížete Hohenlohe-Schillingsfürst, majitele poděbradského velkostatku, trvale se zabydlet právě v Poděbradech. V té době v Poděbradech kromě tradičních živností (hostinství, řeznictví, krupařství, pekařství, obuvnictví, kožešnictví, kovářství aj.) přibyla nová – fotografové, knihtiskaři, mechanik nebo autodopravce.²⁴¹ Co se týče celého poděbradského regionu, mezi živnostmi bylo nejčastěji zastoupeno cihlářství, sklářství, slévání kovů, podkovářství, zámečnictví, strojnictví, nábytkové truhlářství, krejčovství, obuvnictví, řeznictví, hostinství, zednictví, tesařství.²⁴²

V průběhu roku se v Poděbradech konalo 11 výročních trhů, na něž se sjížděli také řemeslníci z jiných měst. Dokazuje to plakát z roku 1909, jenž uvádí termíny trhů na rok 1910. Tradičními daty výročních trhů se staly úterý po Třech králich (leden), druhé pondělí po Hromnicích (únor), pondělí po sv. Josefu (březen), druhý pátek po Velikonocích (duben), pátek po Nanebevstoupení Páně (květen), úterý po sv. Antonínu (červen), pondělí před sv. Markétou (červenec), pátek po sv. Bartoloměji (srpen), pondělí po Povýšení sv. Kříže (září), den sv. Havla (říjen) a sv. Kateřiny (listopad).²⁴³ Z těchto termínů je patrné, že trhy se realizovaly každý měsíc kromě prosince, jejich pořádání bylo většinou spojeno s církevním svátkem. Výroční trhy trvaly obvykle od 7 hodin ráno do 18 hodin odpoledne. Týdenní trhy se konaly v Poděbradech každou středu a sobotu od 8 do 11, respektive 12 hodin

---

²⁴⁰ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/3.

²⁴¹ ŠMILAUREOVÁ, 2005, s. 15 - 16.

²⁴² ČEČETKA, 1906, s. 170.

²⁴³ Polabské muzeum, záležitosti hejtmanství a okresního úřadu v Poděbradech, karton 298. i. č. 86.

dopoledne. Pokud připadl nějaký výroční trh na zasvěcený svátek, odložilo se jeho pořádání na následující den. Týdenní trhy se v tomto případě uskutečňovaly den předcházející svátku. Pokud se datum konání trhu výročního shodovalo s týdenním, uspořádal se týdenní trh den předem. Tradičním místem pro tržiště bylo Jiřího náměstí v centru města, tady se konaly trhy na spotřební zboží. Pokud se stánky na náměstí nevešly, rozšířilo se tržiště i do okolních ulic. Trhy na hovězí dobytek byly umístěny v části města zvané Na Hrázi, vepřový dobytek o týdenních trzích se prodával v lokalitě Na Bělidle.²⁴⁴

Ještě v prvních letech 20. století však Poděbrady hostily pouze devět výročních trhů, nekonaly se trhy druhé pondělí po Hromnicích a v úterý po sv. Antonínu. Týdenní trhy se v roce 1902 pořádaly pouze ve středu a na Velký pátek velikonoční. Až na konci května v roce 1905 městská rada v Poděbradech rozhodla o tom, že dnem týdenních trhů bude kromě středy i sobota.²⁴⁵

Dobrou pověst měly v Poděbradech a okolí zvláště trhy dobytčí. V červnu roku 1908 hospodáři na trh přihnali 320 volů, 450 krav, 12 býků a 50 telat. Podobná čísla počtu dobytka na trzích vykazují i dokumenty z pozdějších let. Dobytčí trhy ale musely být nejednou zrušeny na příkaz okresního hejtmanství. Příčinou byla šířící se nákaza slintavky a kulhavky. Objevila-li se tato nemoc průkazně, pořádání dobytčích trhů se s okamžitou platností až do odvolání rušilo. Stalo se tak například v lednu roku 1900. Další zaznamenaný případ pocházel z října a listopadu roku 1910.²⁴⁶

C. k. místodržitelství v království Českém vydalo v srpnu roku 1909 list o provozování trhovectví určený c. k. okresnímu hejtmanství. Dle tohoto listu mohl na trh přijít prodávat každý, kdo přinesl zboží určené pro volný obchod, pokud bylo toto zboží připuštěno na trh. Zboží, které bylo vázáno koncesí, směli na trhu prodávat pouze živnostníci vlastníci příslušné oprávnění. To platilo pro příležitostné prodejce na trhu. Pravidelní provozovatelé trhovectví se dělili do tří skupin. První skupinu

---

²⁴⁴ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/3.

²⁴⁵ Tamtéž, Záležitosti trhovní (1896 - 1903), karton č. 227, i. č. 783, sign. 9/3.

²⁴⁶ Tamtéž, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/23.

tvořili vlastní zemědělské výrobci. Ti nemuseli mít živnostenské oprávnění, zemědělská výroba jej nepožadovala. Druhou skupinu představovali trhovci, tedy osoby, které obchodováním na trzích provozovaly samostatnou živnost. Trhovci měli povinnost nahlásit své zaměstnání jako svobodnou živnost. Zástupci třetí skupiny prodejců byli stabilní živnostníci. Ti chodili na trhy prodávat zboží, na které se vztahovalo jejich živnostenské oprávnění. Ti prodej na trzích ohlašovat nemuseli, protože pro ně byl pouze rozšířením stávajícího živnostenského podniku.²⁴⁷

Prodávát na trhu mohli všichni uherští a rakouští státní příslušníci. Podle zákona z 30. prosince 1907, číslo 278 ř. z., byli uherští živnostníci, pravidelní prodejci na českých trzích, postaveni na roveň tuzemským trhovcům.²⁴⁸ To znamenalo, že trhovci a stabilní živnostníci jednoho státního území mohli na základě svého živnostenského oprávnění získaného ve svém území navštěvovat trhy v druhém státním území se zbožím, které spadalo pod jejich oprávnění a bylo na trh připuštěno. Nemuseli si tedy opatřovat další oprávnění z místa trhu. Český tržní ani živnostenský řád nenařizoval prokazovat se živnostenským oprávněním. Kontrola oprávnění by ostatně byla složitá, neboť by se kontrolorovi obtížně zjišťovalo, zda je prodejce příležitostný, pravidelný, zda se jedná o zemědělského výrobce s vlastními produkty apod. Tím se ovšem lišilo Království a země na říšské radě zastoupené od zemí uherské koruny, kde museli živnostníci na základě nařízení ministerstva obchodu z 6. listopadu roku 1901 u sebe nosit při provozování trhovectví svá živnostenská oprávnění. Dozorčí tržní orgány měly u nás právo v případě podezření, že dotyčný prodejce není oprávněn pravidelně navštěvovat trh, nebo prodává zboží, které nesmí, zjistit totožnost jedince, vyslechnout jej a oznámit skutečnost na příslušný živnostenský úřad, který se záležitostí dále zabýval a zvolil řešení dle trestních ustanovení živnostenského řádu.²⁴⁹

---

²⁴⁷ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/9.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž.

Obchodování na týdenních trzích se nesměli účastnit cizí živnostníci s předměty jinými než na denní potřebu, podomní prodejci a trhovci, kteří měli jako svou živnost pouze obchody na trzích, slavnostech a poutích.²⁵⁰

Tržní řády zakazovaly prodej škodlivých nebo zkažených potravin, „*odpor vzbuzujících věcí na oklamání odběratelů přepracovaných a strojených*“ a falšovaného zboží. Takové předměty policejní úředníci dohlížející na trh zabavovali a prodávající trestali podle zásad tržního řádu.²⁵¹

Na výročních trzích se samozřejmě prodával i dobytek a jiná zvířata. V době hájení se ale tato zvířata bez rozdílu původu podle zákona z června 1866, č. 49 z. z., prodávat nesměla. V květnu, červnu a červenci mohli trhovci na trh přivážet pouze tzv. nerozrušené srnce. Stanovovala to vyhláška místodržitelství království Českého z října 1895.²⁵² Zvířata na tržišti musela mít tzv. dodací lístek, jinak ji dozorní orgány zabavily a posléze prodaly v dražbě ve prospěch chudinského fondu. Divočina však nebyla jediná komodita, na kterou se vztahovala omezení. Nabízet kupujícím se nesměli ani chránění ptáci a jejich vejce. V takovém případě by policie ptáky prodejcem odebrala a pustila je do volné přírody, prodejcem by také hrozil trest. Na trhovcích v Poděbradech se nesměly objevit ani ryby, které nesplňovaly předepsanou délku, nebo původem české ryby, které právě procházely dobou hájení. Za nežádoucí byly považovány také ryby bez žáber a samozřejmě ryby zkažené. Trhovec ovšem mohl prodávat rybu z ciziny, přestože byla v období hájení. Musel si ovšem k cizí rybě opatřit tzv. nákladní list s názvem druhu ryby a množstvím. Úplně zakázán byl prodej již tehdy poměrně vzácných českých raků. Živí raci z ciziny se prodávat mohli, pokud měřili od oka ke konci ocasu 10 cm. Na jejich prodej ale musel politický úřad vydat zvláštní povolovací list. Zabitá zvířata musela být přímo

---

²⁵⁰ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/3.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Tamtéž.

na trhu nebo v místě porážky ohledána, jinak nebyla na trh připuštěna. Zabitá drůbež se směla nabízet pouze oškubaná.²⁵³

Rovněž potravinové suroviny procházely na trhu kontrolou. Měkké, skvrnité, shnilé či nezralé a klíčící brambory se z prodeje vylučovaly. K prodeji vhodné byly také jen jedlé druhy hub. Prodávat se nesměly kromě hub červivých, zkažených a jiných ani houby nakrájené a sušené. Trh nedovolal prodávat samozřejmě jakékoli shnilé suroviny a plodiny. Zemědělský produkt, máslo, se nepřipouštělo falšované různými přísadami nebo obarvené zdravím škodlivým barvivem, či barvivem, které mělo zakrývat jeho sníženou kvalitu. Tak to nařídilo ministerstvo vnitra v červenci roku 1906. Za přestupek proti tržnímu řádu se bralo i mléko, které se ředilo vodou, nebo obsahovalo konzervující přísady. Mléko směli na trh zemědělci přinášet pouze v nádobách pro mléko přímo určených s nápisem označujícím obsah nádoby. Trh nedovolal prodej spáleného, nebo naopak nedopečeného pečiva. Tržní řád pamatoval i na zájemce kupující pečivo: „*Ohmatávati a mačkati pečivo jest zapovězeno. Ohmatané pečivo musí v každém případě od osoby, která je ohmatávána, býti odebráno a zaplaceno.*“²⁵⁴

Místo na tržišti si mohli trhovci rezervovat na celý rok. Pokud se ale na trh třikrát po sobě bez omluvy nedostavili, bylo jim místo odebráno. V tom případě ale neměli nárok na vrácení rezervačního poplatku. Taktéž museli prodejci své místo na trhu obsadit nejpozději hodinu po zahájení trhu, jinak si místo převzal jiný zájemce. Prodejce nemohl své místo přenechat jinému bez vědomí městského úřadu v Poděbradech. Při rezervaci míst na tržišti záleželo na tom, aby stánky živnosti stejného druhu byly umístěny vedle sebe.²⁵⁵

Trhy byly vždy příležitostí k nákupu, prodeji i k sousedskému hovoru a poznávání nových lidí. Společenší lidé se na trhy a jarmarky těšili i z těchto důvodů, trhy měly svou specifickou atmosféru, provázela je vůně čerstvých zemědělských

---

²⁵³ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/3.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž.

výrobků. K trhům patřily také výkřiky prodavačů, kteří hlasitě nabízeli své zboží a lákali ke koupi právě jejich produktu. To se ale příliš nelíbilo ostatním obchodníkům, kteří byli nuceni vykřikování na trhu celý den poslouchat. Také lidi, kteří přišli na trh vybírat zboží ke koupi, křik často rušil. Proto obchodní grémium v Poděbradech v říjnu roku 1911 dopisem žádalo městskou radu o zrušení tohoto vykřikování trhovců. V té době již podobného zákazu dosáhla města Mělník, Čáslav nebo Německý Brod (dnes Havlíčkův Brod). Městská rada v Poděbradech tuto žádost vyslyšela a 20. října 1911 dopisem policejnímu revizorovi vykřikování prodavačů na výročních trzích zakázala.²⁵⁶ Tržní řád posléze nedovoľoval ani volání na kolemjdoucí, přetahování a přemlouvání potenciálních kupců, kritizování konkurenčních výrobků či jakékoliv jiné jednání, které by narušovalo klidný průběh trhu.²⁵⁷

Na průběh trhu si nestěžovali jen zástupci obchodního grémia, ale i hostinští, kteří rovněž do svých provozoven nakupovali na trhu suroviny. Nejednou se ale stalo, že bylo hostinským zakázáno včas realizovat své nákupy, tj. ještě před oficiálním zahájením trhu, které bylo signalizováno vztyčením tržního praporu. Byli totiž pokládáni za překupníky a obchodníky s potravinami. Odborné společenstvo hostinských a výčepníků v Poděbradech argumentovalo, že jejich živnost má platnou koncesi, která je opravňuje k vaření a konzumování potravin, které na trhu koupí. Městská rada zprvu nevěděla, jak tuto záležitost řešit, proto rozeslala do okolních měst dopisy se žádostí o sdělení, jak toto nařízení řeší jejich tržní řád. Podle poděbradského tržního řádu totiž hostinští spadali do stejné kategorie jako překupníci a obchodníci s potravinami, ti před začátkem trhu nakupovat nesměli. Za překupníka byl považován ten, kdo na trhu nakoupil např. máslo, vejce, drůbež a toto zboží posléze dále prodal obchodu s potravinami ve větším městě. Jako obchodník s potravinami se označoval člověk, který nakoupené zboží prodával hned sám v nezpracované, syrové formě. Těmto popisům zástupci stavu hostinského neodpovídali. To potvrzovali i starostové měst Nový Bydžov, Mladá Boleslav nebo Chlumec nad Cidlinou, kde domácí hostinští mohli na trhu nakupovat volně, bez

---

²⁵⁶ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/3.

²⁵⁷ Tamtéž, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/3.

žádných omezení. Některá města, např. Hradec Králové, teprve plánovala změnu tržního řádu ve prospěch hostinských. Okolními městy se inspirovaly v roce 1909 i Poděbrady a dovolily hostinským, jejichž živnosti představovaly největší zdroj obecních příjmů, nakupovat na trhu brzy ráno.²⁵⁸

Již zmínění překupníci, kteří nakupovali za účelem dalšího prodeje zboží, mohli začít na trhu obchodovat až po třech hodinách od zahájení trhu. Povolení signalizovala změna bílého praporu na žlutý tržní prapor. V případě nadbytku zboží mohla městská rada toto omezení zkrátit, nebo zrušit.²⁵⁹

V roce 1915 se kromě již zmíněných termínů výročních trhů trhy na dobytek a na koně konaly také v úterý po svátku Početí Panny Marie (začátek prosince). Trh probíhal od osmi hodin ráno do čtyř hodin odpoledne. Hospodáři, kteří chovali přežvýkavce, jednokopytníky a prasata, museli mít na svá zvířata dobytčí pasy, které předkládali na začátku trhu. Pokud zemědělci požadované dokumenty neměli, nebo pokud se počet kusů neshodoval s počtem známek zvířat, nesměla být taková zvířata vpuštěna na trh. Nejdříve musela projít lékařskou prohlídkou. Povolení prodávat dobytek a koně na trhu získal hospodář až poté, co zvěrolékař potvrdil čistý původ zvířat. Tak to ukládal osmý a devátý paragraf zákona ze srpna roku 1909. Místa pro jednotlivá zvířata musela být viditelně oddělena bariérami a označena. Na trh dohlížela tržní komise, jež se skládala ze zvěrolékaře a tržního komisaře. Městský zvěrolékař prohlížel dobytek, který byl na trh přihnán, a svůj nálezný zanesl do dobytčího pasu. Tržní komisař pak prováděl revizi pasů. Znalecké prohlídce od zvěrolékaře nesměl uniknout žádný dobytek před vstupem na tržiště. Prohlídkou neprošla zvířata, která vykazovala znaky nakažlivého onemocnění nebo zvířata nejistého původu.²⁶⁰

Tržní komisař rovněž dbal na dodržování tržního řádu, snažil se odstraňovat závady a stížnosti a proti těm, kdo tržní řád porušovali, musel učinit příslušné kroky,

---

²⁵⁸ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/4.

²⁵⁹ Tamtéž, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/3.

²⁶⁰ Tamtéž, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/4.

tz. zahájit trestní řízení. Provinění proti zásadám tržního řádu se na začátku minulého století trestalo pokutou do výše 20 K. Nebyl-li viník schopen pokutu uhradit, čekala jej vazba dlouhá 48 hodin. Tržní řád také nařizoval majitelům dobytka přihnaného na trh zaplatit náklady a výlohy s trhem spojené, ty činily za kus hovězího dobytka 30 haléřů, za kus drobného dobytka (tele, ovce, koza, vepř) 20 haléřů, za koně se neplatilo nic. Doplněk k tržnímu řádu z roku 1920 hovořil o tom, že prasata (selata), která byla na trh dopravena, nesměla se po koupi znovu na stejném trhu prodat. Zvířata se na tržišti nesměla zabíjet.²⁶¹ Z roku 1915 se dochovaly ceny, za něž se prodávalo obilí na trhu v Poděbradech. Ceny se uváděly po metrických centech – pšenice stála 42 K, žito 34 K, ječmen 28, 80 K, oves 22 K. Seno se prodávalo za 9 – 11 K, žitná sláma za 4, 80 – 5, 20 K, sláma pšeničná, ječná, ovesná za 4 – 4, 40 K. Známé jsou i ceny másla a tvarohu, za 1 kg másla kupci zaplatili 4, 64 – 4, 80 K, za stejné množství tvarohu 0, 72 – 0, 80 K.²⁶²

Další úprava tržního řádu v Poděbradech nastala v březnu 1920. Tehdejší vyhláška upozorňovala, že prodejci, kteří prodávali na trhu vepře, aniž by je podrobili prohlídce u městského zvěrolékaře, byli nuceni zaplatit pokutu 10 Kč. Současně vyhláška zvyšovala tržné z jednoho kusu vepřového dobytka na 1 Kč. Starosta Poděbrad rovněž vyhláškou informoval o zřízení váhy na libovolné vážení podsvinčat. Poplatek za váhu činil 60 haléřů za 1 kus.²⁶³

V Poděbradech v Koutecké ulici existovala i mostní váha, jež byla vždy na tři roky dávána do nájmu vážnému. Podle podmínek pro nájem mostní váhy musel vážný vykonávat svou práci zdarma, vybrané poplatky odevzdával měsíčně do obecní pokladny. Za vážení prázdného povozu se v roce 1947 platilo 1, 30 Kčs, za plný povoz přes 40 q vážný vybíral 5 Kčs. U auta nebo traktoru se zjišťovala hmotnost za 5 Kčs, za každý kus hovězího dobytka, koně nebo vepře zaplatili hospodáři 2 Kčs. Za vážení ve všední dny po úředních hodinách váhy museli zájemci zaplatit 50% příplatek, v neděli a ve svátcích dokonce 100%. Kromě váhy měl vážný

---

²⁶¹ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/4.

²⁶² *Labské proudy*, 1915, roč. XX., č. 4, Kolín: Josef Škába, s. 4.

²⁶³ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/9.

také budku zařízenou jako prodejnu, kde mohl mimo trafikanství provozovat také kramářství, prodej lahvového piva, ovoce apod. Nájemné z budky činilo 900 Kčs. Potřebná živnostenská oprávnění si musel nájemce zařídit sám. Nájemce ručil za dobrý stav váhy i budky, případné opravy hradil sám. Rovněž musel odvádět daně z nájmu budky a váhy a veřejné dávky obci. Nájemce také musel na začátku své služby složit zálohu jako záruku za splnění závazků ve výši jednoho ročního nájemného. Pokud by nájemce nedodržel některou podmínku smlouvy, mohla obec okamžitě služební poměr nájemce zrušit. V roce 1939 se v Poděbradech zřizovala také váha u nového nákladového nádraží, k níž město také hledalo nájemce.²⁶⁴

V Poděbradech se také muselo platit za jiná zvířata a potraviny na trzích, za kuře (z vejce) a holuba 2 haléře, za kuře, králíka a koroptev 4 haléře, za husu, kachnu, krůtu, bažanta, kůzle, jehně, zajíce 10 haléřů. Z potravin se platily poplatky z tvarohu (bez ohledu na množství) 2 haléře, do 2 kg másla se účtovaly 4 haléře, přes 5 kg pak 10 haléřů, z jedné kopy vajec se platily 2 haléře, z jednoho pytle brambor, obilí nebo ovoce 10 haléřů, z půl pytle téhož (nebo z nůše) 6 haléřů, z párového vozu (se zelím, bramborami atd.) 40 haléřů, z jednoho koňského vozu 30 haléřů, z nůše hub 20 haléřů, z košíku hub 10 haléřů, z menšího množství hub pak 4 haléře. Na týdenních trzích se musel platit poplatek 10 haléřů z košíku, 20 haléřů z nůše a pytle, 30 haléřů z malého stánku, 60 haléřů z jednokolového povozu a 1 K z párového povozu. Poplatky museli trhovci platit ihned po příchodu na tržiště.²⁶⁵

Trhovci museli rovněž uhradit poplatek z místa. Právo vybírat tento poplatek mohl získat kdokoli ve veřejné městské dražbě. V roce 1911 bylo třeba složit před dražbou o vybírání poplatků o výročních trzích, mimo poplatek z dobytka, zálohu 20 K, jež byla neúspěšným zájemcům po dražbě vrácena. Městská rada si mohla zvolit i toho zájemce, který v dražbě nenabídl nejvíce ze všech. Vybraný zájemce si pak za své náklady opatřil dřevěné stánky, za něž prodejci na trhu platili peníze. Nájem vybírání poplatků za stánky byl časově omezen, v případě zájmu jej město prodloužilo o tři roky. Nájem musel nájemce platit městu každý půlrok, vždy

---

²⁶⁴ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/11 – 6.

²⁶⁵ Tamtéž, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/6.

1. ledna a 1. července. Daň z příjmů, které za pronájem obec obdržela, hradil též nájemce. Ihned po dražbě složil nájemce kauci 40 K, která byla uložena jako vkladní částka v místní spořitelně. Kauce zůstávala ve spořitelně po celou dobu pronájmu (tři roky), nájemci se vrátila po třech letech, jestliže nájemci nevznikly žádné náklady ve smyslu porušení smlouvy. Smlouva neposkytovala nájemci nárok na náhradu v případě, že by se výroční trhy nekonaly. Nájemce se ve smlouvě také zavazoval, že poplatky smí požadovat po trhovcích jen ve dnech konání výročních trhů a musí se řídit cenami a pravidly stanovenými v tržním řádu. Nájemce musel být připraven řešit případné stížnosti trhovců na konstrukci stánků, v zásobě měl tedy prkna, budky atd. V opačném případě by musel prodávajícím zaplatit vzniklou škodu. Pokud by nájemce v průběhu své služby zemřel, jeho povinnosti by se přenesly na jeho dědice. V roce 1911 se nájemcem stal zájemce, který v dražbě nabídl 250 K jako roční nájemné, tedy stejnou sumu jako předchozí nájemce.²⁶⁶

Pro zajímavost a srovnání uvádím hodnoty poplatků, které byly stanoveny pro rok 1946. Zmíním zde pouze několik položek ze sazebníku tržních poplatků. Tehdy se platilo při prodeji z tržního stánku za ovoce, semena a koření za 1m² plochy 2 Kčs, stejná částka i za houby a jiné lesní plodiny. Za jednoho králíka se platilo 1 Kčs, za mrtvé kůzle 2 Kčs, za živé 4 Kčs, za velkou drůbež 2 Kčs, za malou drůbež 1 Kčs. Při prodeji zboží z vlastního vozíku nebo trakaře trhovci zaplatili 3 Kčs, z jednosměrného povozu 5 Kčs, z dvousměrného pak 10 Kčs, z motorového vozidla do 20 q nákladu 10 Kčs. Při výročních trzích se v roce 1946 vybíralo za každý zabraný 1m² po 3 Kčs. Každý prodavač, který přišel na trh se zbožím, musel zaplatit 3 Kčs, poplatek 5 Kčs se požadoval také od zmrzlinářů a párkařů za každý vozík nebo stůl a každý kotlík. Trhovci na výročních trzích zaplatili 60 Kčs za uzavřený stánek, poloviční částku za otevřený stánek, za jednoduchý stůl město požadovalo 20 Kčs, za dvojitý stůl pak 30 Kčs. Domácí živnostníci a obchodníci mohli na vše uplatňovat 30% slevu, na začátku 20. století to však bylo 50 %. Výše

---

²⁶⁶ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/23.

poplatků se ještě drobně upravovala v roce 1948, přibyly například částky za velké a malé nákladní auto, domácí živnostníci tehdy měli už jen 5% slevu z poplatků.²⁶⁷

Příjmy obce z tržních poplatků tvořily nezanedbatelnou částku v obecním rozpočtu, město se snažilo na konci 40. let 20. století poplatky zvýšit. V průběhu druhé světové války bylo konání týdenních a výročních trhů omezeno, tomu odpovídaly i finanční obnosy získané z trhů. Obec Poděbrady vydělala na tržních poplatcích 5 560 Kčs za rok 1945, již rok po válce činil příjem z tržních poplatků 33 564 Kčs, o rok později to bylo 46 601 Kčs. Z těchto vydělaných peněz ale muselo město zaplatit ročně nemalé částky na další provoz trhů, amortizace si vyžádala 18 000 Kčs, odměna výběřčím poplatků činila 10 000 Kčs, správní režie stála od 2000 do 5 000 Kčs. Čištění tržiště přišlo město za tři roky průměrně na 6 960 Kčs, dozor na tržišti stál 5 000 Kčs a na stavění stánků bylo potřeba v průměru 7 683 Kčs.²⁶⁸

V květnu 1912 se na trhu v Poděbradech odehrála neobvyklá událost. Trhovce z Odřeps nabízel na prodej zabitá kůzlata. Třináct těchto kůzlat si koupila jistá paní ze Sadské, manželka obchodníka, která je plánovala odvézt na jatka do Sadské a odtamtud do Prahy. Mrtvých kůzlat si na trhu všiml městský policejní strážník. Kůzlata byla zkoumána zvěrolékařem, který konstatoval, že jsou naprosto nevhodná ke konzumaci z důvodu nevyspělosti kůzlat a nevyzrálости masa. Kůzlata byla ve smyslu zákona o dobytčích masech z roku 1907 a zákona o falšování potravin z roku 1896 na policejní stanici zadržena. Kůzlata navíc neměla potřebný certifikát a způsob tohoto obchodu poškozoval město, neboť přišlo o jateční poplatek nebo o poplatek za zdravotní prohlídku. Poškození tímto obchodem byli i řezníci, kteří platí poctivě jateční poplatky i lékařské prohlídky. V neposlední řadě celá záležitost uškodila i potenciálním kupcům, kteří takové zboží kupovali v dobré víře. Událost byla vyřešena pokutou 10 K, kterou uložilo město paní ze Sadské, jež mrtvá

---

²⁶⁷ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/1.

²⁶⁸ Tamtéž, sign. 9/4/2.

kůzlata koupila a chtěla dovézt na jatka. Částka 10 K byla věnována chudým poděbradským občanům.²⁶⁹

Stejně jako dnes, i v první polovině 20. století, se mezi prodavači vyskytovali i lidé nepoctiví. Jeden takový případ dokládá vyhláška z května roku 1915. Někteří prodavači se totiž zdráhali prodávat zájemcům své zboží po jednotlivých kusech. Naopak ale byli ochotni smlouvat s překupníky a výrobky (máslo, vejce atd.) jim po trhu přenechávali. Tento nepřípustný postup se měl podle vyhlášky do budoucna trestat.²⁷⁰

V první polovině 20. století se v Poděbradech vedla diskuse, zda provozovat výroční trhy během lázeňské sezóny, tj. od května do září, či zda v tomto období ponechat pouze dobytčí trhy. Tento návrh vzneslo obecní zastupitelstvo, které jej postoupilo k řešení městské radě. Ta se proto obrátila na osm živnostenských společenstev, které žádala o vyjádření. Odpověď nedorazila pouze od společenstva kovářů. Odborné společenstvo hostinských a výčepníků pro Poděbrady a okolí ale s návrhem městské rady z května roku 1912 nesouhlasilo, protože by zrušení trhů poškodilo zejména hostinské, zároveň by obec přišla o peníze z poplatků, které by se snažila nahradit zvýšenými obecními přírážkami. Nesouhlasné stanovisko uvedlo i společenstvo živností potravních, dopravních atd. z Poděbrad. Živnosti spojené s potravinářstvím by na zrušení trhů velmi trpěly, stejně jako město na penězích z poplatků. Za přijetí návrhu se naopak přimlouvalo obchodní grémium, společenstvo smíšených živností, společenstvo oděvních živností a obuvníků a společenstvo kůží zpracujících. Proti se stavělo již zmíněné společenstvo živností potravních, společenstvo řezníků a uzenářů a společenstvo hostinských a výčepníků. Městská rada se na základě těchto vyjádření v listopadu roku 1912 rozhodla, že výroční trhy zůstanou v průběhu lázeňské sezóny zachovány. Rozhodnutí bylo potvrzeno ještě v lednu roku 1913. Tržní komisaři měli ale dohlížet na to, aby trhovci

---

²⁶⁹ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/20.

²⁷⁰ Tamtéž, sign. 9/3/9.

hlasitě nevyvolávali, a město se po skončení trhu mělo zasadit o co nejrychlejší úklid prostoru tržiště.²⁷¹

Popularita výročních trhů začala ve 20. letech 20. století pozvolna klesat. V Poděbradech se začaly ozývat hlasy volající po omezení počtu výročních trhů, někteří lidé pokládali dokonce výroční trhy za přežitek a tvrdili, že do lázeňského města se nehodí. Tyto názory ještě zesílily na počátku 30. let, kdy na obchodníky dolehla hospodářská krize. Obchodní grémium a živnostenská společenstva žádala zrušení některých výročních trhů. Trhy totiž představovaly konkurenci pro vlastní zboží živnostníků a místních obchodníků. První návrh z roku 1932 hovořil o zrušení trhů v lázeňské sezóně, tedy trhu svatomarkétského a svatobartolomějského. Obchodní grémium si přálo zachování jen výročních trhů v roce. S tím nesouhlasili zástupci potravinářských živností, kteří by tak přišli o příjmy od venkovského obyvatelstva. Městská rada vedla na téma omezení trhů vášnivou debatu, nakonec hlasováním rozhodla o zrušení třech výročních trhů, osm jich v kalendáři zůstalo.²⁷²

V roce 1937 požádal Městský úřad v Poděbradech pražské zemské úředníky o změnu termínů konání výročních trhů v Poděbradech. Poděbrady usilovaly o to, aby se výroční trhy pořádaly vždy druhý pátek v měsíci kromě posvícenského trhu, jenž by se i nadále uskutečňoval v pondělí po dni Povýšení sv. Kříže. Zemský úřad vydal k této věci stanovisko až o tři roky později, výnosem z 13. června 1940 povolil požadované přeložení. Polovina dosavadních výročních trhů totiž připadala na pondělí. Tržiště bylo umístěno na Jiřího náměstí, kudy ale zároveň procházela státní silnice spojující Prahu s Hradcem Králové. Důsledkem stále zvyšující se intenzity silničního provozu působily povozy trhovců, kteří přijížděli na trhy již v neděli, značné dopravní komplikace, a narušovaly tak klidnou lázeňskou atmosféru. Od té doby se tedy výroční a týdenní trhy v Poděbradech realizovaly v následujících dnech, jak dokazuje dokument z července roku 1948. Výroční trhy (jarmarky) hostilo město Poděbrady vždy druhý pátek v měsíci kromě června a července (měsíce hlavní lázeňské sezóny). Výroční trh tady býval často zároveň i trhem dobytčím. Dobytek a

---

²⁷¹ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/49.

²⁷² Tamtéž, Záležitosti trhovní (1921 – 1938), karton č. 448, i. č. 880, sign. 9/4/3.

koně jinak přijížděli trhovci prodávat každou středu a sobotu, pokud na některý ze dnů nepřípadl zasvěcený svátek. V tom případě se tyto trhy odbývaly o den dříve. Spolu s trhy na dobytek a koně se pořádaly také pravidelné týdenní trhy. Na hodovní pouť chodili poděbradští občané, kterých bylo tehdy více než 10 000, i lidé z okolí první neděle v květnu.²⁷³

Trhy se kromě Poděbrad pořádaly také v Městci Králové. Tady se výroční trhy zpravidla konaly v pondělí po Třech králích, v poslední masopustní středu, v pondělí po neděli Quas., v pondělí po svátku Božího Těla, na den sv. Bartoloměje, ve středu po sv. Františku Seraf. a ve středu po sv. Cecílii. Týdenní trhy probíhaly v Městci Králové každý pátek, dováželo se na ně přibližně 150 – 200 kusů prasat, ve velkém množství také pšenice, ječmen a oves. Na místní výroční trhy se v průměru přihánělo kolem 500 kusů dobytka.²⁷⁴

Tržiště bylo místem, kde lidé z venkova i z města mohli nakoupit i prodat zemědělské a řemeslnické výrobky či dobytek a koně. Trhy se staly tradiční příležitostí k obchodu a setkávání s lidmi, ukončilo je až znárodnění živností a obchodu v 50. letech 20. století. Jak už bylo řečeno, na trhu většinou prodávali lidé z vesnic, kteří zde prezentovali své zemědělské výrobky. Kupci jejich výrobků byli většinou měšťané, často dělníci zaměstnaní v průmyslových podnicích, kteří neměli vlastní zdroj čerstvého zboží.

S obchodováním souvisí i podomní obchod, jenž se provozoval před sto lety a v jisté formě nezanikl ani dnes. Zda omezit podomní obchod, diskutovala městská rada v Poděbradech na své schůzi v březnu roku 1927. Od prosince 1926 totiž začal platit zákon č. 87 Sb. z. a n., kterým se reguloval podomní obchod. Podle tohoto zákona se zakazoval podomní obchod v lázeňských městech a v obcích nad 10 000 obyvatel. V obcích, majících méně než 10 000 obyvatel, mělo obecní zastupitelstvo možnost volby. Pokud se na tom zástupci obce dohodli, mohli vydat usnesení o zákazu podomního obchodu, které potvrdil politický úřad pro slyšení

---

²⁷³ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/10.

²⁷⁴ ČEČETKA, 1906, s. 156.

obchodní a živnostenské komory a příslušné živnostenské společenstvo. Tuto záležitost probírala také městská rada v Poděbradech, neboť město nebylo doposud oficiálně uznáno za lázeňské. Podomní obchodníci v Poděbradech nenabízeli zboží, které by se nedalo koupit u místních obchodníků, mnohdy také výhodněji než při podomním prodeji. Městští radní se také domnívali, že podomní obchodníci obtěžují svou činností občany města i lázeňské hosty. Navrhli proto schválit usnesení o zákazu podomního obchodu. Zákon nedovoloval podomním obchodníkům získat oprávnění k podomnímu obchodu pro lokality jiné než jejich místo bydliště. Zákon se ovšem netýkal lidí poškozených válkou.²⁷⁵ Podomní obchodníky neměli příliš v lásce živnostníci, kteří prodávali zboží ve svých kamenných obchodech.

3. 3 Průmysl

Poděbradsko bylo regionem v první řadě zemědělským, dokazují to i čísla ze začátku 20. století – tehdy bylo v širokém okolí Poděbrad (včetně Nymburska) registrováno 6 673 polních hospodářství a 3 614 živnostenských závodů. I přes dominantní postavení zemědělství se v této oblasti dařilo rozvíjet zejména potravinářský a strojní průmysl, zastoupeno zde bylo i oděvnictví a stavební živnosti. Počet živností ale pomalu klesal, lidé se z domova nejčastěji věnovali košíkářství, textilnictví, oděvnictví či soustružnictví perleti a kosti. Počátkem 20. století se těmito odvětvími v domácím průmyslu zabývalo na Poděbradsku a Královéměstecku 86 lidí, živnostenských závodů existovalo ve stejné lokalitě 73. Nemálo lidí, kteří byli zaměstnáni v průmyslu, se doma zaobíralo také zemědělstvím. Byly mezi nimi i ženy, které pracovaly v průmyslových závodech a továrnách. Ženy tvořily 12, 8 % všech dělníků a ruce k dílu přikládaly často například v cihelnách, hojně se živily jako švadleny. Do práce v průmyslových závodech se zapojovala i mládež, jež čerstvě absolvovala povinnou školní docházku. Před sto lety připadaly v regionu na 1 km² čtyři závody. Nejméně se zde nacházely velkozávody (2 %), více se pak objevoval živnostenský průmysl (46 %) a obchodní živnosti (52 %), z nichž nejrozšířenější bylo hostinství. To tvořilo dvě třetiny z 586 koncesovaných živností

---

²⁷⁵ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1922 – 1936, kniha č. 90, i. č. 117.

na Poděbradsku (včetně Nymburska). Řemeslných živností se objevovalo v okrese 974, svobodné živnosti byly zastoupeny počtem 1 237. V poděbradském politickém okrese se nejvíce dařilo cihlářství, sklářství, slévání kovů, podkovářství, zámečnictví, strojnictví, nábytkovému truhlářství, krejčovství, obuvnictví, cukrovarnictví, řeznictví, hostinství, výrobě umělých hnojiv, stavitelství, zednictví nebo tesařství.²⁷⁶

Živnostenstvo měla na starosti Obchodní a živnostenská komora v Praze. Řemeslníci se sdružovali ve společenstva, tzv. grémia, aby mohli účinněji bojovat za svá práva. V regionu fungovala tato společenstva: společenstvo živností smíšených, obchodních, oděvních a potravních v Městci Králové, společenstvo živností smíšených a hostinských v Dymokurech a živností smíšených, oděvních, obchodních, kůži zpracujících, potravních, kovářů a mlynářů v Poděbradech. Jednou z aktivit živnostenských společenstev bylo například pořádání okresních výstav, výstav prací učňovských. Společenstva se věnovala také podpoře pokračovacích průmyslových škol. Živnostníci organizovali i řemeslnické besedy, které se zabývaly vzděláváním i pomocí svým nemocným a starým členům.²⁷⁷

19. století a začátek 20. století představovalo dobu industrializace. Ruční práci pomalu zastiňovala činnost strojů, manufaktury nahrazovaly továrny. Lidé si museli na nový způsob produkce zvykat. Proces výroby se zrychloval, uplatnění v průmyslu s sebou přinášelo nové zkušenosti, nové pracovní tempo, nový styl života i vydělané peníze. Přestože s průmyslem byla spojována hlavně města, zasáhl i venkov, kde vznikaly továrny produkující sklářské nebo textilní výrobky. Průmyslové podniky vlastnili i velkostatkáři, jinak tomu bylo i na Poděbradsku. Venkov znamenal pro průmysl velký potenciál, nabízel energetické a surovinové zdroje i volnou pracovní sílu.²⁷⁸

Poděbradsko nebylo z hlediska průmyslu a řemesel výjimečným regionem. Lidé zde byli zaměstnáni v různých oborech. Jedním z nich bylo například zpracování kamene, zemin nebo hlíny. V oblasti se hojně nacházely opukové lomy,

---

²⁷⁶ ČEČETKA, 1906, s. 169 – 170.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 191.

²⁷⁸ NOVÁK, 2007, s. 9.

opuka se těžila zejména v Běrunicích, Činěvsi, Městci Králové, Opočnici, Záhornici nebo v Pátku a v Sánech. Štěrk se získával hlavně na Šutrovníku u Kněžic. V Poděbradech a Městci Králové působili kameníci a sochaři, kteří ovšem používali nejvíce hořický pískovec. V Poděbradech na začátku minulého století kromě těchto profesí existovaly také tři závody na výrobu cementového a betonového zboží.²⁷⁹

I do lomařství zasáhla industrializace. V tomto oboru sice dále vládla ruční práce, jiným způsobem ale probíhaly trhačí práce – nejprve střelným prachem, posléze dynamitem. Především se začaly strojně vrtat díry. Do lomu často vedly i koleje pro železné lomové vozíky, které sloužily k dopravě kameniva. Naopak nové technologie pronikaly jen pomalu do činnosti dělníků v pískovnách, které se v poděbradském regionu rovněž nalézaly. Mechanická rypadla a nakladače používaly velké závody až v období mezi světovými válkami.²⁸⁰

Strojní průmysl v regionu zastupovaly například strojnicko-klempířské dílny v Libici, v Činěvsi, v Městci Králové a v Poděbradech.²⁸¹

Známým závodem na Poděbradsku se stala Parní pila Vojtěcha Kerharta v Poděbradech. Pílu založil v roce 1873 Vojtěch Kerhart, ze skromné myšlenky vyrostl velký podnik, jenž počátkem 20. století zpracovával ročně více než 6 000 m³ dříví dubového, borového, smrkového i jedlového. Z borovic a dubů v pile udělali hranoly a prkna pro dílny, na stavbu vagonů nebo na mostní a vodní stavby. Z nejlepších dubů dělníci vyráběli mlýnské hřídele. Pílu poháněl parní stroj o výkonu 40 HP, v provozu tady byly dvě velké mřížové pily, horizontální pila, čtyři okružní pily a tzv. „šindelka“. Světlo dodával do továrny před více než sto lety dynamoelektrický stroj s akumulátory, napojený na dvě obloukové lampy a 50 žárovek. Závod zaměstnával 70 dělníků. Ti se podíleli na prodeji zpracovaného dřeva do okolí, z pily se vyváželo dříví i do ciziny. V roce 1902 přibyla k pile také

---

²⁷⁹ ČEČETKA, 1906, s. 173.

²⁸⁰ NOVÁK, 2007, s. 9.

²⁸¹ ČEČETKA, 1906, s. 174.

cihelna, v níž se vyráběly drážkové tašky, dlaždice a roury. Parní pila a cihelna Vojtěcha Kerharta se mohla pyšnit také produkcí umělého mramoru.²⁸²

Tradiční košíkářství, výroba rákosových rohoží nebo kartáčnictví se na začátku 20. století zachovalo v Poděbradech, Městci Králové, Dlouhopolsku. V regionu se vyskytovaly i takové profese jako například soustružníci perleti v Městci Králové, kteří se zabývali výrobou tehdy populárních perleťových knoflíků pro cizí závody. Oděvnictví a textilnictví patřilo na Poděbradsku mezi častější zástupce průmyslu, přesto bylo tkalcovství na počátku 20. století na ústupu. V Městci Králové, Kněžicích, Činěvsi a jinde se tkaly ručníky, deky nebo bavlněné šátky. Len se dříve na Královéměstecku hojně pěstoval, v Záhornici se konaly velké trhy. Lidé trávili volné zimní večery předením. Tato tradice ale zanikla již v druhé polovině 19. století. Přesto se ještě ve 20. století umělému tkalcovství věnovala firma Josefa Šorma. 100 dělníků, kteří pracovali pro Šormovu firmu, vyrábělo různé zdobené ručníky, lázeňské přikrývky a pláště, pokrývky na postele a jiné zboží. Šormovi zaměstnanci pracovali ve svých bytech v Městci Králové, v Kněžicích, Chroustově i v Činěvsi. Zboží se dodávalo i do různých závodů ve Vídni. Spotřeba bavlny se průměrně pohybovala kolem 60 000 K za rok. Šikovný dělník si tak mohl za týden vydělat 16 – 20 K. Krejčím a ševcům začaly od počátku 20. století pomáhat šicí stroje. Produkce oděvů a obuvi vykazovala v regionu nadprůměrné hodnoty, proto se ale těmto živnostem přestávalo dařit. Na 400 občanů připadl jeden krejčí, na 300 pak jeden obuvník. Řemeslníci byli nuceni pracovat za malou peněžní odměnu pro velké podniky, nejméně z nich si musel hledat i jiné zaměstnání.²⁸³

Na vesnicích tady i v první polovině 20. století přetrvávaly kovářské, truhlářské dílny i tesařské dílny. O jejich práci byl stále zájem. Avšak i tito řemeslníci si museli zvykat na nové postupy jejich práce, které jim ale výrazně usnadňovaly vykonávání jejich řemesla. Do dílen se zaváděly okružní a pásové pily. Mezi dřevařské řemeslníky se ale příliš rychle nešířily, bránily tomu energetické zdroje. Řemeslníci využívali vodu nebo motor. Větší kolářské nebo truhlářské dílny si mohly dovolit stabilní spalovací naftové nebo benzínové motory, díky nimž

---

²⁸² ČEČETKA, 1906, s. 175.

²⁸³ Tamtéž, s. 176 – 177.

fungovaly různé stroje. V meziválečném období se objevily převozní elektromotory. Kovářům v minulém století pomáhaly buchary a dmychadla, která rozpochovaly vodní kolo nebo motor. Přim ale stále hrála ruční práce. Na tu se museli dlouho spoléhat především zedníci. Přestože strojní míchačky tu byly již od meziválečné doby, na venkově se s nimi zedníci neseťkali. Pracovat s nimi se mohli naučit během stavebních prací ve městě, kam často odcházeli na léto.²⁸⁴

Cihelny

Venkov poskytoval také díky vysušování pozemků dostatek prostoru pro výstavbu nových budov, proto se tady nacházely cihelny, lomy, pískovny nebo vápenky. Přestože se cihly ještě často pářily rovnou na místě budoucí stavby, začaly postupně vznikat moderní velké cihelny. Cihelny stály v blízkosti vesnic již v průběhu 19. století. Ve výrobě cihel představoval výrazný pokrok cihlářský lis, který usnadňoval dělníkům práci, a kruhové a šachtové cihlářské pece, v nichž se místo dřevem topilo uhelným prachem.²⁸⁵

Nové technologie si osvojovaly i cihelny v poděbradském regionu, kterých tu nebylo málo. Parostrojní cihelna s kruhovou pecí se nacházela například v Běrunicích, ručním i strojovým způsobem se zde vyráběly cihly, tašky, trativodní trubky, dlaždice, skruže. Cihelny existovaly také v Činěvsi, Dlouhopolsku, Dymokurech, Poděbradech, Sánech, Senici a Úmyslovicích. Zrušení se dočkaly továrny v Poděbradech a v Pískové Lhotě.²⁸⁶

K poděbradskému velkostatku patřily před sto lety tři cihelny – cihelna na Šabatě, ležící v obci Kouty, v Huslíku (část Poděbrad) a nejnovější cihelna, vystavěná na konci 19. století, v Radovesnicích.²⁸⁷ Radovesnice je obec ležící těsně za hranicí poděbradského regionu. Přestože neleží přímo ve zkoumané oblasti, archivní prameny se o ní zmiňují častěji než o cihelnách na Šabatě a v Huslíku, proto bych ji ráda využila k přiblížení poměrů v cihelně poděbradského velkostatku.

---

²⁸⁴ NOVÁK, 2007, s. 9.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ ČEČETKA, 1906, s. 173.

²⁸⁷ DOLEŽAL, 1891, s. 56.

Těsně před koncem 19. století se v radovesnické cihelně vyrobilo ročně 168 950 kusů cihel, z toho 130 590 kusů první jakosti. Tašek produkovala radovesnická cihelna méně – 7 348 kusů. Cihelna byla schopna podle potřeby během čtyř týdnů zhotovit a dodat 30 000 kusů cihel a 2 000 tašek.²⁸⁸

Radovesnická cihelna disponovala kruhovou pecí s 12 komorami, do níž se vešlo 6 500 cihel. Střechu budovy s kruhovkou podepíralo 18 sloupů, které stály kolem pece.²⁸⁹

Archiv ukrýval i dokument informující o závazcích a odměnách cihlářského mistra v cihelně v Radovesnicích. Tím zde byl v prvních letech 20. století Václav Hauk. Podle smlouvy měl za každý 1 000 dobře vypálených cihel obdržet mzdu ve výši 10, 50 K. Navíc dostával za každý 1 000 kusů prodaných cihel odměnu 50 haléřů. Cihlářský mistr mohl cihly vydávat pouze na poukázky od cihelní správy. Musel také při své práci respektovat správce cihelny i úředníky velkostatku. Kromě samotného vypalování cihel obstarával cihlářský mistr i činnosti s tím spojené – navození cihel do pece, jejich vyvození, vyrovnání a vytřídění nekvalitních cihel. Mistr si musel rovněž na podzim připravit hlínu na výrobu cihlářského zboží, musel ji propracovat a nechat přezimovat. Z cihelny nesmělo vzejít více než 5 % brakových cihel z 1 000 vyrobených kusů. Za 1 000 kusů braku dostal cihlářský mistr 7 K. Při výrobě cihel musel brát mistr ohled na aktuální poptávku po zboží, nadpočet cihel ve skladu byl nežádoucí. Písek a palivo dodávala do cihelny správa cihelny. Cihlářský mistr nesměl na vypálení 1 000 cihel spotřebovat více než 180 kg uhlí. Po vypálení cihel měl povinnost oznámit výrobu cihel správě závodu, ta si následně zboží převzala a potvrdila. V případě, že by byly všechny cihly vyrobené najednou v jedné peci znehodnoceny, musel cihlářský mistr správě cihelny zaplatit veškerou způsobenou škodu. Mistr měl rovněž zodpovědnost za inventář cihelny. Poslední odstavec smlouvy tvořil odstavec o lidech, kteří by, ač zaměstnanci poděbradského

---

²⁸⁸ Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Poděbrady, Cihelna (1881 – 1907), i. č. 1717, karton 1364.

²⁸⁹ Tamtéž.

velkostatku, vystupovali proti zájmům velkostatku. Takové zaměstnance by velkostatek ze svých služeb propustil.²⁹⁰

Radovesnickou cihelnu měl zmíněný Václav Hauk od poděbradského velkostatku v pachtu od 1. ledna 1902 do 1. ledna 1905. Obě strany, tedy cihlářský mistr i velkostatek, si ponechaly půlroční výpovědní lhůtu. Cihlářský mistr byl povinen platit roční nájem 1 600 K již půl roku předem bez srážek do důchodu velkostatku. Tzv. pachtovní smlouva zavazovala cihlářského mistra k zaplacení kauce v hodnotě 800 K, jež mu po skončení doby pronájmu velkostatek vyplatil. Nájemce pod svou správou převzal i veškeré budovy patřící k cihelně a hradil jejich opravy. Rovněž musel přijmout do úschovy inventární předměty a strojní zařízení na výrobu trubek. Drenážní trubky ovšem cihlářský mistr neprodukoval, tato skutečnost byla také obsahem pachtovní smlouvy. Mistr mohl hlínu na výrobu cihel dobývat pouze pod dozorem pověřence z velkostatku, k dobývání mohl využít část tzv. hliňáku, odkud se nezískávala hlína pro zemědělské účely. Nájemce mohl po dobu pronájmu zdarma obývat byt u cihelny. Pronajímatel platil daně vyplývající z provozu cihelny, nájemce musel hradit všechny ostatní poplatky včetně nemocenského a úrazového příspěvku. Ačkoli měl cihlářský mistr cihelnu v pronájmu, zřízcům velkostatku musel kdykoli umožnit volný přístup do budov cihelny. Nájemce byl povinen všechny cihlářské výrobky poskytnout pro potřebu poděbradského velkostatku za ceny běžného prodeje.²⁹¹

Námezdní smlouva z roku 1902 mezi cihlářem cihelny v lokalitě zvané „na Šabatě“ v obci Kouty a velkostatkem se od smlouvy s cihlářským mistrem z radovesnické cihelny drobně lišila. Cihlář spolu se svými dělníky měl za úkol nejméně osmkrát za rok zaplnit pec ze dvou třetin taškami a z jedné třetiny cihlami, které se v peci vypálily. Velkostatek dával cihláři na každých vypálených 1 000 kusů zboží 5 metrických centů černého uhlí a na vypálení jedné pece poskytoval 4 metry dříví. Cihlář nesměl použít více paliva, naopak nežádoucí bylo také šetření palivem, neboť cihlář by za ušetřené palivo neobdržel od velkostatku žádnou peněžní náhradu.

---

²⁹⁰ Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Poděbrady, Cihelna (1881 – 1907), i. č. 1717, karton 1364.

²⁹¹ Tamtéž.

Co se týče mzdy, cihlářovi bylo vyplaceno za 1 000 cihel 11 K, za 1 000 tašek 12 K. Stejně jako v případě cihelny v Radovesnicích si i na Šabatě měl hlínu k vypalování obstarat a připravovat sám, ale na jeden krychlový sáh (necelých 7 m³) obdržel od velkostatku zálohu 2 K. Na jednu pec bylo zpravidla potřeba 12 krychlových sáhů hlíny. Cihlář musel velkostatku oznamovat navážení a vyvážení pece, aby mohli zaměstnanci velkostatku zkontrolovat syrové a posléze vypálené zboží. Kontrole a počítání zboží byl cihlář přítomen a zodpovídal za správný počet výrobků. Nekvalitní zboží se cihláři nepočítalo, ale za tento materiál musel cihlář jako náhradu zaplatit palivo. Za splnění podmínek námezdní smlouvy ručil cihlář celým svým majetkem. V případě poškození zboží živelnou pohromou se způsobená škoda cihláři nenahradila. Také cihlář z cihelny na Šabatě se musel přizpůsobit všem rozkazům od úředníků poděbradského velkostatku.²⁹²

K běžnému vybavení cihelny v první polovině 20. století patřila například železná forma na tašky a háky, železné síto, forma na rošty, železná forma na cihly, sekáč na hlínu, dřevěná forma na cihly aj. Celkově se hodnota předmětů v inventáři cihelny rovnala 444 K. Cihelna v Koutech se nemohla chlubit moderní kruhovou pecí jako cihelna v Radovesnicích. Cihly se tady vyráběly ručně, vypalovaly se v polní peci, kam se vešlo asi 20 000 kusů cihel. Na dobývání hlíny byla potřeba motyka a rýč, hlína se dolovala z hloubky od 0,5 do 4 m, kolečky se pak vozila do kůlny u cihelny připravena na další zpracování. Cihelna v Koutech zaměstnávala podstatně méně lidí než ta radovesnická. Obě cihelny měly sice pouze jednoho cihláře, v cihelně na Šabatě ale pomáhali jen tři nádeníci, v Radovesnicích působilo 24 nádeníků, z toho tři ženy.²⁹³

Podle pracovní smlouvy z radovesnické cihelny poskytovala cihelna zaměstnání topiči, jenž obsluhoval parní stroj, cihlářskému mistrovi, dělníkům, kteří vyráběli cihly a tašky ručně, dělníkům, kteří se zabývali obsluhou trubky lisujícího stroje. Práci tu měli i dělníci zavážející suroviny do kruhové pece, dělníci rovněž rovnali suroviny v kruhu, vyváželi vypálené zboží a pomáhali při topení v kruhové

---

²⁹² Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Poděbrady, Cihelna (1881 – 1907), i. č. 1717, karton 1364.

²⁹³ Tamtéž.

peci. Dělníci byli rozděleni podle druhu své práce, zároveň ale mohli vykonávat i práci, jež byla blízká jejich specializaci. Cihelna mohla nabídnout práci také mladistvým (minimálně čtrnáctiletým) a ženám, tato skupina ovšem vykonávala pouze lehčí práce, například odnášení surových cihel ze stolu, krájení trubek u stroje lisujícího trubky, odebrání trubek od lisujícího stroje, odnášení trubek do kůlen a na půdy či vytírání trubek. Ženy ani děti nesměly sloužit noční směny, čerstvé matky mohly v závodě opět pracovat až po čtyřech týdnech od porodu. Ačkoli cihelna nepřijímala žádné učně, umožňovala chlapcům mladším 18 let navštěvovat živnostenské večerní a nedělní školy.²⁹⁴

Pracovní smlouva samozřejmě stanovovala pracovní dobu zaměstnancům cihelny, pracovalo se od 6 h ráno do 18 h večer, tedy dvanáct hodin. Zaměstnanci měli během dne nárok na tři přibližně půlhodinové přestávky, během nichž se nepracovalo. V době poledního odpočinku trvajících od 12 do 13 h museli dělníci opustit všechny pracovní místnosti. Zahájení a ukončení pracovní doby oznamoval dělníkům zvuk zvonku. V případě potřeby nastoupili do práce i ve svátek, sváteční pracovní doba se počítala od 13 h do 18 h, aby se mohli i zaměstnanci cihelny zúčastnit ranních svátečních bohoslužeb. Neděle se stala pracovním dnem jen při nepřerušném topení v peci. Nedělní práce obnášela dohled nad sušícími se cihlami, úschovu cihel před deštěm a dvouhodinovou přípravu hlíny dospělými muži. Pokud se v neděli odehrávalo více než tři hodiny i dobývání hlíny, vyvážení a navážení cihel, měli dělníci následující neděle nárok na volný den. V případě, že se v kruhové peci topilo, museli dva dělníci obsluhovat topení jako ve všední den. V den, který předcházel velikonočním, svatodušním nebo vánočním svátkům se v cihelně pracovalo jen do 16. hodiny odpolední. Na základě úředního povolení nebo z důvodu nedostatku práce se mohla pracovní doba v radovesnické cihelně prodloužit, nebo zkrátit.²⁹⁵

S jiným pracovním režimem se museli sžít topiči, kteří měli na starosti zapálenou kruhovou pec. Pracovali ve dvou službách. Jeden dohlížel na pec přes den

---

²⁹⁴ Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Poděbrady, Cihelna (1881 – 1907), i. č. 1717, karton 1364.

²⁹⁵ Tamtéž.

(6 – 18 h), druhý v noci (18 – 6 h). Směny si vystřídal každý týden v neděli v poledne. V tu dobu jednomu končila osmnáctihodinová služba trvajících od večera, druhý v poledne právě nastupoval do služby, jež pro něj skončila další den v 6 h ráno. Při noční službě mohl dělník určený k přítápění odpočívat čtvrt hodiny po každém přiložení do pece.²⁹⁶

Dělníci z cihelny v Radovesnicích čekali každou sobotu po ukončení pracovní doby na svou výplatu. V sobotu také probíhalo odpočítání tašek a cihel cihlářským mistrem, mzda následovala po každém tisíci vyrobených kusů. Dělníci působící u stroje lisujícího trubky dostávali mzdu denně.²⁹⁷

Nad dělníky vykonával dozor cihlářský mistr, jemuž velkostatek poskytoval zálohu na práci. Mistrovou povinností bylo dbát na to, aby dělníci v cihelně správně a pečlivě prováděli svou práci a dodržovali pracovní řád. Cihlářský mistr disponoval právem přijmout a propustit dělníky s vědomím správy velkostatku. Dělníky mohl rovněž kárat, ale nesměl použít nadávky, jak je uvedeno v pracovní smlouvě. Dělníci si mohli na chování mistra u správy velkostatku stěžovat. Zároveň museli být všichni zde zaměstnaní dělníci členy okresní nemocenské pokladny v Chlumci nad Cidlinou, pojištění jim zajišťovala Dělnická úrazová pojišťovna pro Království české, příspěvky pro pojišťovnu za dělníky platila cihelna.²⁹⁸

Pracovní smlouva obsahovala také tresty pro dělníky, prvním stupněm v trestání byla domluva, dalším důtka, v nejhorším případě pak zaměstnancům hrozila výpověď. Důvodem k výpovědi byly cihlářské výrobky kvalitou neschopné prodeje, vypovězený dělník musel závod opustit po obdržení výplaty.²⁹⁹

Současně s cihelnami poděbradského velkostatku existovala na Poděbradsku kromě jiných i parní cihelna v Dymokurech, jež patřila dymokurskému velkostatku. Cihelna existovala od roku 1899, soustředila se na výrobu veškerých druhů

---

²⁹⁶ Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Poděbrady, Cihelna (1881 – 1907), i. č. 1717, karton 1364.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ Tamtéž.

cihlářského zboží. Tato kruhová cihelna vyprodukovala na počátku 20. století ročně v průměru přes 2 miliony kusů zboží (cihly, dlaždice, tašky a drenážní trubky). Blížící se a začínající druhá světová válka ale přinesla do cihelny omezení výroby jen na strojní cihly, v menší míře tady dělníci pracovali i na cihlách ručních. Tento pokles výroby způsobil nedostatek vhodných surovin, další důvod představovala rovněž konkurenční modernější cihelna v Hlušicích, která také náležela Czerninům a stále se zabývala i produkcí ostatního cihlářského zboží. Provoz cihelny v Dymokurech probíhal pouze v letních měsících, kdy se za den v cihelně vyrobilo cca 15 – 16 000 kusů strojních cihel, ročně to znamenalo asi 800 000 kusů cihel. Cihelna v Dymokurech se v regionu řadila počtem zaměstnanců mezi ty větší, v době plného provozu zaměstnávala 30 dělníků a dělnic a jednoho cihlářského mistra. Většina vyrobených cihel se upotřebila na hospodářské a průmyslové objekty dymokurského panství, zbytek se prodával do okolí. Cihelna ukončila svůj provoz v roce 1950. Budova cihelny po zbourání komínů a odvezení strojů sloužila jako sklad na brambory místnímu Jednotnému zemědělskému družstvu.³⁰⁰

Pivovary

Kromě cihelen byly častými hospodářskými podniky na venkově pivovary, většinou rovněž patřící nějakému velkostatku. Několik pivovarů stálo v první polovině 20. století také na Poděbradsku. Nejvýznamnějšími byly městský pivovar v Poděbradech, zámecký pivovar v Poděbradech a pivovar v Dymokurech.

Měšťanský pivovar Společenstva právovárečných občanů v Poděbradech pronajímalo již od poloviny 18. století 37 právovárečnicků. Pivovar pocházel ze začátku 16. století, na začátku 20. století jej měl v nájmu František Bouček. Ke konci 19. století byl pivovar rozšiřován, mohl se chlubit prvním elektrickým motorem v Poděbradech o výkonu 1, 25 HP. Měšťanský pivovar vyráběl několik druhů piva, v hostincích se prodávala piva 10⁰, 11⁰, 12⁰ a 15⁰. Za rok 1902 vyprodukoval pivovar 4 248 hl piva, při přípravě piva se spotřebovalo 12 q chmele, 1 023 q ječmene

---

³⁰⁰ BARTOŠOVÁ, 2011, s. 27 – 28.

a 2 200 q uhlí. Závod musel platit potravinovou daň v hodnotě 13 151 K. V době sladování zaměstnával pivovar devět dělníků, jindy pouze šest.³⁰¹

Zámecký pivovar vlastnil velkostatek, od roku 1884 jej však pronajímal. Oba poděbradské pivovary spolu soupeřily. Posledním nájemcem panského pivovaru se stal Ferdinand Rössler. Se vznikem poděbradských lázní stoupl i počet návštěvníků, kteří do města přijížděli, a tím i počet konzumentů piva. Objevila se tedy myšlenka na spojení obou pivovarů. V prosinci roku 1913 vznikl sloučením poděbradských pivovarů Akciový pivovar a sladovna v Poděbradech. Nová akciová společnost získala od právníků jejich práva výměnou za akcie v novém pivovaru. Jedním z akcionářů byl rovněž kníže Filip Arnošt z Hohenlohe-Schillingsfürstu, od něhož společnost odkoupila panský pivovar za 140 000 K. Ve správní radě pivovaru zasedali zástupci městské i knížecí strany, členem se stal například Arnošt Schreiber, majitel pivovaru a sládek z Nového Bydžova, a Hynek Kreutzer, bývalý sládek a ředitel Společenského pivovaru pražských sládků v Braníku. Správní radě předsedal Jan Hellich, významný poděbradský měšťan a lékárník. Roli místopředsedy zastával Alfréd Salich, ředitel poděbradského velkostatku a císařský dvorní rada. Prvním sládkem byl František Kuthan.³⁰² Budova zámeckého pivovaru se po sloučení stala nepotřebnou, v roce 1918 ji proto akciová společnost prodala společnosti s ručením omezeným Poděbradské mlýny a pekárny. Novému akciovému pivovaru se dobře dařilo. V letech 1913 – 1914 se povedlo navařit 7 600 hl světlého i tmavého piva³⁰³, podle pivovarské ročenky to bylo ale 12 000 hl piva.³⁰⁴ První světová válka ale výrobě piva příliš nepřála, místo ječmene se smělo vařit jen z náhradních surovin, tj. sušené řepy nebo čekanky s příměsí cukru. Důsledkem toho se v průběhu války vyrobilo asi 500 hl piva ročně. Tento stav se výrazně zlepšil brzy po skončení války,

---

³⁰¹ ČEČETKA, 1906, s. 186 – 187.

³⁰² JÁKL, Pavel. *Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska*. I. díl, Střední Čechy, Praha: Libri, 2004, s. 228, dále citováno: JÁKL, 2004.

³⁰³ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 18 – 19.

³⁰⁴ JÁKL, 2004, s. 229.

v roce 1919 již pivovar vyprodukoval 3 000 hl piva, do roku 1927 se dokonce roční produkce piva vyšplhala až na 9 955 hl.³⁰⁵

Během druhé světové války musel pivovar výrobu přerušit, odstávka trvala od jara roku 1942 až do konce války. Po ukončení válečného stavu se pivovar začal rekonstruovat a revitalizovat, aby mohl být v roce 1946 znovu obnoven jeho provoz. Na akciový pivovar dolehlo v roce 1948 znárodnění, stal se součástí sdružení Polabských pivovarů s nadřazeným podnikem v Kolíně. Jeho existence se již v té době chýlila ke konci, neboť byl shledán malým a neperspektivním podnikem, proto došlo v roce 1950 k jeho zrušení. Výrobní zařízení převzaly okolní pivovary – nymburský a dymokurský. Poslední informace o výši produkce poděbradského pivovaru hovoří o 6 975 hl piva. Místní pivovar se řadil mezi průměrně vybavené podniky. Jeho produkty byly oblíbené zejména mezi lázeňskými hosty, pro něž byl určen i speciál Poděbradský zdroj, který připravoval sládek Vačkář.³⁰⁶

Významný průmyslový závod představoval také pivovar v Dymokurech. Budova pivovaru pravděpodobně stála na dymokurské návsi již od 16. století.³⁰⁷ Starobylý pivovar, jenž vlastnil dymokurský velkostatek, byl v roce 1901 přeměněn na parostrojní. Tato rekonstrukce si vyžádala 300 000 K. V rámci rekonstrukce se k pivovaru přistavěla nová varna na 80 hl, strojovna s kotelnou, dělníci rovněž upravili sladovnu pro zpracování 50 vagónů ječmene v sezóně. Nedaleko se nacházela i vinopalna pro celé panství. V pivovaru pracovalo celkem 30 osob. Výrobu sladu obstarávala vlastní sladovna. Pivovaru patřilo také několik nemovitostí, a to dva hostince v Dymokurech, jeden v Kovansku, Nymburce a Kolíně a jeden obytný dům v Dymokurech. Pivovar zásoboval pivem pět vlastních hostinců a přibližně 110 dalších. Informace o produkci piva jsou dostupné zejména z období druhé světové války. Produkce piva v roce 1938 činila 16 000 hl, v roce 1939 vyrobil pivovar 19 000 hl, v roce 1940 to bylo 15 140 hl, o rok později 17 400 hl. K dopravě sloužily pivovaru tři vlastní nákladní auta, v roce 1942 už ale

---

³⁰⁵ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 18 – 19.

³⁰⁶ JÁKL, 2004, s. 229.

³⁰⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. díl. Praha: Libri, 1996, s. 807.

pouze jedno. Přepravu piva také zajišťovaly dvorské koňské potahy nebo potahy rolníků.³⁰⁸

V poděbradském regionu kromě pivovarů existovaly i jiné podniky vyrábějící nápoje. Tři závody na Poděbradsku a jeden na Královéměstecku produkovaly lihoviny, mimo to se v kraji nacházely i palírny, kde vznikaly pálenky a kořalky. Jejich počet ale pozvolna klesal. Nealkoholické nápoje, konkrétně sodovka, se vyráběla v Městci Králové zásluhou doktora St. Rejthárka.³⁰⁹

Cukrovary

Důležitou složku místního hospodářského průmyslu tvořily cukrovary. Rozvoj cukrovarnictví tady způsobilo pěstování cukrovky. V polovině 19. století začala cena cukrové řepy stoupat a cukrovarnictví získalo statut žádaného oboru. Prvním závodem na Poděbradsku se stala v roce 1864 Společná továrna na cukr v Poděbradech, do níž majitelé vložili kapitál 195 000 zlatých, což představovalo 600 akcií po 300 zlatých. O sedm let později vznikl Společný cukrovar v Králové Městci s kapitálem 197 100 zlatých. Ve stejném roce byl založen také cukrovar v Dymokurech. Následoval jej Spolkový cukrovar v Libici, vložený kapitál v tomto případě činil 200 000 zlatých. V celém politickém okrese poděbradském se v 70. letech 19. století nacházelo 15 cukrovarů, tedy největší počet ze všech okresů země. Místní cukrovary čekala většinou změna majitele, o jejich prodej se často přičinily exekuční dražby. Cukrovar v Poděbradech nakonec získala společnost z Nymburka, jež v Poděbradech vystupovala pod jménem Dostal a spol.³¹⁰ Leopold Dostal a zejména odborník na cukrovarnictví dr. Hanuš Karlík dokázali dovést poděbradský cukrovar k prosperitě. Cukrovar byl vybaven moderním zařízením, v sezoně v něm pracovalo 260 dělníků. Ti zpracovali za den 400 q řepy, posléze až 3 000 q řepy. Rok 1926 byl však pro poděbradský cukrovar osudný, cukrovar zasáhla krize způsobená celkovou nadprodukcí cukru u nás i dovozem levného třtinového

---

³⁰⁸ Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Dymokury, Pivovar, i. č. 538, karton 153.

³⁰⁹ ČEČETKA, 1906, s. 187.

³¹⁰ Tamtéž, s. 182 – 183.

cukru. Cukrovar krizi nepřekonal a ve stejném roce ukončil svůj provoz.³¹¹ Libický cukrovar se po ohlášení konkurzu dostal do rukou firmy F. Wiesner a spol. Cukrovar v Městci Králové po četných peripetiích nakonec koupila Česká společnost pro průmysl cukerní v Praze.³¹²

Neméně významným cukrovarem byl pro poděbradský region cukrovar v Dymokurech. V důsledku rozšiřující se obce Dymokury se místní rolníci rozhodli v roce 1871 postavit v místě akciový rolnický cukrovar, neboť potravinářský průmysl představoval dobrou investici. Později ale cukrovar neunesl ekonomickou krizi, a byl proto odkoupen dymokurským velkostatkem. Tímto způsobem se vřadil do vlastnictví Děpolda Czernina, jenž se svou rodinou obýval zdejší zámek. Význam tohoto podniku v obci dokládá i skutečnost, že jeden z ředitelů cukrovaru, František Pilař, se v roce 1911 dočkal jmenování čestným občanem Dymokur.³¹³

Po vzniku republiky v roce 1918 se rozpoutala debata, zda znovu nepřevést cukrovar na akciovou společnost. Majitel hrabě Czernin ale vznesl požadavek, chtěl přes polovinu akcií. S tím nesouhlasili místní rolníci a potenciální akcionáři, i proto k obnovení akciové společnosti nedošlo. Nápad znovuzavedení akciové společnosti se zrodil patrně s hrozbou zabránění podniku po vzniku Československé republiky. Myšlenka se ale potýkala s nedostatkem zájemců o akcie, plán tedy ztroskotal.³¹⁴

Cukrovar v Dymokurech poskytoval zaměstnání 11 úředníkům, 16 zřízencům, 19 stálým dělníkům a 40 nestálým. V době kampaní se střídalo v cukrovaru i 530 nestálých dělníků ve třech směnách. V roce 1924 prošel cukrovar rekonstrukcí. Tento průmyslový podnik se zabýval výrobou surového cukru, kterou obstarávalo šest kotlů a 45 elektromotorů. V sezóně 1941/1942 se v cukrovaru podařilo zpracovat celkem 391 208 q cukrovky, z které vzešlo 68 264 q surového cukru. Za 24 hodin dymokurský cukrovar zpracoval průměrně 11 000 q řepy. Dva vlastní rybníky o rozloze 80 ha zásobovaly cukrovar vodou. Dopravu si závod z části

---

³¹¹ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 21.

³¹² ČEČETKA, 1906, s. 183.

³¹³ *Pamětní kniha obce Dymokury*. III.díl, s. 15, uložena v Obecním úřadu obce Dymokury.

³¹⁴ *Pamětní kniha obce Dymokury*. III.díl, s. 15, uložena v Obecním úřadu obce Dymokury.

zajišťoval sám přes vlastní úzkokolejnou dráhu třemi lokomotivami a dalšími vozy. Cukrovar našel společníka v České společnosti pro průmysl cukerní v Praze, ta vložila do cukrovaru 3 000 000 korun a podílela se na čistém zisku cukrovaru nejvyšší částkou 150 000 korun.³¹⁵

Mlékárna

K velkostatku v Dymokurech patřila mlékárna, v níž pracovalo pět úředníků, jeden topič a devět dělnic. Denně mlékárna přijímala a zpracovávala kolem 6 500 l mléka. 1 282 dodavatelů pocházelo z 18 obcí. Dymokurská mlékárna se orientovala na výrobu sýrů, másla a dodávku konzumního mléka. Za měsíc podnik vyprodukoval 500 kg sýru, 2 000 kg másla a do Prahy odsud putovalo asi 150 000 l mléka ke konzumaci. Syrovátkou a nezpracovaným odstředěným mlékem zásobovala mlékárna vlastní dvory a dodavatele mlékárny v okolí. Pohon mlékárny zajišťovala pára i elektrická energie. Tento dymokurský závod provázela dobrá pověst a jeho produkty se staly velmi oblíbenými.³¹⁶

Mlékárna nezůstala v přímé režii velkostatku, byla pronajata v roce 1927 Jaroslavu Koskovi, což ale vážně ohrozilo další její existenci. Jaroslav Kosek musel mlékárnu kvůli finančním problémům v roce 1930 přenechat svému bývalému účetnímu Josefu Štěpánovi. Ten s mlékárnou nabyt také dluh ve výši čtvrt milionu korun. Štěpán od Koska převzal i mlékárnu v Nymburce, Josef Štěpán začal prodávat výrobky mlékárny ve stánku Staroměstské tržnice v Praze. Problémy ale trvaly dál. Koska na konci roku 1931 čelil trestnímu oznámení, které na něj podal Štěpán, neboť Koska nedodržel lhůty pro zaplacení dodávaného zboží, tak se vytvořil dluh 153 000 Kč. Koska také zneužil Josefa Štěpána, když si jeho jménem vypůjčil 150 000 Kč ze záložny v Městci Králové. Na základě toho pak záložna neposkytla úvěr Štěpánovi, jemuž začaly narůstat finanční potíže. Brzy se objevily ale úvahy o transformaci mlékárny na rolnický družstevní podnik. Realizace na sebe nedala dlouho čekat, a tak 14. února 1932 v Městci Králové vzniklo mlékařské družstvo v Poděbradech se sídlem v Dymokurech. Předsedou družstva byl ustanoven

---

³¹⁵Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Dymokury, Cukrovar, i. č. 538, karton 153.

³¹⁶Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Dymokury, Mlékárna, i. č. 538, karton 153.

Václav Vomela. Nově zřízené družstvo se stalo členem mlékárenského svazu při Ústřední jednotě hospodářských jednot.³¹⁷ Zdánlivě nic tedy nebránilo tomu, aby družstvo převzalo mlékárnu. Združstevnění mlékárny se nakonec neuskutečnilo, neboť mlékárnu znovu převzal do správy dymokurský velkostatek.³¹⁸

Mlékárenský podnik po znárodnění vzkvétal a po druhé světové válce se dočkal dokonce rozšíření. Denní příjem mléka přesahoval 14 000 l. Nákladný provoz zapříčinil zrušení mlékárny roku 1952, prostory mlékárny obsadilo JZD.³¹⁹

Mlýny

Počátkem 20. století českou krajinu často dotvářely mlýny. Mlýny patří mezi nejstarší průmyslové podniky. Vyskytovaly se i na Poděbradsku. Na počátku 20. století stály na Královéměstecku čtyři, na Poděbradsku osm, dohromady bylo v poděbradském politickém okrese, který zahrnoval i Nymbursko, 22 mlýnů, v nichž pracovalo 200 dělníků. České mlýny ale začaly trpět dovozem uherské pšeničné mouky, jež se zde i dobře prodávala. To snižovalo ceny obilí, například žita se mlelo čím dál méně. Mlýnům škodil i nedostatek vody v malých vodních tocích a počátkem 20. století dosud neregulované Labe. Na Královéměstecku se nacházely mlýny U Jakuba a Komárov, které dostaly jména podle Jakubského a Komárovského rybníka, přímo v Městci Králové fungoval parní mlýn. Další tři mlýny zmíněné již výše poháněla voda ze Sánského kanálu. V Sánech provozoval mlýn František Reif. Mlýn existoval i přímo v Poděbradech na řece Labi, jednalo se o americký mlýn bratrů Hlaváčových. Ten dříve produkoval i kroupy a jáhly, v 60. letech 19. století byl po americkém vzoru přestavěn na mletí pšenice a žita. V posledních letech 19. století mlýn obohatila automatická mlýnice na mletí žita. Mlýn pomáhal pohánět také panskou vodárnu, díky níž byly v provozu městské kašny. Poděbradský mlýn zaměstnával na konci 19. století tři stárky a 22 dělníků.³²⁰

---

³¹⁷ *Pamětní kniha obce Dymokury*. III.díl, s. 306, uložena v Obecním úřadu obce Dymokury.

³¹⁸ Tamtéž, s. 307.

³¹⁹ Tamtéž, s. 223.

³²⁰ ČEČETKA, 1906, s. 178.

Mlynář Vojtěch Hlaváč získal za své výrobky i ocenění v podobě zlaté medaile s portrétem císaře Napoleona III. na světové výstavě v Paříži v roce 1867. Po jeho smrti spadly na jeho syny, bratry Vojtěcha a Gustava, dluhy ve výši více než čtvrt milionu zlatých. Mlýn již nevynášel, proto se bratři rozhodli jej prodat. Prodej se uskutečnil až v roce 1913 za pomoci říšského poslance ing. J. V. Hráského. Rakouská správa zaplatila za poděbradský mlýn 650 000 K a pronajala ho Heleně Hlaváčové, vdově po jednom z bratrů – Gustavovi. Už v roce 1918 ale mlýn získala do nájmu společnost s ručením omezeným Společenské mlýny a pekárny v Poděbradech. Po vzniku Československé republiky přešel mlýn do vlastnictví republiky. Meziválečné období představovalo pro mlýn úspěšnou éru, stihl zpracovat 350 vagonů obilí ročně. V mlýně v té době pracovalo 15 dělníků a tři kancelářští úředníci. Akciová společnost zamýšlela v Poděbradech otevřít velkou pekárnu, proto koupila opuštěnou budovu bývalého panského pivovaru, projekt pekárny se ale nakonec nezrealizoval. Budovu panského pivovaru i budovy podzámeckého mlýna odkoupil v roce 1925 velkostatkář Josef Hyross za 226 000 Kč. Mlýnu v té době zbývalo už jen několik let existence, roku 1933 totiž vyhořel a již nebyl obnoven. Ve 40. letech 20. století byl mlýn definitivně zbourán.³²¹

Nedaleko obce Dymokury (asi 2 km) stojí dodnes mlýn Jakub, dnes už ale svému účelu neslouží. Majitelem mlýnu u Jakubského rybníka byl dymokurský velkostatkář. Datum založení mlýnu není známo, ví se, že v roce 1935 byl znovu postaven a vybaven moderními mlynářskými stroji a zařízením. Rekonstrukce si vyžádala 400 000 Kč. Pohon mlýnu byl zajišťován elektricky, elektřinu dodával elektrárenský svaz v Kolíně. Mlýn využíval i vodní turbínu o výkonu 15 HP a denně zpracoval maximálně 75 q obilí. Práce ve mlýně se soustředila převážně na námezdní, v menší míře i obchodní mletí. Velkostatek zaměstnával ve mlýně jednoho úředníka, jednoho stárka, tři mlynářské dělníky a jednoho učně.³²²

---

³²¹ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 19 – 20.

³²² Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Dymokury, Mlýn Jakub, i. č. 538, karton 153.

Mlýn přežil i druhou světovou válku a následné znárodnění průmyslových závodů. Již v majetku státu byl od srpna 1951 oficiálně určen k námezdnímu mletí pro osm obcí.³²³

Sklárna

Z dalších průmyslových podniků v poděbradském regionu bych ráda vyzdvihla poděbradskou sklárnu. Zdejší sklárna, která se stala prvním sklářským závodem ve středních Čechách, byla založena roku 1876 bratry Augustinem a Janem Gerhardtovými. O rok později již sklárna zahájila provoz. Vystavění sklárny v této lokalitě budilo rozpaky, neboť v okolí se nevyskytovaly žádné zdroje surovin pro výrobu skla. Tento obor neměl v tomto regionu ani žádnou tradici. V Poděbradech se jako jeden z důvodů zřízení sklárny diskutovaly přátelské vztahy bohaté rodiny Gerhardtů s knížetem Hohenlohe-Schillingsfürstem.³²⁴ Bratři Gerhardtové měli ale se sklem zkušenosti, vlastnili sklárnu v Pavlově u Světlé a do továrny rovněž přivedli pracovníky ze sklářských oblastí, zejména z Českomoravské vrchoviny. Jan Gerhardt v roce 1883 prodal svůj podíl ve sklárně bratrovi Augustinovi, toho ale brzy postihly dluhy a o deset let později se podnik musel prodat v exekuci. Dražbu tehdy vyhrála firma D. Berl z Vídně a sklárnu dala do pronájmu firmě Josef Inwald ve Vídni. Ta se zasloužila o vzkříšení závodu. V roce 1905 byla přistavěna moderní pec. Po přebudování a odkoupení sklárny tu začal s výrobou sifonových lahví. S produkcí lahví měl již své zkušenosti z továrny ve Zlíchově, odkud do Poděbrad přišla i většina tamějších zaměstnanců. Personál se rozšiřoval i nadále (na začátku 20. století zde pracovalo 200 – 250 lidí) a sklárna prosperovala. Ve sklárně se rodily výrobky za 700 000 K ročně, mzdy dělníků přitom přišly na 200 000 K. Vlastník sklárny se v roce 1908 transformoval na akciovou společnost Sklární a rafinerie Josef Inwald. Společnost převzala sklárnu a posléze brusírnu.³²⁵

---

³²³ Státní oblastní archiv Nymburk, fond MNV Dymokury, zápisy z obecní rady 1951, bez inventárního čísla.

³²⁴ KLÁSEK, 1938, s. 352.

³²⁵ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 22 – 23.

V období po první světové válce zažívala sklárna rozmach. Poptávka po sklářském zboží byla velká, místní olovnatý křišťál dosáhl světové proslulosti³²⁶, výrobky se dovážely do Číny, Austrálie, Skandinávie i Francie. Takto popisoval exkurzi ve sklárně František Josef Čečetka: „*Nestačíme sledovati zrakem, jak pod rukama dovedných dělníků vznikají sklenice, džbány, láhve i vázy nejkrásnějších tvarů... Pec vytápí se po 10 – 12 hodin dřívím, žárem asi 800 °C. Potom se zvýší teplota až na 1200 °C a zvolna se snižuje, aby sklovina zhoustla. Ve skladišti prohlížíme zásoby zboží, které je připraveno již k vývozu. Láhve „syfonky“ ukládají se do beden a určeny jsou pro Ameriku. Nádobý ze skla křišťálového rozejdou se do předních velkoobchodů po celém světě. Křišťálové sklo se ještě v brusírně obrousí, ozdobí.*“³²⁷

Prosperující období netrvalo dlouho, pro nadbytek produktů musel závod propustit 70 pomocných dělníků, provoz sklárny se omezil na tři dny týdně. Nepříznivá situace pokračovala do poloviny 20. let, tehdy se měla výroba plně obnovit. Problém ale představovali zaměstnanci. Společnost se zdráhala přijmout do svých služeb místní nezaměstnané skláře, naopak prosazovala cizí dělníky, údajně Němce. Toho roku začal vést firmu Oskar Inwald, ve funkci setrval až do roku 1933. Tehdy už ale na sklárnu doléhala světová hospodářská krize. Společnost koupila Česká eskomptní banka v Karlových Varech. Přestože panovaly úvahy o zrušení poděbradské sklárny, za pomoci odborníků, např. Leo Mosera, zahájila nakonec sklárna produkci nových sklářských výrobků. Leo Moser vykonával roli ředitele závodu až do roku 1938, kdy jej vystřídal ředitel Polak. Během okupace sklárnu řídili Němci, ředitel Josef Hayden a správce Schuster.³²⁸

V lednu roku 1940 postihl poděbradskou sklárnu požár, který vyřadil celou jednu výrobní a zachvátil i původní skladiště.³²⁹ Produkci se podařilo znovu zahájit již v následujícím roce. Existenci sklárny provázela období prosperity i léta na výrobu chudá, podnik se potýkal i s problémem nedostatečného odbytí zboží.

---

³²⁶ KLÁSEK, 1938, s. 351.

³²⁷ ČEČETKA, 1914, s. 65.

³²⁸ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 152.

³²⁹ KLÁSEK, 1938, s. 351.

Mzdové podmínky dělníky donutily i stávkovat. Sklárna existuje v Poděbradech dodnes, i nadále se snaží podporovat rozvoj výroby tradičního olovnatého křišťálu, nyní pod názvem Crystal Bohemia, a. s.³³⁰

Olejna

Na rozvoji průmyslu v poděbradském regionu se podílela také olejna v Poděbradech, stojící na místě bývalého lihovaru. Olejnu otevřeli ke konci 19. století bratři Janowitzové. Podnik se zabíral zejména zpracováním řepky, plodiny typické pro zdejší region.³³¹ Řepkový olej pocházející z Poděbrad se pro svou dobrou kvalitu stal známým v celém Rakousku-Uhersku. Olej využívaly hlavně říšské dráhy a těžký průmysl. Naopak pokrutiny, tedy zbytky po lisování olejnatých semen, si pochvalovali hospodáři a velkostatkáři z blízkého i dalekého okolí, kteří pokrutiny přidávali do krmiva pro dobytek. Majitel továrny Janowitz se nestaral jen o její provoz, k podniku přistavil i skladiště, železniční přípojku a byty pro zaměstnance. Po zakladateli továrny, Ferdinandu Janowitzovi, převzali olejnu jeho synové Bedřich a Gustav, kteří vedli již olejnu v Brandýse nad Labem. Do první světové války se v Poděbradech vyráběl zejména olej a pokrutiny z řepky rostoucí na českých polích. Objevoval se tu ale i lněný olej z Holandska, jehož používala firma k produkci fermeže. Její výroba se do Poděbrad přesunula ze zmíněné továrny v Brandýse nad Labem.³³²

Dědic po Gustavovi, Hanuš Janowitz, spustil ve 30. letech minulého století v továrně i výrobu téměř všech druhů rostlinných olejů. Poděbradská olejna začala zpracovávat olejnatá semena a plodiny takřka z celého světa – lněné semeno z Argentiny, sóju z Mandžuska, kopr, palmová jádra, burské oříšky z Afriky a Indie či slunečnicová semena z Maďarska, Rumunska a z Balkánu. Roční počet zpracovaných olejnatých semen a plodů dosáhl v letech 1930 – 1938 průměrného

---

³³⁰ *Crystal Bohemia* [online]. [cit. 20. 11. 2013]. Dostupné z WWW: < <http://www.sklarny-bohemia.cz/>>

³³¹ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 21.

³³² KLÁSEK, 1938, s. 353.

čísla 700 vagonů.³³³ V roce 1935 ale postihl podnik rozsáhlý požár, jenž nenávratně poškodil zařízení a zničil i suroviny připravené k zpracování. Požár přiměl majitele k modernizaci a elektrifikaci celé továrny. Po dokončení modernizace v roce 1938 byla továrna schopna pracovat v daleko větším a efektivnějším tempu. Pracovní doba se upravila na tři směny, poděbradská olejna dokonce zásobovala i jiné olejny a závody na výrobu margarínu a mýdla. Kromě oleje se začaly produkovat i laky, barvy a tmely. Olejna dávala zaměstnání přibližně 70 dělníkům a 15 – 18 úředníkům.³³⁴

V okolí Poděbrad se nacházely i sušárny na čekanku, které lze považovat za nejmladší podniky hospodářského průmyslu. Sušárny zakládala většinou rolnická družstva. První výrobní rolnické družstvo v Království českém bylo založeno v roce 1900 v Sánech. 50 členů družstva se zasloužilo o výstavbu na čekanku, stavba stála 40 000 K a vešlo se do ní 14 pecí. Družstvo vlastnilo také skladiště. Družstvo prodalo v prvním roce 20. století 35 vagonů sušené čekanky, roční obrat činil 250 000 K. Sušárna na čekanku stála i v Libici. Tady sušili především kořeny čekanky, používali k tomu stroje o výkonu 8 HP. Sušárna zaměstnávala 20 lidí, kteří za rok zpracovali 20 000 q čekanky po 2, 8 K za jedem metrický cent. Rolnické družstvo spojených obcí Sokolče, Pískové Lhoty a Vrbové Lhoty postavilo v roce 1902 v Sokolči sušárnu na čekanku za 52 000 K.³³⁵

Důležitým průmyslovým a obchodním podnikem se stal velkozávod bratrů Novozámských v Městci Králové. Obchod se specializoval na dodávání potřeb pro řemeslníky, zámečníky a truhláře u nás i v zahraničí. Podnik se postupně vypracoval na jednoho z největších prodejců železa a stavebních potřeb v poděbradském okrese. Velkoobchod byl postaven na konci 19. století, majitelé závod zařídili moderním vybavením, v jejich službách pracovali domácí řemeslníci a dělníci.³³⁶ Závod existoval minimálně do roku 1940, jak dokazuje publikace Jaroslava Novozámského z roku 1940 nesoucí název 50 let bratří Novozámský a. s. s podtitulem Hrst

---

³³³ KLÁSEK, 1938, s. 353.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ ČEČETKA, 1906, s. 187.

³³⁶ Tamtéž, s. 190.

vzpomínek z historie závodu.³³⁷ Závod bratří Novozámských prodával například mosazné nábytkové kování, zásuvkové rukojeti stály od 1, 80 do 3, 40 K za kus³³⁸. V sortimentu firmy měly své místo i židle z ohýbaného dřeva, otáčivé stoličky, křesla k psacím stolům, houpací křesla z ohýbaného dřeva, sedadla do křesel nebo samostatná vřetená k otáčecím židlím a hřeby do sedadel. Závod nabízel také řezby na nábytek z lipového nebo dubového dřeva v uměleckém provedení. Tím výčet prodávaného zboží zdaleka nekončil, zmíním zde ještě stáložárna irská a americká kamna „*osvědčených značek*“ i s kouřovými koleny a trubkami či náhrobní kříže. Z nabídky si vybrali nejen truhláři a řemeslníci, zámečníci aj., závod dodával i dnes opět moderní tapety, většinou s rostlinnými vzory.³³⁹

Na Poděbradsku tedy v první polovině 20. století existovalo několik významných průmyslových podniků, které zaměstnávaly místní obyvatele. Jednalo se o cihelny, cukrovary, pivovary, mlýny, mlékárnu, olejnu a sklárnu v Poděbradech nebo o závod bratří Novozámských v Městci Králové.

3. 4 Pracovní poměry na venkově

Po informacích o průmyslových podnicích na Poděbradsku bych se nyní chtěla zaměřit na právní vztahy zaměstnanců se zaměstnavateli, které panovaly v první polovině 20. století. Po zrušení roboty řešil pracovně právní vztahy živnostenský řád z roku 1859 a obchodní zákoník z roku 1862. Do té doby se vztahy mistrů, tovaryšů a učňů zabývaly cechovní řády. Zákonné normy upravovaly i délku pracovní doby, z původních 14 – 16 hodin se novelou živnostenského řádu roku 1885 stalo 11 hodin. To se však týkalo pouze zaměstnanců továren. Omezení pracovní doby se nedotklo samostatných řemeslníků, pracovníků v malých dílnách ani zemědělských dělníků. Ti se dočkali až v roce 1918, kdy byl vydán zákon č. 91 o osmihodinové pracovní době. Čeledř, deputátníci a služky mohli pracovat 12 hodin denně, zemědělským dělníkům, kteří bydleli mimo domácnost zaměstnavatele,

---

³³⁷ NOVOZÁMSKÝ, Jaroslav. *50 let bratří Novozámský a. s.*. Hrst vzpomínek z historie závodu. Městec Králové: Bratří Novozámský a. s., 1940.

³³⁸ Viz příloha č. 11.

³³⁹ *Antikvariatik* [online]. [cit. 22. 11. 2013]. Dostupné z WWW: < <http://www.antikvariatik.sk>>.

stanovoval zákon osmihodinovou pracovní dobu. Díky vyhlášce číslo 744 z roku 1947 směli deputátníci a čeled' pracovat už jen 11 hodin, zaměstnanci v zemědělství a průmyslu osm hodin. Na pracovněprávní vztahy zaměstnanců v zemědělství se soustředil tzv. čelední řád, který v podstatě představoval služební smlouvu podle paragrafu 1 151 občanského zákoníku. Řády ovšem zaručovaly výhodnější postavení pro pány, nikoli čeledíny. Pán mohl zasahovat do čeledínova volného času, odpočinku a ovlivňoval i jeho nároky na mzdu. Tento stav byl zrušen až v roce 1919, kdy pozbyly platnosti pracovní a čelední knížky, trestné přestalo být porušení pracovního poměru, např. zběhnutí ze služby. Rok 1919 přinesl také vydání Podmínek pro rámcové deputátní smlouvy na rok 1919 a Kolektivní smlouvu pro zemědělské dělnictvo na denní plat na rok 1919. V ní se nacházely i podmínky pro svobodnou hospodářskou čeled'. Spojení obou dohod bylo v roce 1920 prezentováno jako Směrnice pro úpravu pracovních a námezdních poměrů čeledi a dělnictva zemědělského v Čechách. Tyto směrnice se poté každý rok až do vypuknutí druhé světové války aktualizovaly. Neměly však zákonnou platnost, pouze se používaly jako předloha k vytvoření jednotlivých pracovních smluv.³⁴⁰

Na zemských úřadech tehdy existovaly poradní sbory, které řešily skutečné podmínky pro zemědělské dělníky. Poradní sbory vznikly v roce 1919, jejich členy byli zástupci zaměstnaneckých a zaměstnavatelských organizací. Účelem zákonných opatření, která spatřila světlo světa během druhé světové války, bylo přilákání pracovníků do zemědělství. Po skončení války se staly důležitými vládní vyhlášky č. 744 a 795 z roku 1947, zabíraly se sociálními, mzdovými a pracovními podmínkami sezónních dělníků v zemědělství. Tyto normy vystřídaly čelední řád, čeled' se tak vyrovnala dělníkům z jiných odvětví. Samostatní živnostníci stále neměli pevně ustanovenou pracovní dobu. Zákony ale regulovaly otevírací dobu obchodů v neděli a ve svátky. Zemědělci se na rozdíl od živnostníků nemohli opřít o vlastní zákon.³⁴¹

Až do roku 1885 lidé příliš nevnímali rozdíl mezi pracovním týdnem a víkendem. Toho roku ale novela živnostenského řádu dala vzniknout pojmu nedělní

---

³⁴⁰ NOVÁK, 2007, s. 42.

³⁴¹ Tamtéž, s. 42.

klid. Neděle se měla stát volným dnem, aby se mohli zaměstnanci zúčastnit nedělních bohoslužeb v kostele. Obchodní živnosti, kde probíhal nepřetržitý provoz, a některé zemědělské práce (př. krmení dobytka) vyžadovaly pracovní nasazení i o nedělích. Neděle a státní svátky byly považovány za dny pracovního volna až od zákona z 16. ledna 1895, jenž zároveň v neděli snižoval pracovní dobu na šest hodin.³⁴² Nedělní klid panoval zejména v obchodních živnostech. Nařízení o nedělním klidu dopadlo i na venkovské obyvatelstvo, které dříve nakupovalo ve městech hlavně v neděli. Nyní ale k nákupům venkované využívali především všední dny, respektovali tak nedělní klid obchodníků, dělníků i úředníků. Zemská správa politická zavedla ale nedělní klid jen v některých okresech. To ale zapříčinilo, že někteří lidé jezdili za nákupy do sousedních okresů, kde nedělní klid dosud zaveden nebyl. To se ale samozřejmě nelíbilo obchodníků, kteří tak přicházeli o tržby.³⁴³

V poděbradském politickém okrese nedělní klid dosud zaveden nebyl. Zemská politická správa tedy uvažovala o nedělním klidu v obchodních živnostech pro všechny politické okresy s výjimkou prodeje mléka od 7 do 9 hodin v obchodech specializovaných na prodej mléka. S tímto návrhem souhlasila i Městská rada v Poděbradech na své schůzi v září roku 1925.³⁴⁴ V květnu roku 1933 se zemský úřad začal zajímat o zavedení nedělního klidu i v politickém okrese poděbradském. Živnostenský odbor se ale domníval, že v lázeňském městě, v Poděbradech, s ohledem na lázeňské hosty by úplný nedělní klid neměl být zaveden. Toto usnesení rovněž potvrdila Městská rada v Poděbradech.³⁴⁵ Zcela jiné rozhodnutí ale přišlo v roce 1940. Obchodní grémium v Poděbradech se rozhodlo podat žádost o schválení celoročního nedělního klidu v obchodech, které spadaly pod obchodní grémium v Poděbradech. Návrh i vzhledem k válečnému stavu schválila poděbradská městská rada.³⁴⁶

---

³⁴² NOVÁK, 2007, s. 43.

³⁴³ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1922 – 1936, kniha č. 90, i. č. 117.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1936 - 1940, kniha č. 91, i. č. 118.

Neznámým termínem pro většinu zaměstnanců bylo dlouho slovo „dovolená“. Do roku 1910 ji znali jen státní zaměstnanci, toho roku ale vznikl nárok na dovolenou v délce tří týdnů i obchodním zřízencům. Dělníci, pracující v továrnách, si mohli dovolenou vybrat až od roku 1925 – osm dní volna si mohli dopřát ti, kteří byli zaměstnání již 15 let. Pro ostatní kategorie dělníků a zaměstnanců zůstávala dovolená tabu. To se změnilo až vládním nařízením č. 23 Sb. z roku 1945, podle něhož měli všichni právo na dvou až čtyřtýdenní volno dle délky produktivní činnosti.³⁴⁷

Důležitým bodem v otázce pracovněprávních vztahů na pracovišti bylo i úrazové, nemocenské, invalidní a starobní pojištění. Úrazové a nemocenské pojištění platilo již od roku 1888. Úrazové pojištění se ovšem nevztahovalo na zemědělské dělníky. Čeled' si na nemocenské pojištění, dosahující 60 % platu, počkala až do roku 1929. Invalidní a starobní pojištění bylo uzákoněno až v letech 1919 a 1924. Opět zákon opomenul lidi zaměstnané v zemědělství. Pamatoval na ně až zákon o národním pojištění z dubna roku 1948, jenž sjednotil nemocenské dávky i starobní a invalidní důchody.³⁴⁸

Závěr 19. století a první polovina 20. století se tedy stalo dobou vzniku a ustanovování živnostenských a obchodních řádů i základního pojištění. Tyto záležitosti jsou i dnes důležitou součástí pracovněprávních vztahů.

V kapitole věnující se průmyslu na Poděbradsku se často zmiňují o zaměstnancích průmyslových podniků. Dělníci a nádeníci tvořili sociálně nejslabší a nejpočetnější vrstvu obyvatel Poděbrad a blízkého okolí. Většina z nich neměla v průmyslových podnicích podepsanou smlouvu na celoroční práci, v hospodářských podnicích nebo ve stavebních firmách pracovala jen v sezóně. Především stavební dělníci museli za prací cestovat i do vzdálenějších lokalit, domů často přijížděli až na podzim. O bídých životních podmínkách dělníků a jejich rodin svědčí nadační fondy nebo dobročinné sbírky na pomoc těmto lidem. Lákavou představu nového života a vysokého výdělku znamenala pro mnohé rodiny Amerika. Do zámoří

---

³⁴⁷ NOVÁK, 2007, s. 43.

³⁴⁸ Tamtéž.

odjížděl nejprve živitel, jehož po čase následovala rodina. I občané z Poděbrad a okolí považovali Ameriku za splněný sen, mezi lety 1902 – 1904 se z Poděbrad do Ameriky přestěhovalo nejméně 15 rodin. Situaci dělníků samozřejmě nezlepšila ani první světová válka. Naopak průmyslové závody v této době často zastavovaly výrobu a omezovaly počty svých zaměstnanců. Sklárna firmy Josef Inwald se rozloučila se 140 dělníky, parní pila a cihelna Vojtěcha Kerharta musela dát výpověď 90 dělníkům. Také poděbradský cukrovar propustil 158 zaměstnanců. O práci přišli i lidé z menších dílen a obchodů. Počet nezaměstnaných stoupal, začalo se uvažovat o zavedení nouzových prací, např. stavbě pošty či úřadu, které by lidem poskytly práci. Nakonec ale z nápadu sešlo, neboť válka zdecimovala státní zdroje financí a většina dělníků musela narukovat na frontu. V regionu tím výrazně ubyl počet nezaměstnaných mužů.³⁴⁹

Další velká vlna nezaměstnanosti ale nastala s vypuknutím světové hospodářské krize ve 30. letech 20. století. Průmyslové podniky většinou zastavily výrobu. Příslušníky nejnižší sociální vrstvy postihla bída a hlad. Jen v Poděbradech žilo v letech 1930 – 1931 přes 200 nezaměstnaných lidí. Ve srovnání s tím žije v současnosti na Poděbradsku přes 1550 registrovaných uchazečů o práci, jak dokazují údaje z roku 2009.³⁵⁰ Nepříznivá situace z 30. let minulého století přetrvávala až do konce desetiletí. Odborové organizace se tehdy teprve rozmáhaly, proto byla členy jen část dělníků. Ostatní tedy nemohli uplatňovat nárok na podporu v nezaměstnanosti podle tzv. gentského systému, na kterém participovaly odbory i stát. Tito dělníci museli spoléhat na pomoc města a okresu. Podobný stav sužoval celou zemi, proto ministerstvo sociální péče přistoupilo k podpůrným akcím, jednalo se zejména o materiální pomoc, jež představovaly poukázky na základní potraviny (mouku, chléb, brambory, tuky, mléko, cukr), které nezaměstnaní občané dostali každých čtrnáct dní v rámci tzv. státní stravovací akce. Poděbradský okres obdržel na začátku 30. let minulého století 5 000 Kč měsíčně. Město Poděbrady se snažilo lidem postiženým chudobou pomoci ještě více. Na pomoci se podílely humanitární organizace, spolky, peněžní ústavy i poděbradské lázně. Pořádaly se i sbírky mezi

---

³⁴⁹ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 26 – 27.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 156 – 157.

Ústav územního rozvoje [online]. [cit. 20. 2. 2014]. Dostupné z WWW: < www.uur.cz >.

občany. Alespoň krátkodobé zaměstnání přinesly tzv. nouzové práce za přispění státu. Díky nouzovým pracím vzniklo ve 30. letech v Poděbradech Masarykovo náměstí v lázeňském parku, část městské kanalizace, odželezovací stanice vodovodu, vodojem, fotbalové hřiště aj. Jako nouzová práce se nabízela i údržba komunikací. Nouzové práce využila většina nezaměstnaných dělníků. V přijímání nezaměstnaných domácích dělníků často zřejmě pomáhaly i úřední apely, aby podniky neupřednostňovaly cizí (a levnější) dělníky před domácími pracovníky.³⁵¹

Většina lidí za prací do průmyslových podniků musela dojíždět, proto pro ně byla důležitá stále se rozvíjející dopravní infrastruktura.

3. 5 Doprava

19. století a první polovina 20. století znamenaly pro lidskou společnost období velkých změn a především rozvoje. Většina změn měla vést k usnadnění života a zlepšení životních podmínek. Mechanizace přinesla větší produktivitu do průmyslu i zemědělství. Živnostníkům i zemědělcům přestávaly jako odbytí stačit okolní vesnice a města. Bylo potřeba své zboží vyvázet ještě dál. Bylo tedy nutné vybudovat silnice, železnice i dopravní prostředky, které by zrychlily dopravu (nejen) zboží k zákazníkovi.

Přestože většina státních i okresních silnic byla vybudována již v 19. století, celá silniční síť se rozrůstala až do druhé světové války, kdy se prakticky podařilo propojit všechna města a obce u nás. V 70. letech 19. století vznikla nařízení, která předepisovala šířku okresních silnic (5 – 6 metrů) a sklon (8, 5 %). Stavba okresních silnic byla často komplikována nutností výkupu pozemků. Mnozí majitelé se svých pozemků nechtěli vzdát, proto se silnice občas nelogicky klikatí. Jinak vypadaly okresní silnice podobně jako dříve vzniklé státní. Charakterizoval je zpevněný vypouklý štěrkový povrch, příkopy se stromořadím, patníky, mosty aj. Tam, kde se povozy musely brodit, se začaly budovat mosty. První dřevěné mosty postupně střídaly řetězové mosty, silnice v tomto případě visela táhly na nosných řetězech.

---

³⁵¹ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 156 – 157.

Řetězy byly vyrobeny z kujného železa, na začátku 20. století se objevovaly již i z železobetonu. Ve 20. století doznal změny povrch většiny silnic, místo kamenné drti se začalo jezdit po kamenné dlažbě. Kamenná dlažba nejdříve pokrývala zem jen ve městech, před druhou světovou válkou ji už mohli využívat i lidé mezi jednotlivými menšími vesnicemi. První asfalt na městské silnice dorazil s německou okupací. Venkov a města byl již díky vybudovaným silnicím a jejich kvalitnějšímu povrchu lépe dostupný, zdánlivě nic tedy nebránilo lidem v cestování.³⁵²

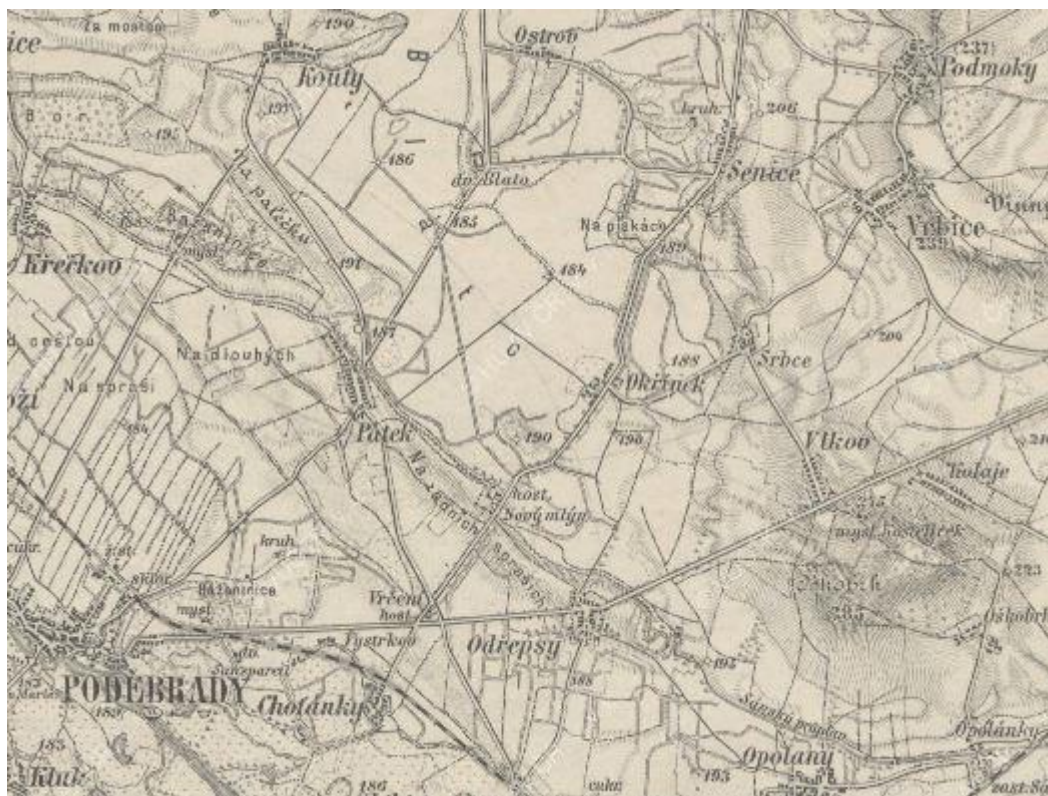
Většina místních komunikací na Poděbradsku byla vybudována již v 19. století. Na Královéměstecku se k nim v roce 1901 přidala Palackého ulice v Městci Králové, o rok později silnice mezi Běrunicemi a Běruničkami. V následujícím roce mohli lidé využívat také silnici mezi Dobšicemi a Žehuní. V roce 1904 vznikly ještě spojnice mezi Záhornicí a Malou Stranou, Podmokami a Velenicí. Jednalo se o vozovky dlouhé od 1, 5 km do 2, 6 km. Silnice mezi Opočnicí a Vrbicí spatřila světlo světa roku 1905. V roce 1914 byla postavena silnice mezi Úmyslovicemi a Činěvsí. Největší náklad (23 000 K) obnášela stavba silnice ze Záhornice do Malé Strany. Silnice mezi Dobšicemi a Chrčicemi vznikla v roce 1921. Nejdražší a zároveň nejdelší komunikací na Poděbradsku byla silnice z Kolína přes Městec Králové do Jičína, jejíž 22, 5 km stálo 68 000 K. I tady byly kolem silnic vysazeny ovocné i lesní stromy. Dohromady zabíraly silnice na Královéměstecku na začátku minulého století 130, 873 km. Jejich průměrná roční údržba si vyžádala 43 560 K. Silnice tady lemovalo 15 216 ovocných stromů a 1 820 stromů typicky lesních. Na komunikacích se nacházely tři železné mosty, 20 kamenných a dřevěných.³⁵³

---

³⁵² NOVÁK, 2007, s. 64.

³⁵³ ČEČETKA, 1906, s. 197.

*Silnice v okolí Poděbrad z období mezi dvěma světovými válkami*³⁵⁴

Na Poděbradsku (kromě Královéměstce) stálo na začátku 20. století 26 silnic. Mezi nejnovější patřily vozovky mezi městem Poděbrady a Kouty (4,6 km) a mezi Vlkovem a Srbsce (1,7 km). Na uvedené mapě ze souboru Speciálních map III. vojenského mapování jsou vidět některé zmíněné silniční komunikace (Poděbrady – Kouty, Vlčkov – Srbsce). Celkem měřily silnice na Poděbradsku 88,541 km, jejich výstavba stála 58 400 K. Stromy kolem silnice byly spočítány na 16 010 ovocných stromů a 210 lesních. Silnice doplňovalo 11 železných mostů a jeden dřevěný.³⁵⁵ Město Poděbrady vybíralo po dokončení stavby silnic finanční příspěvek od „majitelů pozemků na silnici této zájmu majícího“. Dokládají to dopisy od starosty Poděbrad, jimiž o tyto příspěvky v případě silnice z Poděbrad do Kout žádal. Tato silnice byla postavena nákladem okresu i obcí Poděbrady a Kouty. Město Poděbrady získávalo peníze z části tak, že vybíralo podle vyhlášky obecního zastupitelstva ze srpna 1899 příspěvky od majitelů pozemků blízkých dané

³⁵⁴ *Mapový portál* [online]. [cit. 11. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://mapy.vugtk.cz/> >.

³⁵⁵ ČEČETKA, 1906, s. 200.

silnici. Příspěvky se pohybovaly v řádech desítek korun podle toho, v jaké vzdálenosti od komunikace se pozemek nacházel, a jak často tedy budou vlastníci pozemků silnici využívat. Dohromady měly tyto vybrané peníze pokrýt dvě třetiny nákladů obce na výstavbu poděbradsko-koutecké silnice. Někteří obeslaní lidé ovšem tento příspěvek odmítli zaplatit, neboť jejich pozemek přímo nesousedil s nově zřízenou silnicí, tudíž silnici ani nevyužívali. Stížností lidí se dostali až na Zemský výbor království Českého, jenž potvrdil rozhodnutí, že obec Poděbrady zaplatí svůj podíl na silnici jednou třetinou z obecního rozpočtu a dvěma třetinami pomocí příspěvků od majitelů pozemků ležících v katastrální obci Poděbrady z obou stran podél silnice. Zemský výbor tedy až na výjimky zamítl stížnosti vznesené proti placení. Stěžovatelé obdrželi platební rozkaz z dubna roku 1900, který je k platbě zavazoval. Celá záležitost se řešila několik let, některé dokumenty nesou datum z roku 1908.³⁵⁶

Okresní hejtmanství povolilo v dubnu roku 1920 stavbu okresní silnice z Poděbrad do Polabce, jejíž součástí byl železobetonový most se stavidly u Polabce. Stavidla zde měla udržovat vodu v korytě řeky Labe, ta se dříve zejména v období déletrvajících letních dešťů často rozlévala na přilehlé louky.³⁵⁷ Roku 1934 byla otevřena silnice z Velkého Zboží do Nymburka, mezi lety 1936 – 1938 se vystavěla komunikace z Křečkova do Pátku.³⁵⁸

O realizaci místních silnic se za podpory okresů staraly obce, okresy pak většinou komunikace spravovaly. Na stav silnic v každém okresu dohlížel okresní cestmistr, mimo něj také 36 cestářů na Královéměstecku a na Poděbradsku 29 cestářů.³⁵⁹ O hlavní silnice se starali cestáři, kteří bydleli ve vsi. Svůj úsek cesty

---

³⁵⁶ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 295, sign. 8/3/6.

³⁵⁷ Tamtéž, karton 296, sign. 8/3/29.

³⁵⁸ KLÁSEK, 1938, s. 349.

³⁵⁹ ČEČETKA, 1906, s. 197.

musel cestář nejméně jednou denně procházet a čistit od zvířecího trusu. Ten pak posloužil lidem jako hnojivo.³⁶⁰

Sociálně slabší lidé byli zvyklí cestovat i pěšky, přestože cesta za obchodem nebo za prací tak trvala hodiny, někdy i dny. Ti majetnější ve 20. století již dávno užívali dopravní prostředky. Na silnicích se potkávaly formanské vozy, povozy vesničanů, řemeslníků i městských obchodníků. Vozovky brázdily také poštovní vozy. Pohon těchto vozů ale až do konce 19. století zajišťovali koně, někdy volí. Ti táhli povozy, které přepravovaly osoby i nejrůznější náklad. Venkovští povozníci byli většinou majiteli těžkých nákladních vozů. Až 36 metrických centů dokázalo utáhnout šestispřeží v roce 1836, se stoupající kvalitou vozovky to mohl být až trojnásob této váhy. S formanem se často svezli i lidé mířící do města, pro osobní dopravu ale primárně stanoven nebyl. O dopravu osob se staraly především poštovní vozy a soukromé dostavníky. Cestování na těchto vozech bylo díky pérování pohodlnější než na vozech formanských. Valné části venkovanů sloužily jako dopravní prostředek hospodářské vozy. Ty byly konstruovány především tak, aby dokázaly dobře převézt zemědělské plodiny i jiné materiály. Dopravovat se s nimi mohli i lidé, jednoduše se na vozy přidaly lavičky z prken. Movitější občané vlastnili vedle toho ještě většinou luxusnější prostředek, bryčku nebo kočár. Tím dávali najevo příslušnost k selskému stavu. Bryčka či kočár byla určena zejména k jízdám do města, při rodinných slavnostech nebo ke kontrole zaměstnanců pracujících na poli.³⁶¹

Velký rozvoj v oblasti dopravy u nás znamenal rok 1898. Světlo světa tehdy v továrně na kočáry v Kopřivnici spatřil první osobní automobil President a první nákladní automobil. Pozadu nezůstala ani firma Laurin a Klement z Mladé Boleslavi, z níž ve stejném roce vyjel první motocykl. Od té doby se výroba motorových vozidel rozběhla nejen v těchto dvou podnicích. Přesto si většina obyvatel jejich produkty nemohla z finančních důvodů dovolit. Mnozí je obdivovali pouze z vyprávění, fotek a novinových článků. Větší rozšíření automobilové dopravy přišlo až po první světové válce. Přesto znali venkované automobily jen sporadicky,

---

³⁶⁰ Vladimír Hladký, ústní vyprávění, Záhornice, 15. 1. 2014.

³⁶¹ NOVÁK, 2007, s. 65.

zahlédnout je mohli, když motorová vozidla projížděla vsí. Někteří velkostatkáři z řad šlechty ale neodolali a auto si pořídili. V období mezi světovými válkami je následovali statkáři, majitelé zbytkových statků a někdy i velcí sedláci. Autem se mohli chlubit i někteří živnostníci a majitelé velkých dílen. Ještě méně než automobil byl na venkově vidět motocykl. Ve větší míře se objevoval až po druhé světové válce, když na něm agronomové a účetní zemědělských družstev jezdili dohlížet na dělníky na polích.³⁶²

Dopravním prostředkem, na rozdíl od motocyklu a automobilu vcelku běžným, se od začátku 20. století stávalo kolo. Prvními uživateli tzv. kohoutovek či roverek byli sice turisté, mezi válkami se již cyklisty mohli nazývat i venkované, kteří každý den na kole dojížděli z venkova do měst za prací.³⁶³

19. století se stalo dobou vzniku veřejné dopravy. Už jsem se zmiňovala o formanech, kteří čas od času urychlili lidem cestu, nejednalo se ale o veřejnou službu. Pravidelnou dopravu osob krytými a pérovanými kočáry umožňovala pošta, již mohli zájemci využívat pravidelně díky stanoveným jízdám a pevně dané trase. Dokonalejší přepravu již od 20. let 19. století představovaly spěšné poštovní jízdy čili poštovní rychlíky. Ty se pohybovaly mezi hlavními městy rakousko-uherské monarchie (jezdili i do zahraničí), cesta z Prahy do Vídně s nimi místo tří dnů trvala jen 37 hodin. Soukromé živnosti vznikaly i v dopravě, existovali přepravci s dostavníky, kteří se snažili pokrývat především oblasti, kam nezajížděly poštovní vozy.³⁶⁴

Veřejnou dopravu zajišťovala pošta i později, v roce 1919 nabízelo ministerstvo pošt a telegrafů městu Poděbrady dva druhy poštovních autobusů. Autobus se 16 sedadly za 80 000 K a dvacetisedadlový autobus, jenž stál 100 000 K. Autobusy byly schopné za den ujet asi 100 km, za hodinu pak 18 km včetně zastávek na trase. Zájemci o dopravu autobusy by zaplatili 40 haléřů za 1 km jízdy. Okresní výbor myšlenku zavedení autobusové dopravy podporoval, jejímu zřízení ale příliš

---

³⁶² NOVÁK, 2007, s. 65.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 65 – 66.

neprály obce. Domnívaly se, že železniční doprava postačuje, navíc by autobusová doprava znamenala vyšší finanční náklady než doprava po železnici. Přesto se městský úřad v Poděbradech rozhodl autobus zakoupit, Městec Králové přislíbil poskytnout 40 % z kupní ceny autobusu. O rok později již vznikaly jízdní řády pro autobusovou dopravu v poděbradském regionu. Autobus měl jezdit na linkách z Poděbrad do Městce Králové, z Poděbrad do Sadské a z Poděbrad do Peček. Nakonec bylo od 1. srpna 1920 realizováno autobusové spojení mezi Kouřimí a Městcem Králové se zastávkami v Havraníku, Miškovcích, Vrbčanech, Plaňanech, Radimi, Pečkách, Vrbové Lhotě, Poděbradech, Odřepsech, Vlkově, Opočnici a v Městci Králové. Cestující za celou trasu dlouhou 38,5 km zaplatil 30 Kč, z Poděbrad do Městce Králové stála jízdenka 12 Kč.³⁶⁵ Veřejnou dopravu ve městech obsluhovaly i drožkáři na koních a autodrožkáři. Drožkáři se soustředili především na přepravu osob z nádraží, za delší jízdu (do 10 km) si inkasovali 40 Kč, přes 10 km pak vyšla cesta na 80 Kč. Za zavazadla umístěná na kozlíku zákazníci zaplatili poplatek od 2 do 5 Kč, hodina čekání drožkáře vyšla na 10 Kč. Za drožky se dvěma koňmi se platilo o 50 % více, cesty uskutečněné od 22. hodiny do 6. hodiny ranní se počítaly s 25% přírůžkou. Autodrožkáři si za jízdu po městě účtovali 20 Kč, za zavazadla do 20 kg 5 Kč. Cestující vozili i za město, tady stál každý kilometr 4 Kč, v noci 6 Kč.³⁶⁶

Výrazný pokrok pak znamenala rozrůstající se železniční doprava. Ta vedla i místy, která dosud nebyla ve spojení s okolním světem. Dálková nákladní doprava se od té doby realizovala po železnici, formani (povozníci) dopravovali náklad většinou už jen do bližšího okolí. Na venkově působily dva druhy povozníků – stálí, kteří měli povoznictví jako hlavní obživu, a příležitostní, často zemědělci, kteří si touto činností přivydělávali v zimě.³⁶⁷

První železniční trať vybudovaná na území dnešní České republiky vedla z Českých Budějovic do rakouského Lince. Jednalo se o koněspřežku, jež byla

---

³⁶⁵ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 295, sign. 8/3/5-a.

³⁶⁶ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1922 – 1936, kniha č. 90, i. č. 117.

³⁶⁷ NOVÁK, 2007, s. 65 – 66.

otevřena 1. srpna 1832. V roce 1873 ji nahradila lokomotivní železnice. Severní dráha císaře Ferdinanda je považována za první železnici s provozem parních lokomotiv na území Česka. Trať spojující Vídeň s Brnem byla uvedena do chodu v červenci roku 1837. Výstavba železnic pozvedávala hospodářství v dotčených krajích. Proto se železnice stavěla i do krajů, kam dosud vlak nemohl zajíždět. Nejintenzivnější období budování nových tratí nastalo od 70. let 19. století do první světové války. V té době vznikaly už i lokální tratě, které železniční síť rozšiřovaly. Města dbala i o podobu nádražních budov, malé budovy nahradily větší a honosnější s čekárnou, odbavovací halou i WC uvnitř. Zároveň se prováděly stavby zázemí pro lokomotivy – depa, opravny, točny atd. Světové války železničním tratím neprospěly, po zanedbané údržbě se musely opravit. Současně byly dobudovány některé nové trasy a kolej na nejdůležitějších tazích doplnila druhá kolej, aby mohly vlaky jezdit obousměrně.³⁶⁸

Lidé se z počátku na železniční provoz a nové dopravní prostředky dívali skepticky. Jejich první zážitky s vlakem nedaleko Poděbrad, v Pečkách dne 2. srpna 1845, popisuje ve své knize František Josef Čečetka. *„Nepřehledné davy lidstva od rána očekávaly div světa u nádraží v nepatrné visce Pečkách. Zimničné rozechvění zmocnilo se zástupů. Lidé si vykládali, že pára táhne železného oře. (...) Přetřásalo se horlivě prorocství slepého mládence: 'Až budou jezdit železni koně, zle bude v Čechách.' Jiní odsuzovali hříšný vynález, báli se trestu božího. (...) 'Za živý svět bych si nesesla na tu obludu!' vzdychla selka v zástupu. V dálce objevily se obláčky kouře, vlak hučel, supěl k nádraží. Mnozí diváci padali leknutím na kolena. Dva stroje s ověncenými vozy zarazily v nádraží. Na lokomotivě Čechy jel mladý inženýr Jan Perner po prvé do Prahy. Provolávání slávy, hluk, šum – vše mísilo se ve výkřiky užaslých venkovanů. Strojvůdce mávl kloboukem, stroj zahvízdal pronikavě a vlak ujížděl s lomozem ku Praze. Oddechli si lidé, sdělovali si dojmy a prorokovali železnici brzký neslavný konec...“*³⁶⁹ Postupem let obyvatelé Polabí změnili na dráhu názor, vždyť železnice napomohla k hospodářskému vzestupu měst ležících u trati. Přesto některé obce odmítaly, aby na jejich území vznikla nádraží. Bály se

---

³⁶⁸ NOVÁK, 2007, s. 66.

³⁶⁹ ČEČETKA, 1914, s. 78.

nepřátelských vojsk, zániku místních živností či nebyly ochotny prodat své pozemky. Také město Poděbrady se odmítlo stát sídlem drážní správy, tuto úlohu převzal nedaleký Nymburk.³⁷⁰

Poděbrady se v první polovině 20. století dočkaly nové nádražní budovy³⁷¹, podobně jako jiná města v monarchii. Její budování souviselo s rozvojem poděbradských lázní v roce 1919. Původní nádraží bylo v Poděbradech postaveno v roce 1870. Novou podobu nádraží navrhl architekt Vojtěch Krch, jenž měl zkušenosti z odboru pozemních staveb ministerstva železnic. Realizaci nádraží uskutečnila v letech 1929 – 1932 pardubická firma A. Kratochvíl a Ing. J. Veselý. V Poděbradech tak vznikla první skutečná funkcionalistická stavba na českých železnicích.³⁷²

Na Poděbradsku vznikaly první tratě ve stejné době jako na většině území monarchie. Rozvoji okresu napomohla výstavba dráhy z Olomouce přes Pardubice a Choceň do Prahy v roce 1845. Poděbradskem procházel jen její krátký úsek, přesto tak místní továrníci a obchodníci získali lepší spojení se světem. V 60. a 70. letech 19. století byly nově v provozu tratě severozápadní dráhy (roku 1870 trať Nymburk - Poděbrady – Kolín) a o něco později se začala používat trasa z Křince do Městce Králové. Během 24 hodin se na této trati vyskytovaly čtyři osobní a čtyři nákladní vlaky. V roce 1902 se první cestující svezli vlakem po místní dráze z Městce Králové do Chlumce nad Cidlinou, jež byla dlouhá 12, 8 km, náklady činily 402 000 K. Denně tudy projely čtyři osobní a dva nákladní vlaky. V neděli a v den konání trhu to bylo dokonce šest osobních vlaků. Na počátku 20. století poděbradský region protkávalo devět železničních tratí v délce 103 km. Kromě nich existovala také soukromá úzkokolejná dráha hraběte Czernina v Dymokurech, která obsluhovala místní cukrovar. Dráhy na Poděbradsku sloužily zejména pro vývoz zemědělských plodin (obilí, ovoce, sena, brambor, řepy, čekanky), produktů (masa, surového cukru, oleje, pokrutin, surové kůže atd.), dobytka, drůbeže nebo průmyslových výrobků

---

³⁷⁰ ČEČETKA, 1914, s. 79.

³⁷¹ Viz příloha č. 10.

³⁷² HLUŠIČKOVÁ, Hana (ed.). *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Praha: Libri, 2003. s. 170.

(cihlářských, cementových, korkových, rákosových, rukodílných, nábytku, strojů apod.). Do regionu se naopak dovážel vepřový a hovězí dobytek, uherská mouka a pšenice, dříví, řepka olejka, sůl, uhlí, lihoviny, pivo, bavlněná příze, umělá hnojiva, železářském výrobky, stroje či stavební materiály.³⁷³

Trasa železnice v úseku Městec Králové - Dymokury³⁷⁴

Často diskutovanou otázkou se staly jízdní řády. Zástupci obcí a měst psali žádosti o změnu jízdního řádu ministerstvu železnic do Vídně. V roce 1909 například město Poděbrady požadovalo přidání odpoledního spoje z Poděbrad do Kolína, neboť jeden vlak vyjížděl z Poděbrad v 15 h 20 min, další jej následoval až v 20 h. Této žádosti ale nebylo vyhověno.³⁷⁵ Některé jiné požadavky ale uspěly. Od 1. května 1912 začal nákladní vlak jedoucí z Velkého Oseka do Nymburka sloužit i osobní dopravě, čímž se zajistilo ranní spojení mezi městem Poděbrady a Sadskou. Jinou žádost vznesl v červnu roku 1912 Klub českých turistů v Praze. Ten prosazoval zavedení více vlaků na lince z Prahy do Poděbrad a zpět a zároveň i slevu na jízdném. Častější spojení by prospělo lázeňskému městu z hlediska turistiky i

³⁷³ ČEČETKA, 1906, s. 204 – 206.

³⁷⁴ *Mapový portál* [online]. [cit. 4. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://mapy.vugtk.cz> >.

³⁷⁵ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 296, sign. 8/3/7-a.

ekonomiky. V dopise Klub českých turistů žádá městskou radu v Poděbradech, aby se v této věci obrátila na c. k. ministerstvo železnic a požádala také říšského poslance, doktora Isidora Zahradníka, aby se této věci ujal a pokusil se o její prosazení. Poslanec Zahradník měl již s podobnými žádostmi pozitivní zkušenosti. Od 1. května roku 1913, tedy od zahájení letního provozu, v železniční stanici v Poděbradech skutečně zastavovalo více osobních vlaků a rychlíků (osm místo šesti) než do té doby. Na základě apelu ze strany města Poděbrady i Českého zemského svazu k povznesení návštěvy cizinců v království Českém v Praze byly od roku 1913 po dobu letní sezóny (od 1. května do 30. září) sníženy v neděli a ve svátek ceny zpátečního jízdného u vybraných vlaků jedoucích z Prahy do stanice Lázně Poděbrady a zpět a z Hradce Králové do Poděbrad a zpět. Jízdenky ve druhé třídě stály 4, 60 K a ve třetí třídě 2, 90 K. Tím se částečně vyhovělo i zmíněné prosbě Klubu českých turistů. Praxe z letní sezóny roku 1913 se ale neosvědčila, a proto byly již následující rok zlevněné jízdenky zrušeny.³⁷⁶

Při zřizování vlaků se myslelo také na školou povinné jedince. Pro děti, které dojížděly do škol v Kolíně, byly ustanoveny dva ranní a dva odpolední vlaky, které zahájily provoz 1. října 1914. Svět ovšem postihla první světová válka a následkem mobilizace byla zastavena veškerá pravidelná doprava osobními vlaky. Po mírném uklidnění situace začala část osobních vlaků opět zajišťovat nutnou dopravu. Největší poptávka byla po rychlících do Hradce Králové a do Prahy. C. k. rakouské státní dráhy ale v dubnu roku 1915 rozhodly, že „*znovuzavedení rychlíkové dvojice mezi Prahou sev. záp. nádr. a Hradcem Králové vzhledem k nezbytně nutné státní hospodárnosti, podmíněné stávajícími výjimečnými poměry, po hříchu v úvahu vzato býti nemůže.*“³⁷⁷ Od září 1915 státní dráhy alespoň obnovily provoz na trati Čáslav – Lysá nad Labem a Nymburk – Čáslav. O necelý rok později, v červnu roku 1916, byly vyslyšeny žádosti o znovuzavedení rychlíku z Prahy. Každou neděli a svátek ve 13 h 27 min vyjížděl ze severozápadního nádraží v Praze vlak, který zastavoval ve všech stanicích (v Poděbradech v 14 h 55 min) a jízdu končil ve Velkém Oseku, kde na něj navazoval rychlík jedoucí přes Kolín, Čáslav do Vídně. Ze stanice Lázně

---

³⁷⁶ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 296, sign. 8/3/7-a.

³⁷⁷ Tamtéž.

Poděbrady jel rychlík zpět do Prahy v 7 h 42 min. V důsledku válečné situace v zemi v roce 1917 zcela chybělo rychlíkové spojení mezi Prahou, Brnem a Vídní. Osobní vlaky jezdily přeplněné, o čistotu vlaků se příliš nedbalo. Potřeba zavedení rychlíku se zdála naléhavá, neboť vlaky se přepravovalo také vojsko a lidé často cestovali i do vzdálených míst, aby si opatřili základní věci nutné k životu. Zda začal dopravu na trase Praha – Brno – Vídeň v době války opět obsluhovat rychlík, se archiv nezmiňuje.³⁷⁸ Po skončení první světové války se však provoz na železnici pomalu vracel do starých kolejí.

Ještě před první světovou válkou řešil poděbradský politický okres problémy národnostní povahy. Národní rada česká v roce 1911 zakročila proti stupňovanému germanizačnímu postupu ředitelství c. k. severozápadní dráhy. Na nádražích se totiž objevovaly německé nápisy a místa přednostů stanic c. k. severozápadní dráhy měla být obsazována lidmi německé národnosti. Proto se Národní rada česká rozhodla svolat na 8. října 1911 do Kolína důvěrnou poradu zástupců české samosprávy z okresů, kudy prochází c. k. severozápadní dráha. Předmětem jednání měla být jazyková rovnoprávnost. Pro zjištění jazykové situace rozeslala Národní rada česká dotazníky, v nichž zástupci železničních stanic odpovídali na otázky týkající se jazyka, v němž jsou psány vyhlášky, nápisy, jízdní řády atd. na stanicích. Po uskutečnění avizované porady dne 8. října 1911 vydali představitelé českých okresních výborů, městských rad a obecních zastupitelstev z obvodu ředitelství c. k. severozápadní dráhy prohlášení. V prohlášení stálo, že železniční tratě, spravované c. k. ředitelstvím severozápadní dráhy ve Vídni, měří celkem 1 460 km, z toho leží 64, 4 % na českém území. Tomu ale zdaleka neodpovídala jazyková a národnostní situace na tratích této dráhy. Autoři prohlášení zejména poukazovali na to, že písemná sdělení, nápisy, jízdní řády aj. jsou sice vydávány dvojjazyčně, ale německý jazyk je upřednostňován a bývá uveden jako první v pořadí. V případě nápisů se vyskytovaly i některé chybně napsané české texty. Rovněž někteří průvodčí dobře neovládali český jazyk a názvy stanic vyslovovali chybně. Nežádoucí byla i nutnost ovládnutí němčiny u zaměstnanců nejnižších kategorií, př. výhybkářů, posunovačů atd. Pisatelům prohlášení vadil také zřejmý národnostní nepoměr

---

³⁷⁸ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 296, sign. 8/3/7-a.

zaměstnanců drah – 1 443 Němců proti 583 Čechům. Podle procentuálních výpočtů přitom Češi měli být zastoupeni počtem 749 úředníků. Na závěr účastníci porady konstatovali, že budou ze všech sil a všemi prostředky usilovat o všestrannou nápravu národnostních a jazykových poměrů v obvodu c. k. severozápadní dráhy.³⁷⁹

Železnice měla výrazný vliv na venkov. Venkované se velmi brzy naučili jezdit do měst nakoupit či prodat své zboží, častěji se vydávali i za příbuznými, kteří žili ve vzdálenějších koutech země, studenti se dopravovali do škol. Díky železnici se mohlo rozvíjet i zemědělství. Železniční doprava umožnila zemědělcům vozit své výrobky i do vzdálených míst, nezdávka i do ciziny. Za tím účelem vznikala od 90. let 19. století hospodářská skladiště na venkovských nádražích, kam se vešlo několik stovek tun zboží. V domácnostech se tak mohly objevovat čerstvé zemědělské produkty i v době, kdy již výrazně ubývaly loňské zásoby. Z měst do vesnic naopak putovaly zemědělské stroje nebo potřeby, př. uhlí, benzín, petrolej. Venkované mohli nyní pracovat i v místech vzdálených více než 20 – 25 km, tedy ve vzdálenosti obtížněji zvládnutelné pouze pěšky. Lépe situovaní venkované si mohli dovolit dojíždět každodenně do zaměstnání i do blízkých měst. Lidé na venkově se pomalu stávali i vlivem celkového hospodářského a kulturního rozkvětu stále více cestovateli.³⁸⁰

---

³⁷⁹ Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 296, sign. 8/3/7-c.

³⁸⁰ NOVÁK, 2007, s. 67.

4. Životní rytmus

Životní rytmus venkovských obyvatel v 19. a na začátku 20. století ovlivnil rozvoj průmyslu a zemědělství. Nastal odliv části obyvatel z dosud přelidněného venkova. Tím se z části snížil nedostatečný stav bytů, který na venkově panoval. Lidé se více stěhovali do měst za prací, po vzniku železniční a automobilové dopravy tam jen někteří každodenně dojížděli. Nová místa k bydlení tedy vznikala tak, že členové rodiny a čeled' opouštěli své domovy. O lepší bytovou situaci se také zasloužili sedláci, kteří začali pro své zaměstnance stavět tzv. deputátní byty. Jednalo se zpravidla o dům mající síň a jednu či dvě místnosti. Jako deputátní byty často sloužily i chalupy, v nichž sedlák bydlel, než si vybudoval nový statek. Sezónní zemědělství dělníci bydleli v tzv. ratejnách. Zefektivnění průmyslové a zemědělské výroby díky novým technologiím přinášelo také více finančních prostředků, proto na okrajích vesnic začaly vyrůstat nové menší usedlosti a domy bez vlastních polí. Nová zástavba na vsi se poznala snadno podle stejně velikých zarovnaných parcel. K pohodlnějšímu bydlení se často upravovaly i starší domy uvnitř vesnice.³⁸¹

Jak vypadalo obydlí lidí v poděbradském regionu v první polovině 20. století? Do domu se vcházelo ze záhrobce (zápraží). Návštěvník většinou vstoupil rovnou do kuchyně, kde trávila rodina nejvíce času. V přední části domu bývala umístěna velká „seknice“, jež představovala dnešní ložnici i obývací pokoj dohromady. Zdi zdobila válečková malba, obrazy, hodiny. V rozích pokoje bývaly umístěny postele, mezi nimi stůl většinou pokrytý ubrusem. Okna zakrývaly záclony. Na okenních parapetech často paní domu pěstovala květiny, nejhojnější byly muškáty, fuchsie nebo kaktusy. Venkovské stavení zahrnovalo většinou kromě obytného domu s chlévy pro dobytek také stodolu a sýpku (tzv. špejchar). Hlavní obytný dům směřoval ke Slunci, díky tomu bylo v domě teplo i relativně čisto, neboť záhrobec lemující dům po dešti rychleji osychal. Za domem býval prostorný dvůr, naproti domu přes dvůr stodola. Všechny tři budovy na parcele – dům, sýpka i stodola, stály

---

³⁸¹ NOVÁK, 2007, s. 28.

odděleně, aby se v případě požáry či jiné pohromy eliminovaly škody na majetku i úrodě. Pozemek ohraničoval plot s vraty a vrátky.³⁸²

Venkovští lidé v první polovině 20. století jedli teplá jídla dvakrát denně – ráno a večer. Na vaření oběda většinou nezbyval čas, neboť bylo třeba věnovat se pracím na poli. I v zimě, kdy se na poli nepracovalo, obědvali vesničané většinou jen chléb se sádlem nebo tvarohem. V létě se vstávalo velmi časně, okolo páté hodiny, v zimě o dvě hodiny později. Tradičním ranním nápojem byla káva, do níž se nakrájel chléb. Často se také ke kávě přikusovaly brambory nebo se chléb namáčel do osoleného mléka, na dnešní dobu se jednalo o nezvyklou kombinaci. Vesničané se ráno zasytili také česnekovou polévkou. Řemeslníci a dělníci mívali kolem osmé hodiny druhou snídani, občerstvili se chlebem s tvarohem nebo s homolkami a napili se kořalky. Hospodář, který zaměstnával dělníky, jim určoval množství, jaké mohli za den vypít. Pokud některá hospodyně vařila oběd, většinou se skládal z polévky (z mléka, česnekové, krupicové, rýžové, nudlové, zelné) a vepřového masa (vařeného s křenem či se zelím a knedlíkem, nebo pečeného a uzeného). Hovězí maso nejčastěji doplňovala rajská omáčka. Chudší domácnosti chovali kozy a kozí maso pekly na posvícení, jinak se často živili jen bramborami – loupanými, s kmínem, šťouchanými, se škvarkami, tvarohem nebo opečenými. Lidé na Poděbradsku si příliš nepochutnávali na drůbežím mase, raději ho prodali. Občas se objevila na talíři husa, kohout nebo stará slepice, jež se nedala zpeněžit. Mezi nemasitými jídly před sto lety dominovaly knedlíky, škvárky, vdolky, lívance. K nedělní kávě pekla hospodyně „placky“, tedy buchty s mákem, nebo buchty s tvarohem či povidly. V zimě dělala „zelníky“ (vdolky plněné kyselým zelím) nebo „řepance“ nadívané strouhanou řepou. O masopustu se pojídaly koblihy s mákem nebo povidly a šišky. Oblíbenými jídly se staly také různé kaše, jáhly, jahelník, krupky, čočka, hrách, peciválky. V letním období dělníci či hospodáři okolo čtvrté hodiny odpolední svačili. Většinou jedli podobné pokrmy jako k snídani a dopolední svačině. K večeři usedali obyvatelé vesnice večer, když měli veškerou práci hotovu. Pokud vynechali

---

³⁸² ČEČETKA, 1906, s. 332, 334, 345.

přes den oběd, večeri jedli již kolem 17. h. Večeře často vypadala stejně jako snídaně, tedy káva s chlebem nebo s bramborami a bramborová polévka.³⁸³

Podle vyprávění pamětníka si lidé často dělali domácí máslo a smetanu. Vlastnili také odstředivku na mléko. Odstředěné mléko pak posloužilo jako krmivo pro vepře. Domácí vejce a máslo vykupovala „košářka“, žena s nůši na zádech. Ta pak zboží prodávala dál. Do mlékárny se mléko vozilo až během druhé světové války, neboť přiděly mléka na obyvatelstvo byly omezené.³⁸⁴

Jen co skončily polní práce na podzim, začínaly venkovánům vepřové hody. Opakovaly se průběžně až do jara, nejvíce zabijaček se konalo v období vánočních svátků. Do masopustu se zapojovala celá rodina, veškerá jiná práce se nechala pro tento den ležet ladem a děti nešly do školy. Zabíjení a práce s tím související se ujímal řezník, nebo obyvatel vesnice, jenž měl se zabíjením vepřů již zkušenosti a činnost ovládal. Zabijačky se konají na vesnici dodnes.³⁸⁵

K venkovu patřily odedávna také taneční zábavy. V květnu se konaly máje. V noci před taneční zábavou stavěli mladí muži z obce máje. U domů, kde bydlely dívky, postavili chlapi břízku. Ctitelé dívek břízky zdobili barevnými fáborami a květinami. Čím více ozdob břízka nesla a čím byla rovnější a vyšší, tím více byla dívka milována. Nezadané dívky mívaly před domem neozdobenou májku. Následující den se vesnicí vydal průvod, v jehož čele šli mládenci s kapelou. Zastavovali u domů s břízkami. Jeden mladík z průvodu býval ozdobený květinami a věncem, v ruce držel malý stromek. Jiní hoši u sebe měli láhev s likérem nebo s limonádou, džbán s pivem, ten nejdůležitější třimal v ruce dva talíře na peníze. Ve stanicích mládenci spustili říkanku: „*Přišli sme do týto sekničky, abysme viděli, jak má Andulka vypucované střevičky. Jak do kola skočí, všechno se to točí. Vivat!*“ Jeden z mužů provedl pak dívku v tanci, ta mu za to přispěla na hudbu. Průvod, jenž byl stále obohacován dalšími dívkami, končil před hostincem, kde stála máje, vysoká jedle bez kůry a většiny větví, větve na vrchu krásily barvené fáборы a květiny. Tady

---

³⁸³ ČEČETKA, 1906, s. 346 - 348.

³⁸⁴ Vladimír Hladký, ústní vyprávění, Záhornice, 15. 1. 2014.

³⁸⁵ ČEČETKA, 1906, s. 348 – 349.

probíhala volba krále máje. Kapela poté zahrála polku a páry tanečnicků tančily kolem nově zvoleného krále. Zábava pokračovala v hostinci.³⁸⁶ Tato tradice přetrvala v mnohých vsích ještě donedávna, dnes už na Poděbradsku prakticky zanikla.

Podobnou slavností na vesnici byl i tzv. věnec. Opět procházel vsí průvod, ale v čele stály dívky. Věšely se věnce na kříž, do hostince i na něj. Známou událostí byly a většinou stále jsou dožínky³⁸⁷, tedy oslava úspěšně zakončených žní. Nyní většinou spočívají pouze v taneční zábavě, ještě na počátku 20. století se ovšem zdobil poslední snop obilí květinami, stuhami i věnci a postavil se doprostřed fůry obilí. Snop byl nazýván „starým“ nebo „bábou“, kolem něj se usadili všichni, kteří se podíleli na žních a doprovázen zpěvem, se snop vezl do stodoly. I dožínky doprovázel průvod po vesnici, jenž zastavoval u majetnějších hospodářů. Den poté ukončila dožínky zábava s tancem v hostinci, kam se pověsil i věnec z klasů obilí.³⁸⁸

Na svatou Kateřinu pořádaly zábavu dívky. Platily všechny útraty a mohly vyzývat muže k tanci. Různé plesy konané v průběhu roku se realizovaly zásluhou spolků. Plesy často nesly název podle svého pořadatele – sousedský, rolnický, dřevařský, řeznický atd. Jednou z největších ročních slavností byla pouť (na Poděbradsku slovo pouť v mužském rodě) a posvícení. O pouti se jedlo mnoho masa, ženy si nechávaly šít nové šaty.³⁸⁹ Pout' se slavila na počest svatého, jemuž byl zasvěcen kostel ve vsi. Součástí tedy byla mše, vesničané se ale vždy těšili především na tanec, příjezd pout'ových atrakcí – kolotočů, houpaček, a stánky s nejrůznějším zbožím. Ještě na počátku 20. století se hluboce věřící lidé vydávali na pouť do vzdálených kostelů.³⁹⁰

Událostí v obci byl i církevní svátek Božího těla. Tehdy šel průvod katolických věřících obcí za farářem a ministranty. Mladé dívky po cestě rozhazovali

---

³⁸⁶ ČEČETKA, 1906, s. 350.

³⁸⁷ Viz příloha č. 12.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 351.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 351 – 352.

³⁹⁰ NOVÁK, 2007, s. 174.

okvětní lístky z pivoňek. Průvod cestou zastavoval u pomníků v obci, kde byly improvizované oltáře.³⁹¹

Lidé na venkově se rádi sdružovali, kromě slavností a zábav k tomu využívali i spolky. Tradičními spolky byly ty spojené s výkonem povolání, např. spolky hasičské či zemědělské. Na počátku 20. století se k nim přidávaly i spolky spjaté s politickými stranami. Volný čas na venkově nejvíce ovlivňovaly kulturní a sportovní sdružení. Sportovní spolky organizovaly tělovýchovné aktivity, hasičské spolky například veřejná cvičení. Členové se scházeli na pravidelných schůzích. Každoročně konanou výroční schůzi doprovázela obvykle přednáška nebo kulturní akce, schůze často končila taneční zábavou. Na výroční schůzi se rekapitulovala roční činnost spolku. Většina akcí spolků se soustředila na zimu, kdy už hospodáři neměli práci na poli.³⁹²

I na Poděbradsku existovalo v první polovině 20. století velké množství spolků. Téměř v každé obci fungoval spolek hasičů, často se vyskytovala také společenství domkařů, čtenářské a občanské besedy nebo včelařské spolky. Čím větší obec byla, tím více sdružení v ní působilo. Příkladem je Městec Králové – tady rozvíjeli svou činnost mimo jiné členové Spolku vojenských vysloužilců, pěveckého spolku Hlahol, Tělocvičné jednoty Sokol, Hospodářského okresního spolku, Okrašlovací jednoty, Politického spolku okresního, dělnického vzdělávacího spolku Rovnost a Havlíček či Podpůrného spolku živností oděvních.³⁹³ Proslulým spolkem byl tzv. spolek neženáčů v obci Záhornice. Sdružoval svobodné muže, kterým bylo více než 30 let. Neženáči organizovali oblíbené plesy a v případech svatby některého ze svých členů leckdy psali i oznámení o jeho „úmrtí“.³⁹⁴

Spolky samozřejmě nechyběly ani v centru regionu, v Poděbradech. Ve městě existovalo několik významných spolků, například Jednota Československé obce legionářské, která participovala na kulturním i politickém životě města. Její zásluhou

---

³⁹¹ Vladimír Hladký, ústní vyprávění, Záhornice, 15. 1. 2014.

³⁹² NOVÁK, 2007, s. 201.

³⁹³ ČEČETKA, 1914, s. 212.

³⁹⁴ Vladimír Hladký, ústní vyprávění, Záhornice, 15. 1. 2014.

se ve městě v roce 1924 konaly oslavy 100. výročí narození Bedřicha Smetany. Poděbradští občané se od roku 1922 mohli scházet i ve Sdružení přátel skautingu, o rok později zde vznikl také okrašlovací spolek, jenž se zabýval okrašlováním, zvelebováním a zalesňováním města a jeho okolí a ochranou přírody a památek. Od roku 1927 fungoval ve městě i Rotary klub, jeho členy se stali bohatí a společensky vlivní lidé, kteří podporovali různé humanitární podniky. Rotariánství je mezinárodní, vzniklo v roce 1905 v Americe. Členem rotariánského spolku byl i poděbradský kronikář JUDr. Milan Zadina. V květnu roku 1934 se v Poděbradech dokonce konal kongres 66. obvodu světové organizace Rotary International, kam patřilo i Československo. Pro poděbradské občany a jejich kulturní život hrál ale nejvýznamnější roli Hudební a pěvecký spolek Hlahol, Spolek divadelních ochotníků Jiří a spolek Studující Poděbradska.³⁹⁵

V souvislosti s životním rytmem se zde nabízí srovnání života na vesnici a ve městě. Kdo někdy žil na vesnici a později se přestěhoval do města, jistě pocítil rozdíl mezi těmito dvěma fenomény. Život na vesnici prostě není takový jako ve městě. V kontextu této diplomové práce mohu porovnávat život v Poděbradech s životem v obcích, které město obklopují a dohromady tvoří region Poděbradska. Jak už bylo zmíněno výše, Poděbrady se staly přirozeným centrem této oblasti již od středověku. Jejich význam ještě výrazně stoupl od roku 1905, kdy zde byl v hloubce 96, 7 m objeven pramen minerální uhličitě vody. Samotné lázně v Poděbradech vznikly v roce 1908.³⁹⁶ Poděbrady se od této chvíle staly atraktivním místem nejen pro místní a lidi z okolí, ale i pro návštěvníky z celého Rakouska-Uherska i z ciziny. O rozvoj města se zasloužil i kníže z Hohenlohe-Schillingsfürstu, který zde s rodinou žil a vlastnil velkostatek. V nedalekých Dymokurech bydlela také šlechtická rodina – Czerninové, avšak Dymokury i přes své snažení zůstaly jen obcí, nikdy nepovýšily na město.³⁹⁷

Kromě správního zřízení představovala rozdíl mezi městem a vesnicí rovněž nabídka zaměstnání. Zatímco na vesnici se většina obyvatelstva živila zemědělstvím

---

³⁹⁵ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 160 – 161.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 114.

³⁹⁷ *Pamětní kniha obce Dymokury*, III. díl, uložena v Obecním úřadu obce Dymokury.

a drobným řemeslnictvím, město nabízelo větší uplatnění v oblasti obchodu a průmyslu. Lidé z okolí byli zaměstnáni například v poděbradské olejňě, sklárně, cukrovaru nebo pivovaru. Do města se soustředili občané i ve dnech, kdy se konaly týdenní nebo výroční trhy. Z takřka anonymního prostředí města se ale většinou rádi uchylovali zpět do vesnic, neboť zde panovala přátelská sousedská atmosféra, byť ne vždy zcela upřímná. Tak je tomu ostatně dodnes. Sousedé se několikrát ročně sešli na návsi, aby oslavili dožínky, máje, masopust nebo jiné slavnosti. O tyto slavnosti bývali lidé ve městě většinou ochuzeni, i když ani městu se nevyhýbal kulturní život. Pořádaly se tu plesy, sportovní i vzdělávací akce, koncerty atd.

Co se týče sportu, v roce 1914 byl v Poděbradech založen Sportovní klub, který zahrnoval i fotbalový a tenisový oddíl. Tenisový oddíl se roku 1929 osamostatnil, pod názvem Lawn-tenisový klub zorganizoval ve městě i několik mezinárodních tenisových turnajů.³⁹⁸ Poděbrady vešly ve známost i díky chodeckému závodu na 50 km z Prahy do Poděbrad, jenž se poprvé konal roku 1929. Město se od roku 1936 mohlo chlubit také závodní dráhou pro koňské dostihy.³⁹⁹

V Poděbradech rovněž fungoval od roku 1918 biograf a hrálo se tu i divadlo, nejen činohra, ale i opereta, opera a balet. Místní zpěvácký spolek Hlahol zde v roce 1912 předvedl operu Bedřicha Smetany Prodaná nevěsta. Ochotnický divadelní spolek Jiří působící v Poděbradech od roku 1861 dodnes mohl hrát svá představení v bývalé zámecké kapli, z níž se stalo zámecké divadlo. Později se ale ve městě postavilo Jiříkovo divadlo, kde vystupovaly i osobnosti Národního divadla, herečka Hana Kvapilová či režisér Karel Dostal. Bohužel divadlo v roce 1937 vyhořelo a plány na stavbu nové budovy zastavila světová válka. Po jejím skončení mohl divadelní spolek Jiří provozovat představení v divadle Na kovárně. Ochotnický divadelní soubor ale často existoval i ve vesnicích, kde jako divadelní prostor většinou sloužil taneční sál v místním hostinci.⁴⁰⁰ Vesnice nebyla ochuzena ani o přísun literatury. Ve větších obcích existovaly knihovny nabízející klasickou

---

³⁹⁸ Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Sport a kultura, karton č. 370, sign. 10/6/1, karton č. 484, sign. 12/30/30.

³⁹⁹ ŠMILAUEROVÁ, 2005, s. 172 – 173.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 81 – 83, 164, 234.

beletristickou četbu i odborné, například technicky zaměřené, publikace. Vesničané často odebírali i periodika, kupříkladu Lidový deník, v němž mimo jiné vycházely romány na pokračování.⁴⁰¹

Lidé ve městě i na vesnici v první polovině 20. století již mohli trávit volný čas poslechem rádia. Tehdejší tisk dokonce uveřejňoval návod, jak si radioaparát zvaný „na krystal“ zhotovit doma. K jeho výrobě byla potřeba anténa, jež se musela dobře uzemnit na vodovod, nebo pomocí drátu do studny. Amatérský tvůrce radiového přijímače si musel dále opatřit ladící cívku a především krystal. Anglický krystal značky Tungstalit stál 18 Kč. K radiu nesměla chybět také sluchátka.⁴⁰²

Zajímavý rozdíl existoval v městském a vesnickém pojetí oslav jmenin a narozenin. Zatímco na venkově se svátky ani narozeniny ještě na přelomu 19. a 20. století a na začátku minulého století takřka neslavily, připomínala se většinou pouze kulatá výročí, ve městech mezi vyššími sociálními vrstvami se na tyto události nezapomínalo a oslavy se většinou neobešly bez dárků.⁴⁰³

Další významný rozdíl mezi způsobem života na vesnici a ve městě se projevoval v oblasti vzájemného navštěvování. Ve městech se většinou dodržovalo, že oficiální, gratulační a soustrastné návštěvy probíhaly dopoledne mezi 11. a 12. hodinou, ne déle než čtvrt hodiny. Společenské návštěvy se naopak přijímaly mezi 17. a 19. hodinou odpolední, doprovázelo je občerstvení a mohly trvat neomezenou dobu. Na vesnici tyto zásady většinou znala jen omezená skupina lidí, jež byla v kontaktu se šlechtickou rodinou. Venkované se naproti tomu scházeli se sousedy většinou po práci v podvečer na zápraží, na lavičce v létě a v domě v zimě. Sousedé se navštěvovali také při rodinných událostech a vzájemně si pomáhali při práci kolem stavení či hospodářství. Odměnou bylo pomocníkům pohoštění. Nejčastěji si sousedé, zvláště sousedky, pomáhaly při draní peří. U této činnosti mohly společně hovořit i o událostech ve vesnici či v rodinách, často také zpívaly. Muži se večer odreagovali hraním karetních her. Stejně jako dnes se slušelo

---

⁴⁰¹ Vladimír Hladký, ústní vyprávění, Záhornice, 15. 1. 2014.

⁴⁰² *Občanské listy*, 1926, roč. XL., č. 6, Nymburk: Josef Florian, s. 5.

⁴⁰³ NOVÁK, 2007, s. 172.

hostům nabídnout občerstvení, na vesnici to býval chléb a kořalka. Návštěva se rovněž vyprovázela, tu z daleka doprovázel otec až za vesnici. Obyvatelé obce se setkávali také při práci, společně chodili kosit trávu nebo se starali o obecní cesty, potoky či rybníky. Zatímco na vesnicích se mluvilo zejména o tématech, která přinášel všední život, ve městech lidé probírali více i celospolečenská, vědecká nebo politická témata.⁴⁰⁴

I když se život na vesnici a ve městě v mnohém lišil, vzájemně byly provázané. Jedno by bez druhého nemohlo být. Město dávalo vesničanům práci v průmyslu, možnost větších nákupů nebo kulturních akcí, díky vesnicím bylo naopak město zásobeno zemědělskými plodinami a produkty, ale i pracovními silami a v neposlední řadě jiným, někdy možná méně komplikovaným, ale reálným pohledem na svět.

---

⁴⁰⁴ NOVÁK, 2007, s. 184, 189, 196.

Závěr

V mé diplomové práci jsem se zabývala regionem Poděbradska, jenž leží ve středním Polabí. Ač tato oblast nepatří mezi nejvyhledávanější turistické destinace a na první pohled se může zdát nezajímavá, nejen pro tuzemské hospodářství má tento region velký význam. Zdejší polabská nížina je velmi důležitou lokalitou zejména pro zemědělskou produkci Česka. Město, podle něhož se tento region označuje, Poděbrady, již od středověku zastává roli hospodářského, správního a kulturního centra. Při zmínce o Poděbradech se někomu vybaví jméno nejslavnějšího zdejšího rodáka, Jiřího z Poděbrad, jiný si vzpomene na lázně, které zde byly založeny na začátku 20. století a od té doby je každoročně navštěvují pacienti, kteří se potýkají především se srdečními problémy, neboť „na srdce jsou Poděbrady“.

Většinu zemědělské práce ale neodvádějí Poděbrady, ale okolní menší obce, na něž jsem se spolu s městem Poděbrady soustředila. Poděbradsko, které se blíže rozděluje na Poděbradsko a Městecko, tvoří dohromady 35 obcí, jak už bylo zmíněno. Ve své práci jsem se snažila přiblížit, jak vypadal život místních lidí v první polovině 20. století. V textu jsem nechtěla opomenout žádnou stránku života, proto jsem se věnovala pracovním možnostem regionu, přírodním podmínkám, ale i trávení volného času a způsobu bydlení lidí žijících nedaleko řeky Labe v úrodné a rovinaté krajině. Při svém bádání jsem narazila i na zmínku o mýtickém významu nejvyššího kopce v regionu – vrchu Oškobrň, v jehož útrokách se údajně skrývají rytíři podobně jako ve známé hoře Blaník. Přestože do poděbradského regionu se pravidelně vracím, tato informace pro mě byla překvapivá.

Tato diplomová práce se soustředí pouze na první polovinu 20. století, neboť v druhé polovině minulého století se život většiny lidí na venkově i ve městech významně změnil. Tuto radikální změnu zapříčinily události v roce 1948, nástup socialistického režimu a s ním spojená kolektivizace, znárodnění a zánik soukromého vlastnictví. Na venkově nejen na Poděbradsku nuceně ukončili svou činnost živnostníci a soukromí rolníci. Živnosti a průmyslové závody byly znárodněny, drobní živnostníci – kováři, truhláři, pekaři, ševci a další – museli své obchody zavřít. Rolníci se postupně sdružovali do vznikajících zemědělských družstev. Tato

proměna se podepsala i na podobě samotných vesnic. Například Dymokury, sídlo rodu Czerninů a obec v první polovině 20. století aspirující na statut města, se po znárodnění místního velkostatku a zámku staly obyčejnou obcí, ničím nevyčnívající nad okolními vesnicemi. Naopak Poděbrady zůstaly i díky prosperujícím lázním nadále moderním centrem regionu.

Tímto svým textem jsem se snažila poukázat na proměnu venkova, která se odehrála v první polovině 20. století. Poděbradský region přetvářela například elektrifikace, výstavba komunikací, mechanizace v zemědělství, pozemková reforma, regulace řeky Labe. V kraji přibyly nové pracovní příležitosti v podobě některých průmyslových podniků. Zároveň si ale lidé stále uchovávali své zvyky. Sdružovali se při vesnických slavnostech i pohřbech, setkávali se na trzích. První polovinu 20. století lze proto vnímat jako zásadní etapu „modernizace“, jako období mezi starým a novým způsobem života.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny nevydané

Polabské muzeum, záležitosti hejtmanství a okresního úřadu v Poděbradech, karton 298. i. č. 86

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, kart. 221, sign. 8/3/9

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1936 – 1940, kniha č. 91, i. č. 118

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1912 – 1922, kniha č. 89, i. č. 116

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Sport a kultura, karton č. 370, sign. 10/6/1, karton č. 484, sign. 12/30/30

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/3

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1896 - 1903), karton č. 227, i. č. 783, sign. 9/3

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/23

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/9

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/3

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/3

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/4

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/9

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/11 – 6

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/6

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/23

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/1

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/2

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/20

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/9

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1909 – 1920), karton č. 301, i. č. 880, sign. 9/3/49

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1921 – 1938), karton č. 448, i. č. 880, sign. 9/4/3

Státní oblastní archiv Nymburk, Archiv města Poděbrady, Záležitosti trhovní (1934 – 1950), karton č. 571, i. č. 1206, sign. 9/4/10

Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, kniha č. 278 Lesy města Poděbrad 1931 – 1949, i. č. 314

Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1922 – 1936, kniha č. 90, i. č. 117

Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Protokoly městského zastupitelstva 1936 - 1940, kniha č. 91, i. č. 118

Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 295, sign. 8/3/6

Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 295, sign. 8/3/5-a

Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 296, sign. 8/3/7-a

Státní oblastní archiv Nymburk, fond Archiv města Poděbrady, Záležitosti silniční a místních drah (1909 – 1920), i. č. 872, karton 296, sign. 8/3/7-c

Státní oblastní archiv Nymburk, fond MNV Dymokury, zápisy z obecní rady 1951, bez inventárního čísla

Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Poděbrady, Pozemková reforma (1919 – 1923), karton 1418, i. č. 1799

Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Poděbrady, souhrn informací o hospodaření velkostatku, karton 1413, i. č. 1799

Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Dymokury, Mlékárna, i. č. 538, karton 153

Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Dymokury, Pivovar, i. č. 538, karton 153

Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Poděbrady, Cihelna (1881 – 1907), i. č. 1717, karton 1364

Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Poděbrady, Pozemková reforma (1919 – 1923), karton 1415

TYWONIAK, Jiří. *Velkostatek Poděbrady (1528 - 1926)*. Inventář. 1962. ev. č. 257

Pamětní kniha obce Běrunice. I. díl., uložena ve Státním oblastním archivu Nymburk

Pamětní kniha obce Dymokury. III. díl, uložena v Obecním úřadu obce Dymokury

Pamětní kniha obce Libice nad Cidlinou, uložena v Obecním úřadě obce Libice nad Cidlinou

Pamětní kniha obce Záhornice, I. díl, uložena v Obecním úřadě obce Záhornice

Pamětní kniha obce Žehuň. I. díl, uložena v Obecním úřadu obce Žehuň

Pamětní kniha obce Žehuň. II. díl, uložena v Obecním úřadu obce Žehuň

Rodinný archiv rodiny Hladkých, Záhornice

Orální zdroj

Vladimír Hladký, ústní vyprávění, Záhornice, 15. 1. 2014

Prameny vydané

BALBÍN, Bohuslav. *Krásy a bohatství české země*. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého. Praha: Panorama, 1986

ČEČETKA, František Josef a redakce. *Poděbradsko: obraz minulosti i přítomnosti*. Díl I. popisu politického okresu poděbradského. Poděbrady: Redakční komitét, 1906

ČEČETKA, František Josef. *Na středním Polabí. Obrazy lidu a kraje*. Praha: Císařský královský školní knihosklad, 1914

DOLEŽAL, Leopold. *Povšechný popis bývalého panství nyní velkostatku Poděbradského a veškerých na všeobecné zemské výstavě r. 1891 v Praze ... vystavených předmětův, týkajících se hosp. statistiky, regulování vodstva ... i dějepisného vývinu celého hospodářství ... od r. 1553 až do přítomné doby r. 1891*. Poděbrady, 1891

KLÁSEK, Čeněk a redakce. *Poděbradsko: obraz minulosti i přítomnosti*. Díl III. Poděbrady: Redakční sbor, 1938

NOVOZÁMSKÝ, Jaroslav. *50 let bratří Novozámský a. s.*. Hrst vzpomínek z historie závodu. Městec Králové: Bratří Novozámský a. s., 1940

VRCHLICKÝ, Jaroslav. Pozdrav Labi. In: *Má vlast*. Básně Jaroslava Vrchlického (1882 – 1902). Praha: J. Otto, 1903

Periodika

KOTRBA, Viktor. Hora Oškobrň – Askiburgion – Canburg. In *Umění*, 1959, roč. 7, č. 4, Praha: Ústav dějin umění ČSAV, s. 354

Labské proudy, 1907, roč. XII., č. 31, Kolín: Josef Škába

Labské proudy, 1907, roč. XII., č. 32, Kolín: Josef Škába

Labské proudy, 1915, roč. XX., č. 4, Kolín: Josef Škába

Občanské listy, 1926, roč. XL., č. 26, Nymburk: Josef Florian

Občanské listy, 1926, roč. XL., č. 6, Nymburk: Josef Florian

SCHWARZER, Eduard. Architekt a inženýr při vodních stavbách na středním Labi. In: *Styl*, roč. VI, ročník 1925 – 1926, Praha: Mánes, s. 31 – 33.

Odborná literatura

BERAN, Lukáš – VALCHÁŘOVÁ, Vladislava (ed.). *Vodní dílo v krajině*. Konference na lodi, Praha: ČVUT, výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2006

BERAN, Lukáš. Architektura zdymadel na Středním Labi. In: *Vodní dílo v krajině*. Konference na lodi, Praha: ČVUT, výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2006

BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2010

EFMERTOVÁ, Marcela. Elektrifikace Československa 1918 – 1938 a vodní díla na Labi. In: *Vodní dílo v krajině*. Konference na lodi, Praha: ČVUT, výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2006, s. 84 – 86

HLUŠIČKOVÁ, Hana (ed.). *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. IV. díl. Praha: Libri, 2004

HLUŠIČKOVÁ, Hana (ed.). *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Praha: Libri, 2003

JÁKL, Pavel. *Encyklopedie pivovarů Čech, Moravy a Slezska*. I. díl, Střední Čechy. Praha: Libri, 2004

KLIMEK, Antonín. Pozemková reforma. In *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek XIII. Praha, Litomyšl: Paseka, 2000, s. 285 – 290

KLVAČ, Pavel (ed.). *Člověk, krajina a krajinný ráz*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií, 2009

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. díl. Praha: Libri, 1996

- KUTNAR, František. *Malé dějiny brambor*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2005.
- KVĚT, Radan. *Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků*, Praha: Academia, 2003
- KVĚT, Radan. *Staré stezky v České republice*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2002
- LACINA, D. Zaklínadlo „krajinný ráz“. In: VOREL, I. – SKLENIČKA, P. (eds.). *Ochrana krajinného rázu*. Praha: Nakladatelství Naděžda Skleničková, 2006, s. 79 - 80
- LENDEROVÁ, Milena (et al.). *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. I. díl. Dějiny hmotné kultury. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001.
- LENDEROVÁ, Milena (et al.). *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl. Život všední a sváteční. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005.
- LIPSKÝ, Zdeněk – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – WEBER, Martin a kolektiv. *Vývoj krajiny Novodvorska a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha: Karolinum, 2011
- NOVÁK, Pavel a kol. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007
- NOVÁK, Pavel. Rolník z Českomoravské vysočiny. In: *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 79 – 103
- PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923
- PUTNA, C. Martin. Torzo díla Karla VI. Schwarzenberga. In: *Karel VI. Schwarzenberg*, Torzo díla, Praha: Torst, 2007, s. 27 – 28
- Retrospektivní lexikon obcí Středočeského kraje 1869 – 2001*. 2. díl. Praha: Český statistický úřad, Krajská reprezentace pro Středočeský kraj, 2005
- SÁDLO, Jiří (et al.). *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha: Malá Skála, 2008

SLEPIČKA, Alois. *Venkov a/nebo město: lidé – sídla – krajina*. Praha: Svoboda, 1989

ŠÁMALOVÁ, Zlata – TÁZLER, Josef. *Po řekách krajinou a časem*. Putování řekami ve správě Povodí Labe, státní podnik, Hradec Králové: Povodí Labe, Garamon, 2010

ŠMILAUREOVÁ, Eva. *Poděbrady v proměnách staletí*. 2. díl (1850 – 1948). Praha: Scriptorium, 2005

ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. Šlechtic – velkostatkář. In *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 13 – 27

TREJTNAR, Karel a kol. *Střední Labe*. Praha: SZN, 1978

Bakalářská práce

BARTOŠOVÁ, Dana. *Czerninové a dymokurský statek ve dvacátém století*. Bakalářská práce. Praha, 2011. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Internetové zdroje

Antikvariatik [online]. [cit. 22. 11. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.antikvariatik.sk>>

Biblioteka. cz [online]. [cit. 23. 3. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.biblioteka.cz/>>

Crystal Bohemia [online]. [cit. 20. 11. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.sklarny-bohemia.cz/>>

Fotohistorie [online]. [cit. 1. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < [www. fotohistorie.cz](http://www.fotohistorie.cz) >

Geoportál [online]. [cit. 7. 3. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>>

Mapový portál [online]. [cit. 4. 3. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://mapy.vugtk.cz>>

Oficiální informační portál regionu Poděbradsko [online]. [cit. 23. 10. 2013].
Dostupné z WWW: <<http://www.podebradsko-region.cz>>.

Svět Průmyslu [online]. [cit. 6. 3. 2014]. Dostupné z WWW:
<<http://www.svetprumyslu.cz/> >

Wikipedie [online]. [cit. 7. 3. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org> >

Přílohy

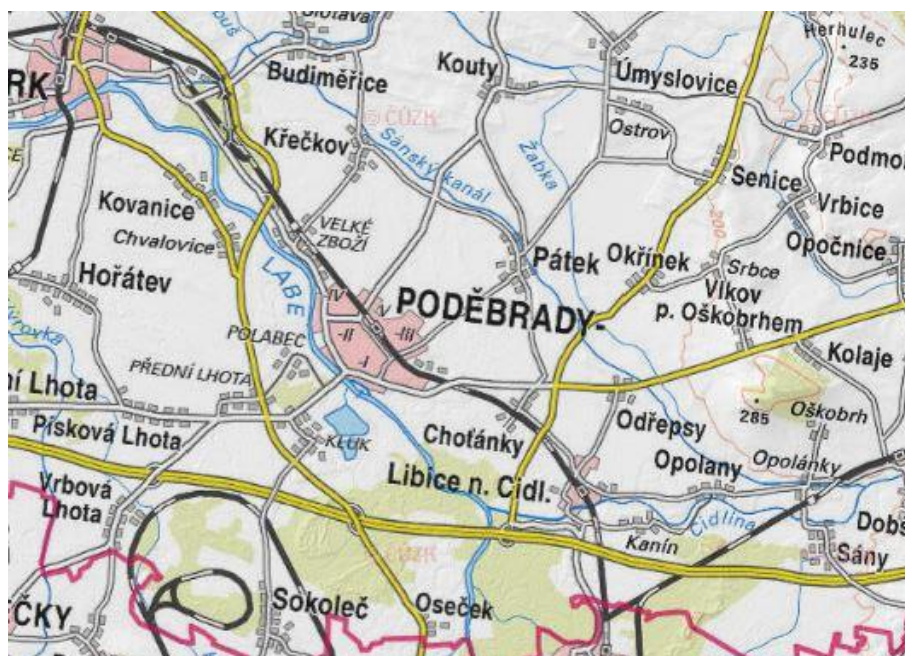

Seznam příloh

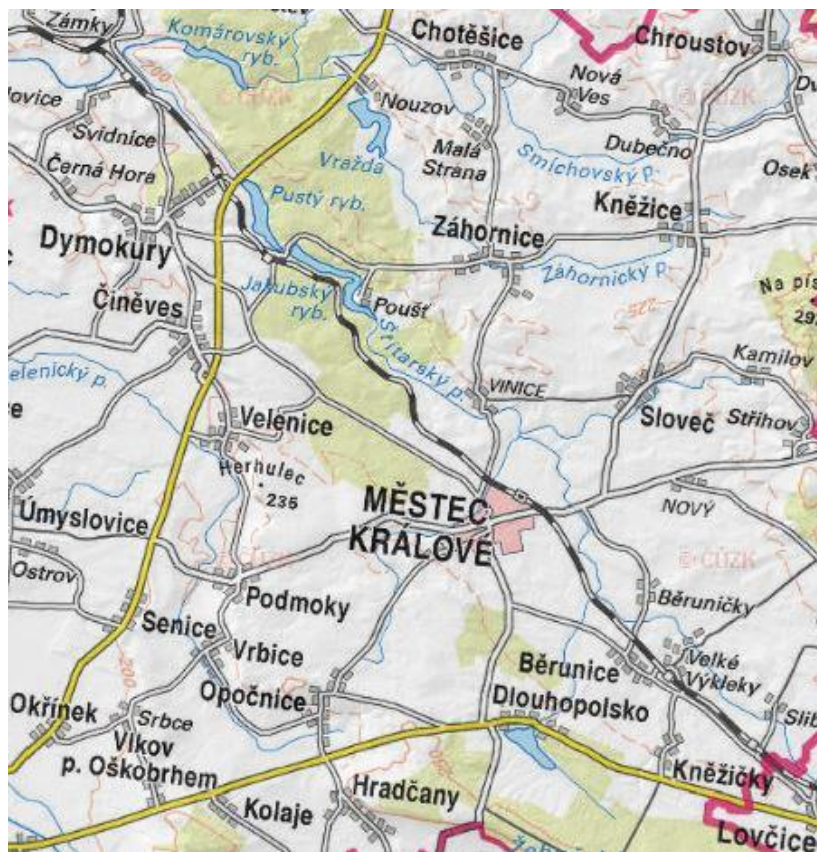
1. Mapa regionu (2014)
2. Současná obecná mapa Poděbradska a nejbližšího okolí (2014)
3. Současná obecná mapa Městecka a nejbližšího okolí (2014)
4. Speciální mapy III. vojenského mapování z období mezi dvěma světovými válkami
5. Mapa poděbradského politického okresu (1914)
6. Vývoj počtu obyvatel na Poděbradsku v 1. polovině 20. století
7. Letecký pohled na Poděbrady a vodní elektrárnu (1925)
8. Fotografie zdymadla v Poděbradech (2013)
9. Povodeň v Poděbradech, okolí zámku (1926)
10. Nádražní budova v Poděbradech (1949)
11. Ukázka ceníku ze Společného ceníku firem Bratří Novozámský, Městec Králové (1933)
12. Oslavy dožínek v Záhornici (1946)

1. Mapa regionu (Oficiální informační portál regionu Poděbradsko [online]. [cit. 7. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://www.podebradsko-region.cz> >.)

2. Současná obecná mapa Poděbradska a nejbližšího okolí (Geoportál [online]. [cit. 7. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/> >.)

3. *Současná obecná mapa Městečka a nejbližšího okolí* (Geoportál [online]. [cit. 7. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>>.)

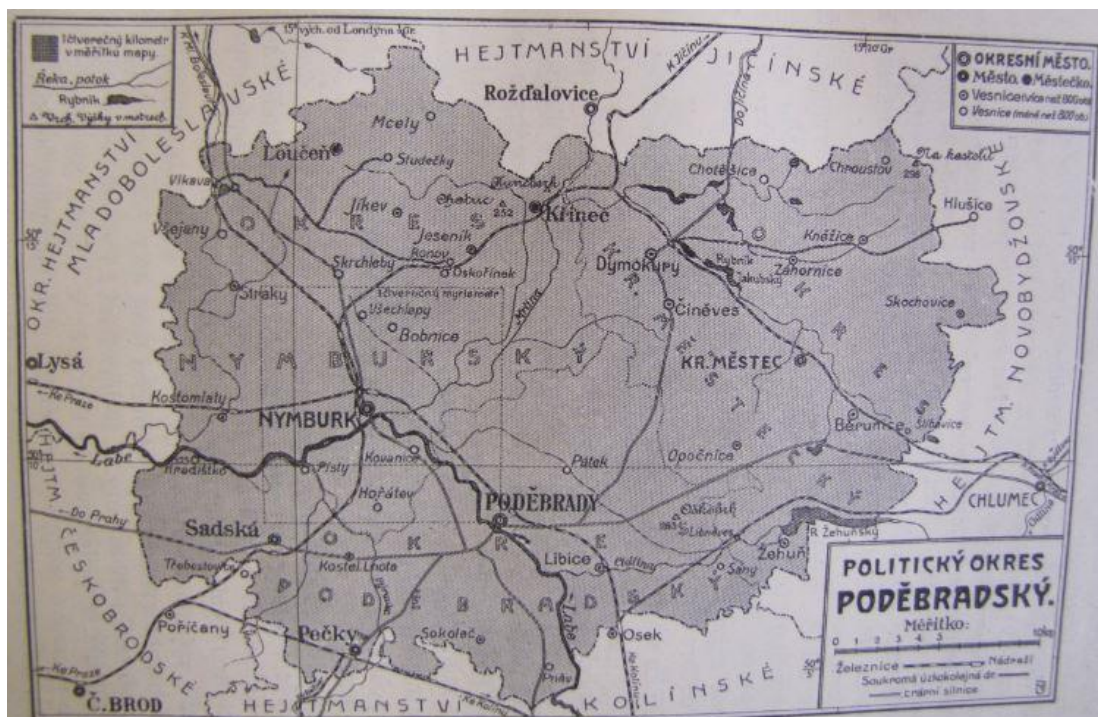

4. Speciální mapy III. vojenského mapování z období mezi dvěma světovými válkami – pokračování na další straně (Mapový portál [online]. [cit. 4. 3. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://mapy.vugtk.cz>>.)

4. Speciální mapy III. vojenského mapování z období mezi dvěma světovými válkami (Mapový portál [online]. [cit. 4. 3. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://mapy.vugtk.cz>>.)

5. Mapa poděbradského politického okresu (ČEČETKA, 1914, s. 43.)

Počet obyvatel - Poděbradsko

Obec/Rok	1900	1910	1921	1930	1950
Choťánky	419	484	495	480	434
Kolaje	291	279	285	270	179
Kouty	469	449	433	482	394
Křečkov	435	488	502	534	493
Libice nad Cidlinou	953	1081	1136	1239	1237

Odřepsy	571	571	573	518	404
Okřínek	490	448	468	475	340
Opolany	1478	1530	1580	1477	1226
Oseček	286	322	332	305	262
Pátek	518	605	630	618	573
Písková Lhota	660	619	620	624	531
Poděbrady	6738	7165	7589	8967	12414
Sány	732	819	832	821	658
Senice	312	309	362	356	278
Sokoleč	848	951	929	897	883
Úmyslovice	512	558	516	530	361
Vlkov pod Oškobrhem	281	267	238	217	175
Vrbová Lhota	477	547	528	522	476

Městecko

Obec/Rok	1900	1910	1921	1930	1950
Běrunice	2125	2090	1911	1788	1357
Činěves	1101	1200	1158	1065	773
Dlouhopolsko	481	569	535	501	405
Dobšice	487	485	498	472	384
Dymokury	1672	1737	1715	1634	1356
Hradčany	732	701	741	629	449
Chotěšice	1504	1554	1442	1368	974
Chroustov	711	729	635	581	441
Kněžice	1406	1464	1447	1356	988
Kněžičky	437	512	456	418	356
Městec Králové	2823	3002	3292	3444	3098
Opočnice	914	951	894	791	662
Podmoky	521	590	579	525	340
Sloveč	1328	1308	1311	1211	916
Velenice	623	643	620	545	370
Vrbice	592	573	497	464	337
Záhornice	926	931	955	852	602

6. *Vývoj počtu obyvatel na Poděbradsku v 1. polovině 20. století (Retrospektivní lexikon obcí Středočeského kraje 1869 – 2001. 2. díl. Praha: Český statistický úřad, Krajská reprezentace pro Středočeský kraj, 2005, s. 212 – 220.)*

7. *Letecký pohled na Poděbrady a vodní elektrárnu (1925)* (Fotohistorie [online]. [cit. 1. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < www.fotohistorie.cz >.)

8. *Fotografie zdymadla v Poděbradech* (Wikipedie [online]. [cit. 7. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < <http://cs.wikipedia.org> >.)

9. *Povodeň v Poděbradech, okolí zámku (1926)* (Fotohistorie [online]. [cit. 1. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < [www. fotohistorie.cz](http://www.fotohistorie.cz) >.)

10. *Nádražní budova v Poděbradech (1949)* (Fotohistorie [online]. [cit. 1. 3. 2014]. Dostupné z WWW: < [www. fotohistorie.cz](http://www.fotohistorie.cz) >.)

BRATŘI NOVOZÁMSKÝ, Veškeré zde uvedené zboží dodá VANĚK & MARIK, ř. V. Petrovický,
MĚSTEC KRÁLOVĚ, za týchž podmínek a cen též fa: PRAHA II, Jindřišská 7.

4816.
Mosazné
nábytkové kování
vzor „NYMFA“.

Barva zlatá bronz.
Štítek mdlý, rukojeť lesklá.

Nejnovější vzor
těžkého provedení.

	Velikost v mm	40	60	75	85	—	55	85
Rukojeť zásuvková	1 kus Kč	190	230	270	320	—	—	—
„ skříňové	1 „ „	—	—	—	—	—	210	230
Štítky zásuvkové	1 „ „	—60	—75	—85	110	—	—	—
„ skříňové	1 „ „	—	—	—	—	—	—60	—85

V barvě starého stříbra s přírůžkou 30‰.

4817.
Mosazné
nábytkové kování
vzor „CARMEN“.

Štítek i rukojeť leštěná.

	Velikost v mm	45	70	85	100
Rukojeť zásuvková	1 kus Kč	190	250	280	340
„ skříňové	1 „ „	190	215	240	270
Štítky zásuvkové	1 „ „	—	110	120	150
„ skříňové	1 „ „	—85	—95	110	125

V barvě staré mědi s přírůžkou 20‰.

4818.
Mosazné
nábytkové kování
vzor „ADA“.

Barva zlatá bronz.

	Velikost v mm	35	80	95	—	35	75
Rukojeť zásuvková	1 kus Kč	275	325	395	—	—	—
„ skříňové	1 „ „	—	—	—	—	275	290
Štítky zásuvkové	1 „ „	—75	120	140	—	—	—
„ skříňové	1 „ „	—	—	—	—	—75	110

Knoflíky se štítkem . . . 1 kus Kč 170. V barvě staré mědi s přírůžkou 20‰.

11. Ukázka ceníku ze Společného ceníku firem Bratři Novozámský, Městec Králové (1933) (Antikvariatik [online]. [cit. 22. 11. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.antikvariatik.sk>>.)

12. *Oslavy dožínek v Záhornici (1946)* (Rodinný archiv rodiny Hladkých, Záhornice.)